

Хицарзон адсеймаг ы фүйсе дымист резинге
тылбылседржи сенгес. Куы ысе фсефсейдүзай, үсед
ысе хуылфсей ыаддылгесте рафүтүт ласынц.

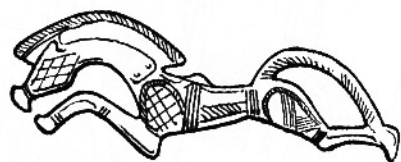
ВОЛЬТЕР

5
2007

MAX ΔУГ

НАША ЭПОХА

Издается с мая 1934 года

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЖУРНАЛ СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ
РЕСПУБЛИКИ СЕВЕРНАЯ ОСЕТИЯ-АЛАНИЯ

Главный редактор — Ахсар КОДЗАТИ

Редакция

Ответств.секретарь, проза — Борис ГУСАЛОВ

Поэзия, драматургия — Казбек МАМУКАЕВ

Общественный совет

Руслан БЗАРОВ, Гриш БИЦОЕВ, Анатолий ДЗАНТИЕВ,

Елизавета КОЧИЕВА, Анатолий КУСРАЕВ,

Наира НАКУСОВА, Камал ХОДОВ

Владикавказ, 2007

МАХ ДУГ

5
07

Журнал цæуы 1934 азы майæ фæстæмæ

РЕСПУБЛИКÆ ЦÆГАТ ИРЫСТОН-АЛАНЫ
ФЫСДЖЫТЫ ЦÆДИСЫ ÆРВЫЛМÆЙОН ЖУРНАЛ

Сæйраг редактор — ХЪОДЗАТЫ Æхсар

Редакци

Бæрнон секретарь, прозæ — ГУСАЛТЫ Барис

Поэзи, драматурги — МАМЫКЪАТЫ Хъазыбег

Журналы æхсæны уынаффæдон

БЗАРТЫ Руслан, БИЦЪОТЫ Гриш, ДЗАНТИАТЫ Анатоли,
КОСТЫ Лизæ, КЪУСРАТЫ Анатоли,
НÆКУЫСАТЫ Наирæ, ХОДЫ Камал

Дзæуджыхъæу, 2007

НОМЫРЫ ИС:

БЕСТАУТЫ ГИУÆРГИ: 75 АЗЫ

<i>БЕСТАУТЫ Гиуæрги. Поэзи, прозæ, критикæ</i>	6
--	---

БИЦЪОТЫ ГРИШ: 75 АЗЫ

<i>БИЦЪОТЫ ГРИШ. Зæрдæвæрæн бон. Драмæ</i>	17
<i>ХÆМЫЦАТЫ Албег. Мæ зæгъинæгтæ. Æмдзæвгæтæ</i>	75
<i>ПИРАНТЫ Микка. Æртæ радзырды</i>	86
<i>ХЪАЗИТЫ Мелитон. Ды дæ мæ мад. Æмдзæвгæтæ</i>	100
<i>БАГАТЫ Лади. Сыхæгты чызг. Радзырд</i>	104
<i>ГОДЖЫЦИАН-ЧЕЛДЫТЫ Надя. Дыууæ æмдзæвгæйы</i>	108
<i>БИАЗЫРТЫ Кромвел. Афонты афон. Æмдзæвгæтæ</i>	109

ТÆЛМАЦТÆ

<i>Ганс ГРИММЕЛЬСГАУЗЕН. «Симплициссимус».</i>	
Скъуыддзаг романæй	116
<i>Бальтасар ГРАСИАН. «Критикон»-æй. Скъуыддзаг</i>	122

«МАХ ДУДЖЫ» РАВДЫСТ	126
----------------------------	-----

АХУЫРГÆНÆГÆН ÆХХУЫСÆН

<i>МАЙРÆМЫХЪУАТЫ Фатимæ. Изложенийыл куыст</i>	139
--	-----

АРВИСТОН	149
-----------------	-----

ИРОН ПОЗЗИЙЫ АНТОЛОГИ	161
------------------------------	-----

БЕСТАУТЫ ГИУАЕРГИ: 75 АЗЫ

ПОЭЗИ, ПРОЗÆ, КРИТИКÆ

* * *

Рох уæлмæрд... Æнусæмыр, хъуына дуртæ...
Ам мæлæт нæ дæтты бар ыстæлфынæн,
Мæрдтæн æрдзы закъæтты æгъатырдæр
Хъахъхъæны тъымы-тъыма сæ тарф фынæй.

Ам рæудымгæ не сцæгъддзæн йæ хъисфæндыр,
Кæрдæджыты азгъоры сыф-сыфгæнгæ,
Ам æфхæрд лæг не сдзурдзæн йæ хъысмæтыл:
Сыджыт ын йæ дзурæн дзых куы сæхгæдта.

* * *

Телефон нæ дзуры, телефон фæтæргай,
Бафхæрдтон æй, зонын, уайсады мæм уымæн.
Чи зоны, мæ сонтæй, чи зоны, мæ тæркæй
Басгуыхтæн фыдгæнæг йе 'гæрон æрхуымæн.

Ратт ма мын дæ хорзæх, саудиссаджы дзаума,
Иунæг, иу дзæнгæрæг, цæй, уæд та фæсай мæ,
Æмæ стæй дæ номыл кувдзынæн Хуыцаумæ,
Науæд æй, уыныс мæ, ралæууыд мæ хъаймæт.

1972

* * *

Æз дыууæ цæсты зонын зæххыл,
Иунæг уыдоны райдзаст æрфæнты
Райгæ фембæлын боны цъæхыл
Æмæ хуры сызгъæрин гуылфæнтыл.

Æз дыууæ цæсты зонын зæххыл,
Зæгъгæ, иу уысм дæр не сты мæ цуры, —
Арв мæ сæрмæ мæйдарæй тæхы
Æмæ стъалытæй райвы хуры.

Æз дыууæ цæсты зонын зæххыл,
Амонд уыдоны даргъ хаутæй барын,
У мæ удæн сæ рæвдыд, сæ хыл
Цин, æнкъард сагъæс, рухс æмæ талынг.

* * *

Кæм дæ, мæ цъæхдзаст донычызг,
Цы денджызы, цы сурыл?
Æрвгъуыз атагъа — доны хыз
Кæм æмбæхсы дæ сурæт?

Дæ сау дзыкку кæм æнхъæвзы
Дæ урс хъуырыл уылæнтæй?
Дæ тасгæ гуыр фæлмæн хъæзыл
Кæм æфтауы кæлæнтæ?

Бон сау изæрмæ хурзæрин
Кæм райгæ хъаздзæн демæ?
Æхсæв дæм мæй кæм худдзæни
Йæ цæлхыдзаг цыренæй?

Кæм агурон дæ бахудтæн
Йæ рæвдаугæ фæлмæн тын?
Мæ цæсты хаутæй бахуыд дæн
Дæ фæндаджы хъæбæртыл.

Кæм дæ, мæ цъæхдзаст донычызг,
Цы денджызы, цы сурыл?
Æрвгъуыз атагъа — доны хыз
Кæм æмбæхсы дæ сурæт?

1970

СОТТИТЫ СОФРОМ

Софромæн йæ фыд амард. Адæм æрæмбырд сты æмæ кæ-
уынц. Алчи сæ йæхи мардыл хъынцъым кæны, Софромы фыдæн
та фæдзæхсынц: уый æмæ мын уый зæгъ мæ мардæн. Софром
сæ уый куы фехъуыста, уæд сæм бацыд æмæ сыл фæхъæр кодта:
«Уый цытæ дзурут? Мæ фыд уын мæрдтæм постхæссæг у?!.»

Рахизырдыгэй галиуырдыгэм: Гиуаэрги, Гафез.

ОРДЕНКУРÆГ

Иу ахуыргæнæг бацыд Мжаванадземæ, Ленины орден, дам, мын ратт.

— Уæд цæмæн? — бафарста йæ Мжаванадзе.

— Куыд цæмæн? Мæ сыхаг схаста 100 хъыбылы æмæ йын Ленины орден радтой. Æмæ æз та 300 сывæллоны схъомыл кодтон.

ПУХАТЫ БЕТЪО

Зæронд лæг, 85-аздыд. Тугъанты Махарбеджы кæнæ Репины кæцыдæр цардмонц тыхджын зæронд лæджы хуызæн. Йе стыр къухтæй йын тарстæн. Ставд рахиз цонджы хъул, стыр къух, сырхцъар цæстом, даргърихи, лопъогонд сæр, цыргъ цæргæсвындз, хъамадзæст. Гуырдызыйы, дам, ныкъкъуыхтæ кодтон ирæтты тыххæй хъамайæ æмæ, дам, æхсæз мæйы фæбадтæн ахæстоны. Абон дæр, дам, нæ зонын уыцы ирæтты. Зарын уарзын — æмæ, куы амæлон, уæд-иу мæ заргæ бавæрут. Ма-иу уæ ферох уæд мæнæ ацы зарæг:

*Доны бæсты сæн баназ,
Дон дын уæддæр уыдзæни.
Дæ мойы бæсты мæн бауарз,
Мой дын уæддæр уыдзæни...*

ПОЭТ ЙÆ ЗЫН КАРЫ

Ацы уац Бестауты Гиуæрги ныффыста Тетцойты Таймуразы райгуырды 50 азы сæххæсты бонмæ. Уац мыхуыр æрцыд журнал «Фидиуæджы» фарæстæм номыры 1972 азы. Уæдæй нырмæ бирæ рæстæг ратцъид, æмæ Гиуæргийы арфæйы ныхас ныр ничиуал хъуыды кæндзæн. Чи зоны, ферох Таймуразæн йæхицæй дæр. Фæлæ мæм афтæ кæсы, цыма Гиуæргийы ацы уацмыс рох кæнынæн æвгъау у.

Уац, æнæмæнг, хæссинаг уыд Гиуæргийы уацмысты æртæтомон æмбырдгондмæ. Фæлæ мæ аххосæй

уырдаем дәр нә бахауд. Афтә рауад, әмә «Фиди-уәджы» библиографи аразджытыл баууәндыдтән, әмә йә уыдон та нә бахастой сә азфыстмә.

Ныр у, әмә хатыр курын фыццаг уыцы авторәй, стәй рагон әмгар әмә цәдисон әмбал поэзийә Таймуразәй. «Мах дуджы» редакцийә та курын: ныммыхуыр кәнут Гиуәргийы уац — зәрдаһцонәй йә бакәсдзысты, ирон поэзи чи уарзы, уыдон, уәлдайдәр та — Таймуразы әмә Гиуәргийы сфәлдыстад зынаргъ кәмән у, уыдон.

Нафи

Тетцойты Таймуразыл сәххәст 50 азы. Йә бон у, йе 'мпозт, йә хәлар Джусойты Нафийы ныхәстә зәгъа йәхицәй:

*Ныр та?.. Салдат ызнәт мәйдары
Куы цәуа ихдоны хъуырмә,
Әз, уыйау, бацыдтән зын кары
Әмә быхсгә цәуын нырмә.*

Таймураз йе сфәлдыстады хурхәтәныл сәмбәлд счылдысәй. Нә чиныгкәсджытә йә зоныңц ирон аив дзырдыл зәрдиаг хъуырдухәнгәнәгәй. Уый у цырдазаст әмә къярцхъус нывгәнәг. Йе 'мдзәвгәты, йә поэмәты характерондәр гәччытә сты: арф лиризм, ирон царды колоритон нывтә, хәдбындур поэтикон фәлгонцтә. Поэт иудадзыг тырны нә абоны царды ахсджаигдәр проблемәтә райхалынмә. Уый йын актуалон кәны йе сфәлдыстад. Хуымәтәг, иу бакастәй прозаикон темәты дәр Таймураз арәхстджынай бауадзы поэтикон уд, ссары сын аивадон дәгъәл. Афтәмәй йә фыстытәй сыстыңц колхозон ирон чызг әмә уәзәгкъух хъәддәсны, хәстәй уәлахизәй әрыздахәг хъайтар әмә йә хәларзәрда мады цардәгас фәлгонцтә... Уыдон нын автор бауарзын кәны сә хуымәтәгәй, сә поэтикон миддунейә.

Поэт йә райгуыраң къуым, йә фыдыуәзәгмә кәсы сыгъдәг куәндонмә кәсәгау. Уый у йә зәрдабындәр зарәджы сәр. Зәххыл ләгәй ләджы 'хсән әууәнк, хәлар ахаст, рәстдзинады сәрыл хъызын — йә зәрдайы рәбинагдәр сагъәстә Тетцойы-фырты лирикон хъайтарән. Уыцы хъуыдытәм поэты әркодта, царды цы фәлтәрддзинад райста, уый. Ирон хъәу

уыд йæ сабион авдæн Таймуразæн. Ирон æгъдау, ирон царды колорит йæ зæрдæмæ айста йæ райгуырæн Дигорайы хъæуы. Уым фæци каст астæуккаг скъола дæр. Фæстæдæр ма сахуыр кодта Цæгат Ирыстоны ахуыргæнджыты институты дæр. Фæлæ хатыд, литературæйы бæрзæндты тæхынæн æй сæрмагонд ахуырад райсын кæй хъæуы, уый, æмæ 1955 азы каст фæци Мæскуыйы Горькийы номыл литературон институт.

Канд сабионты æмæ ахуыры азты нæ — Таймураз царды фæлтæрддзинад райста ахуыргæнæджы куыст кæнгæйæ.

Нылæууыд поэты зын кар, йæ царды бæрзонддæр азтæ. Цы фæлтæрддзинад æмæ хъомысджын курдиат æм ис, уыдонæй нæ чиныгкæсæг у ноджы стырдæр æнхъæлцау. Поэт дыгуронау æмæ уырыссаг æвзагмæ тæлмацæй цы бирæ чингуытæ рауагъта, уыдон раджы балхæдтой чиныгкæсæджы зæрдæ. Æмæ уый авторы йæ дарддæры куысты кæны уæлдай бæрнджын.

Дыгурон диалект — ирон литературон æвзаджы сызгъæрин суадæттæй сæ иу. Ууыл фыстой нæ зынгæ поэттæ — Гуырдызбеты Блашка, Малиты Геуæрги. Уый у йе сфæлдыстадон тохы быдыр Таймуразæн дæр. Уым куыд арæхсы Таймураз, уый æвдисæндарæн ын дæлдæр мыхуыр кæнæм иу чысыл æмдзæвгæ.

Йæ фæстæ та — йæ тæлмац.

БИЛГОН

**Нихъхъури, ниббатæ кæнунцæ
Цæхъалтæ билгони тухаст.
Æ айнæг уæрагмæ 'ркæлунцæ,
Фæстæмæ здæхунцæ æд гъаст.**

**Билгон син нæ зонгæй сæ кемæ,
Идард арвгæронмæ кæсуй:
Нæдæр сæ уромы æхемæ,
Нæдæр сæ æхецæй æхсуй.**

**Уоййау — ду. Мæ уарзт мин нæ зонис,
Дæхецæн æнцадæй цæрис,
Нæдæр мæ дæхемæ бахонис,
Нæдæр мæ дæхецæй тæрис.**

ДОНБЫЛ

Зыд хъæбыс, зыд пъатæ ныккæнынц
Сæ донбылæн уылæнтæ 'васт.
Сæ цæлхъытæй айнæг ныккалынц,
Фæхæссынц фæстæмæ сæ хъаст.

Сæ чем сын нæ рахаты донбыл,
Æрвгæронмæ дардмæ кæсы.
Нæдæр сæ йæхимæ уромы,
Нæдæр сæ йæхицæй æхсы.

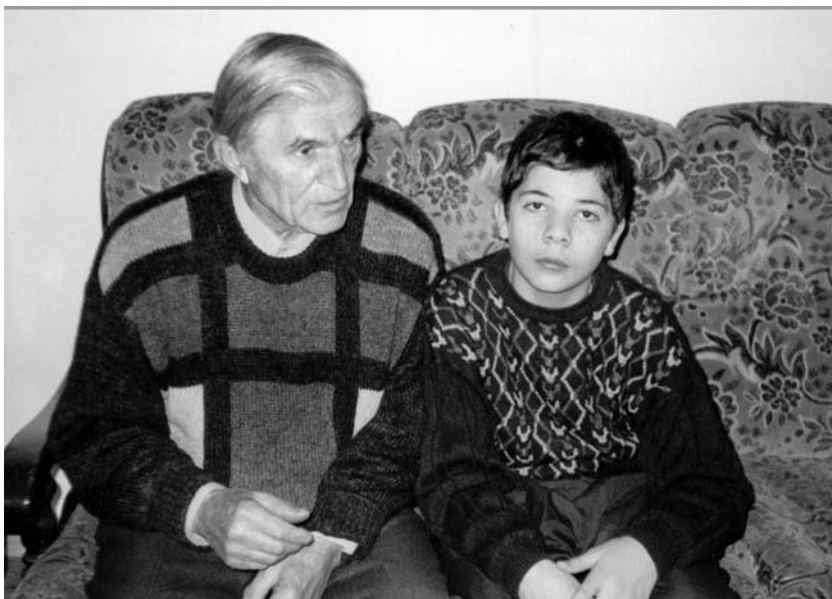
Ды — уыйау. Мæ уарзт мын нæ зоныс,
Æнæ мæн æнпойæ цæрыс.
Нæдæр мæ дæхимæ фæхоныс,
Нæдæр мæ дæхицæй тæрыс.

Бестауты Гиуæргийы изд

БИЦЪОТЫ ГРИШ: 75 АЗЫ

Йæ фыртыфырт Таймуразимæ.

Гришы фырт Руслан æмæ йæ чызг Татьянæ.

Литературон институты студенттæ. 1954 аз. Галиуырдыгæй рахизырдæм: поэт Леонид Завальнюк, Гриш, поэт Анатоли Леднев, монгойлаг поэт Бегза Яввуухулан, критиктæ Ноннæ Кондрашечкина æмæ Тамарæ Иванова, испайнаг поэт Висенте Арана Аленц.

Йæ сияхс Батырадзимæ.

БИЦЪОТЫ Гриш

ЗÆРДÆВÆРÆН БОН

Æртæархайдон драмæ

АРХАЙДЖЫТÆ:

Е л и с а.

А р с æ м æ г — Елисайы хистæр фырт.

З а л е т æ — Арсæмæджы бинойнаг.

Д ж и г и т т — сæ фырт.

С а м б е г — Елисайы астæуккаг фырт.

К а т и — Самбеджы бинойнаг.

Д и а н æ — сæ чызг.

К о т ы к к — Елисайы кæстæр фырт.

А з и м æ т — Котыччы бинойнаг.

Р а з и т æ — Елисайы чызг.

К æ л и м æ т — Джигитты бинойнаг.

Б а б е г — хъæуы администрацийы хицау.

С о ф к æ — Бабеджы бинойнаг.

А з и з.

Д з а с т е м ы р.

Ц ъ и у-ц ъ ы б ы р т т.

Фыццаг хæсагур.

Дыккаг хæсагур.

Æртыккаг хæсагур.

ФЫЦЦАГ АРХАЙД

Æнгомæхгæд кæрт. Уынджырдыгæй — бæрзонд фæйнæг кулдуар. Кулдуары иу æмбисы — чысыл дуар. Кæрты галиуфарс — агуыридураг хæдзар. Йæ галерейы цæстытæй кæцыдæртыл авг æвæрд нæй. Хæдзармæ бацæуæн асинты фæйнæфæрсты — нывæфтыд æфсæйнагæй фæрсæнцæйттæ. Асинты сæрмæ æмбæрзты кæрæттæ дæр афтæ аивгонд. Рахизырдыгæй — кæрты æмдæргъ шиферæй æмбæрзт сара. Йæ уынджырдыгæй фарс — хатæн, сарайæ йæм — дуар. Сарайы къулрæбын — диван. Хатæнæн — кæртырдæм рудзынг. Сарайы — даргъ фынг æмæ уый æмдæргъ дыууæ бандоны. Сарайæн йæ цæхæрадонырдыгæй фарс — шифанер. Цæхæрадон — фæйнæг æмбондæй æхгæд, дуар дзы.

Кæрты змæлæг нæй. Чысыл дуар байгом, уынгæй æрбацыд Елиса. Шифанерæй райсы агуывзæйы сагъд сойын цырагъ, ссудзы йæ æмæ йæм йæ æрмттæ цасдæр фæдары, уый фæстæ йæ æрмттæй йæ рустæ æрсæрфы. Хæдзарæй кæртмæ рахизы Разитæ.

Е л и с а (фæтыхсти). Мæ чызг, дæхи дын уынын æви дæ зины хай фегуырди мæ цæстыты раз?

Р а з и т æ. Мæн куы ардтай, уæд дын де 'вгъæдгæс дæ сызгъæрингоцора чызджы кæд зинай аивта?

Е л и с а. Цы удифидар хъæуы уæлæуыл царды, цы тæлыфæрстæ!

Р а з и т æ. Цæхæрадæтты æрбауадтæн. Дысон та мæ хуыссæг фæлыгъд æмæ уæртæ уаты диваныл арæдзæ-мæдзæ кодтон.

Е л и с а. Хъуамæ мæм аууæтты фæндæгтæ ныннæмай?

Р а з и т æ. Æппындæр мыл нал æууæндыс, мæ мад?

Е л и с а. Цыдæр афон-иу адæймаг хъуамæ бакуырм, бакъуырм-ма уайд.

Р а з и т æ. Дæ цот æмæ дæ цотыцотæй иунæг æз дæн дæ разы, мæн дæр ма фæдде кæн æмæ уæлкъуыбыр абаддзынæ.

Е л и с а. Гъо, мæ цот мæ афойнадыл арвы кæрæттæм фæлыгъдысты. Дæуай æдылыдæр дзы ничи разынд æмæ мын быхсыдтæ. Гъер мæ ды дæр дæхи сәнæмæт кæн. (Аджих.) Йæ цот кæмæй фæлидзынц, уымæй ныййарæджы ном сис, йæ худинаджы хъæр куыд айхъуыса.

Р а з и т æ. Ныййарæджы хъæбысы цы саби баргъæвсы, уый хæдзарæй лидзгæ фæкæны.

Е л и с а. Чызг, дæ зæгъинагтæ скал! (Сойын цырагъ ахуыссын кодта.) Мæ армытæпæнтæ бауазал ваййынц. Æхсæв та мын дон фестынц æмæ æрыхъал ваййын. (Сбадти.) Чызг, цыдæр агайæг дæ ис...

Р а з и т æ (мады фарсмæ сбадт, йæ цонгæн ын ахъæбыс кодта). Цæй, ма та райдайæм. Никадæм дæ фæцæуинаг дæн. Мæхи зондæй чи райгуырди, мæ уыцы фæндтæ дын зæгъон. Дæ сияхс цыдæртæ змæлы, уый зоныс. Амалджын адæймагты рæстæг ралæууыди. Дæ сияхс фермер у, уый дæр зоныс. Фаронæй нæм зæхх ис дыууæ хатты фылдæр. Нæ хуымтæй зæрдæ райы... Нæхи конд дзул куы уæй кæнæм, хæрæндон нæм куы уа...

Е л и с а. Кæд уæ бон у, уæд цæмæй æвзæр у...

Р а з и т æ (цин хъæлæсæй). Дæсны къæбæргæнæджы куы фæфæзмыс — дзул хъуамæ арынджы сфыца. Дæ бæгæны

хæрдæн хæрд уыди, нозтæн — нозт. Кард дзы-иу уырдыг лæууыди. Дæ бæгæныйæн рекламæ кæнын дæр нæ хъуыд, иу хатт дзы-иу чи фæхæстæ...

Е л и с а. Мæ рæстæджытæ аивгъуыдтой, змæлут...

Р а з и т æ. Дæ хъус нæм чысыл куы фæдарис, уæд нæ хъуыддæгтæ сойыл бырæгау...

Е л и с а. Хистæры зонд никæйуал хъæуы, æнæуи та уын цы мæ бон у?

Р а з и т æ. Нæхи дуканийы уæй кæндзыстæм нæхи дзул, нæхи бæгæны. Иу бæгæны чи аназа, уый дыккаг дæр бацагурдзæн.

Е л и с а. Дæ фæндтæ мын куы сатджын уаиккой, уый дæ куыд тынг фæнды.

Р а з и т æ. Амалджынты рæстæг у, иу гæрахæн хъуамæ дыууæ тæрхъусы афæлдахай.

Е л и с а. Дыууæ тæрхъусы æмæ иу зæронд къодах...

Р а з и т æ. Мæ мады уавæр дæр фæрогдæр уыдзæн. Уæлæ Зыды сыхы хæдзар уæййаг. Куы йæм азилæм, уæд — куклайы хуызæн...

Е л и с а. Дæ куырысдзау мад куы нал уа, уæддæр ма ацы хæдзары йæ комытæф баззайдзæн, йæ къахвæдтæ кæлæнты дамгъатау бæрæг дардзысты. Уæ хабæрттæ нæ рæстмæ кæндзысты æмæ мæ мæрдтæм æлгъитдзыстут...

Р а з и т æ. Тæнæг сыхы дæр ис хæдзар уæййаг. Арæхдæр-иу дæ абæрæг кæндзынæн.

Е л и с а. Кæддæр нæ роды агурæг Тæнæг сыхмæ сæфтыдтæн — дыккаг бон дзы кærкниз фæзынди...

Р а з и т æ. Кæддæры хабæрттæ мауал мыс...

Е л и с а. Газет мын-иу нæ хастой. Къуырийы газеттæ мын-иу скъоладзутæй искæмæн æрарвыстой...

Р а з и т æ. Кæддæр кæйдæр зондмæ дæр байхъусын фæхъæуы. Рагæй кæй агуырдон, уыцы адæймагыл фæхæст дæн. Стæм курдиатæй фæхайджын — рыст уды хæдгæмттæ байгас кæны. Дæ хабæрттæ йын фæдзырдтон. Йæ сæр банкъуыста, дæ мады, дам, нæ зоныс...

Е л и с а. Дæ дукани дæ æрбайрох?

Р а з и т æ. Хабæрттæ хорз куы ацæуой, уæд горæты сидзæр сывæллæттæн бæрæгбонмæ бахæсдзынæн лæвæрттæ. Дæ номæй. Экранæй дæ куы радзурой, газеты дæ хуызист куы фæзына...

Е л и с а. Хуыцау мае бахизæд ахæм кадæй!

Р а з и т æ. Ацы хæдзар дын ахæстон басгуыхти... Æндæр кæрты уddзæф...

Е л и с а. Хæдзары тыххæй сым дæр мауал скæн! Ацы хæдзарæн мын йæ мысты цъис-цъис дæр æхсызгон у. Мае уæлион цардæй ма цы бонтæ баззад, ам мыл ацæудзысты. Ныууадз мае дæ зæрдæлхæнæнтæй. Авд тары фæуинæгтæ!

Р а з и т æ (*фестади, йæ маст уромы*), Загътай: ме 'рмттæ сойын цырагъмæ куына батавон, уæд æхсæв æрыхъал вейын... Фæлæ нæ загътай, дæ хъарм æрмттæй дæ цæсгом донæй æхсæгау кæй кодтай... Уый размæ цы уыди, уыдон дæр дын радзурон? Куыддæр уынгæй æрбахызтæ, афтæ шифанерæй сойын цырагъ райстай, ссыгътай йæ... Цæугæ æрбакодтай куырæйтты донæй. Уырдам та ацыдтæ сихорæй сахат раздæр...

Е л и с а. Цæмæйдæрты-иу дыл фæгуырысхо дæн, фæлæ мае фæдыл гурæй-гурмæ зылыс, уый æнхъал дын нæ уыдтæн.

Р а з и т æ. Байхъус мæм æмæ, кæд мæнгæй исты зæгъон... Куырæйтты дон парахатæй кæм акалд, ахæм ран бацагуырдагъ банкæйы хуызæн цыдæр, йæ мидæг — сыгъд гæххæтты æртхутæг. Хъуамæ йæ фехстаис доны арфдæр ранмæ, фæлæ дæ бон нæ баци...

Е л и с а. Уæртæ сæ уынджы цæуджытæй иунæджы хъусы бацæгъд... æмæ зоной, дæ мад бынтондæр кæй сæрра!

Р а з и т æ. Уаты стъолыл дын цы гæххæтты сыф айрох, уым сæ фæкастæн. Фыццаг загътон, дæсныы амындтытæ сты. Æрдæбон дын цы дохтыры кой кодтон, уый ныхæстау дæр мае фæцагайдтой. Фæстаг заманты мæрдтæй æгæсты 'хсæн утæхсæн кæныс. Афтæ зæгъы дæ дæсны: уыцы уавæрмæ дæ цы 'ркодта, уый куы бамбарай, уæд дæхæдæг исты хос ссардзынæ. Ды ницы базыдтай, æмæ дын бацамыдтой. Банкæ бацагуырдагъ. Мæйæн йæ æртындæсæм бон фондз минуты дæргъы цырагъы судзгæ æвзагмæ кæсгæйæ дæ зæрдыл æрлæууыдысты, кæмæй хъуамæ фервæзтаис, уыцы мæстытæ. Дæ разы цæттæйæ лæууыдысты сыгъдæг гæххæтт æмæ ручкæ. Æвæстиатæй хъуамæ ныффыс-таис дæ уавæр, фыст гæххæтты сыф рæвдз анцъылдтæ кодтаис æмæ йæ цырагъмæ бадардтаис. Цалынмæ гæххæтт сыгъдаид, уæдмæ дзырдтаис: «Мае утæхсæнтæй фервæздзынæн, ме 'нтъыснæг ме уæнгæй алидздзæн...»

Е л и с а. Дæ чысылæй абонмæ мын мае къуымтæ къæрныхау къыхтай...

Р а з и т æ. Хъуамæ де 'взæргæнæджы ном загътаис хъæрæй. Кæй ном загътай, уый дын зæгъон?

Е л и с а (фестади). Авд тары фæуинаг!

Р а з и т æ (сойын цырагъ æд агуывзæ зæххыл ныццафта). Цæрæнбонтæ нæ адæм куырысдзауы цотæй фæтыдтой. Уæддæр дæ кæнонтæ ныуадзинаг нæ дæ! (Елиса рæвдз цæхæрадонмæ ацæуы. Разитæ лидзæгау акæны, чысыл дуарыл уынгмæ ахызти. Цæхæрадонæй рацыд Елиса. Уынгмæ ацæуæн дуар æвдузæнæй сæхгæдта.)

Е л и с а. Бесæгъуыр, цæмæн мын бацамыдтай дамгъæтæ? Афтæ мын загътай: «Дæ хуызæн адæймаг Хуыцауы чиныг куына кæса, уæд зæххон царды хæрæмттæн ницы бамбардзæн. Зæххыл хæрам мийæ фылдæр цы чындæуы, дæ зæрдæмæ сæ хæсдзынæ æмæ хус тихалæгау баруайдзынæ». (Сисы сойын цырагъ зæххæй, агуывзæйы сæстытæ æруидзы.) Хуыцауы чиныг бæргæ райсын, фæлæ мæм мæ хайрæджы хай гæппæввонгæй лæууы, æмæ мæ зонд атартæ вæййы. Мæхи та нæ баурæдтон. Бæргæ, мæ дзуринаг-иу сабырæй зæгъын куы базонин. Мæ карæн адæймаг йæ уды кой йеддæмæ хъуамæ мацыуал кæна. (Фæхъус.) Фынтæ цæмæдæрты цæуынц, ууыл æууæндын. Æмæ иу зонынджын адæймагмæ ныффыстон мæ айфыццаджы фыны тыххæй. Дзуапп мын ссид, æмæ мæ зæрдæ ныррухс. Солтийы койтæ йæм рауади. Дæ зæрдæ æдзух кæимæ дзуры, уый, дам, сæрæгас у, цардбарæг. Мæ зæрдæ фæфидар уа, зæгъгæ, йын йæ амындытæ æххæст кодтон. Ау, дæ зæрдæ æппын мацæуыл дар, афтæмæй а дунейыл цæрæн ис? (Хæдзармæ бацыди. Кулдуар æрбахостæуыд.)

У ы н г æ й х т æ л æ с. Нана, кæм дæ? Мæ базыртыл схæцдзынæн æмæ кулдуары сæрты пæррæст! (Кулдуары сæрмæ фегуырди Джигитт.)

Д ж и г и т т (адзырдта уынгмæ). Сдæтт-ма мæм сæ. (Хъулон целлофан хызынтæ радыгай исы, йæ цонг ныивазы æмæ сæ æрæппары кæртмæ.) Æри дæ къух. (Кулдуары сæр фегуырди Дианæ. Кæртмæ æрхизымæ йын феххуыс кæны Джигитт. Æргæпп кæны йæхæдæг дæр. Хæдзары дуарыл рахæцы.) Уæдæ кæм и нана? (Цæхæрадонмæ ахъæр кодта.) Дианæ, цы зæгъдзынæ, ацы фазендæйæ?

Д и а н æ. Фазендæйы хицау нæм цы цæстæй ракæсдзæн, ууыл хъуыды кæнын.

Д ж и г и т т. Дæхи-иу ныккаркаситæ кæн. Нанайы раз-иу дæ туфлиты фындзтæм кæс. Ныр ма мын зæгъ: ацы хæдзарæй иучысыл дæ зæрдæ нæ барухс?

Д и а н æ. Азилинагтæ у.

Д ж и г и т т. Короче, æппæтдæр уыздæн о кей!

Д и а н æ. Зæронд усы кæрты лæууыс, уый æдзухдæр дæ зæрдыл дар, дæ о кейтæ æмæ дæ корочетæ айрох кæн.

Д ж и г и т т. Дæ зæрдæ дæм нæ дзуры: ам цæрдзыстæм. Нана йæ бартæ махмæ ратдзæни. Æмæ афтæ куы рауайа...

Д и а н æ. Уæд о кей!

Д ж и г и т т. Ныр та уал мын зæгъ, æз æмæ ды ахсæв?..

Д и а н æ. Мæйрухс æхсæв куы уа, уæд стъалытæ нымай-дзыстæм.

Д ж и г и т т. Æз æмæ ды мæнæ ныры хуызæн æмзæрдæ никуы уыдыстæм. Ахсæв цы хъуамæ уа, уый дын зæгъон? Ахсæв у лæвæрттæ кæнæн æхсæв...

Д и а н æ. Сухъæд бæлæстæ сæ тæккæ дидинæг калгæйæ. Æртæ чысыл къалиуы мын...

Д ж и г и т т. Уый ницы... Ахсæв æппæты зынаргъдæр лæвæрттæ... Æз — дæ цагъар. Ды — мæ цагъар... Ныр та уал репетицæ. *(Йæ хъæбысы йæ фелвæста æмæ йæ диванмæ фæхæссы.)*

Д и а н æ *(тæлфы)*. Æрсабыр у. Æрæвæр мæ!

Д ж и г и т т. Æнхъæл дæр нæ дæ, хъустæ дæр æй никуы фæкодтай, афтæ дыл баузæлдзынæн. *(Диваныл æй æрæвæрдта, Дианæ архайы йæхи феуæгъд кæныныл. Хæдзарæй рацыди Елиса, йе 'рмттæй йæ цæсгом амбæрзы.)*

Е л и с а. Дæлимонтæ æргом рацыдысты. *(Джигитт æй ауыны æмæ фесты. Дианæ балидзы сарайы хатæнмæ.)*

Д ж и г и т т *(Елисайы размæ базгъоры)*. Нана, скъæфгæ йæ ракодтон!

Е л и с а. Куы цæрон, уæд ма истытæ фендзынæн.

Д ж и г и т т. Кæрæдзи мæлæты дзæбæх æмбæрстам, ныр мын фæтæргай. Дзыппыдаргæ телефонæй, дам, мæ мадмæ дзурын. Йæ телефон ын истон...

Е л и с а *(кулдуармæ кæсы)*. Кæуылты æрбацыдыстут?

Д ж и г и т т *(уæлдæфы къæлæтхахх æркодта)*. Пæррæст, пæррæст, æмæ дæ цуры фегуырдыстæм. Гъер, нана, иунæг нал уыздына. Амонгæ нын кæн, æндæр змæлын мах бар уадз.

Е л и с а. Ды каңытәй дә? Джигитт сабыр сывәллон уыд. Уый хуызы мәм иблис ма смидәг уәд?

Д ж и г и т т. Сбадәм-ма, нана. (*Диванмә йә бахуыдта, сбадтысты.*) Ис иу рәсугъд ирон әмбисонд: «Цот — чыргәд, цотыцот — мыд». Әз дән Джигитт, мыды ад кәмәй базон-дзынә...

Е л и с а. Дә фыд, дә мад кәм сты? Әппын уә куы ницы хъуысы.

Д ж и г и т т. Цәцәны цәвәг марәджы нал зоны. Әрцәуәг адәм уырдыгәй лидзынц... Ацы чызгимә кәрәдзи әмбәрстам. Лидзәг куы фестәм, уәд цәхгәр нылләууыд, уынджы, дам, куы аздадыстут. Ууыл ма, зәгъын, әппындәр ма тыхс. Нана йә чындзы фенынмә йә былыцъәрттә куы хәры. Раст ын нә загътон?

Е л и с а. Де 'фсәртыл куырой разила! Кәй кой кәныс?

Д ж и г и т т (*сарайы хатәнмә амонь*). Уәртә уырдаем чи балыгъд...

Е л и с а. Дә ныййарджытә исты зонынц?

Д ж и г и т т. Мә мадән әй загътон.

Е л и с а. Уә, гормон, цавәр гуырда? Бәстә судзы, уын-джы къәйыл аздадыстут, ды та?..

Д ж и г и т т. Нана, ахсәв уал нәхәдәг әртә чъирийы скувәм.

Е л и с а. Уыцы гәныстоны чъиригә! Къәрныхы чъиригә кувынмә дәр фәтәбәртт ласынц. Кувәг ләг-иу алкәй чъи-ритә нә куывта. (*Уынгәй әрбацыд Азимәт. Зынтәй йә хәссы, ахәм чумәдан-хызын әм, иннә къухы — хъулон целлофан нарст дзәкъл. Джигитт ацәуы сарайы хатәнмә.*)

Е л и с а. Хәләггәнджытә мәм уыдзән, йә чындз әм цы уәззау цыдәй әрбацыди, зәгъгә. Әгас цу!

А з и м ә т (*Елисайы хъәбыс кәны*). Нана, куыд әрәгмә дәм әрцыдтән, уадзыс ма мә?

Е л и с а. Котыкк кәм и?

А з и м ә т. Равдисынмә та нал бәззы. Сә завод сын сәхгәдтой, әгуыстәй аздад әмә нозт йәхиуыл калы. Йә къупри әмбәлттыл та фәхәст. (*Целлофан дзәкъләй къопп фелвәс-та.*) Нана, кәй уарзыс, ахәм тьорт дын әрхастон. (*Стъолыл әй әвәры.*)

Е л и с а (*Азимәты фәзмы*). Йә къупри әмбәлттыл та

фæхæст. Цыма йын уыцы уавæрмæ фæбæллыс — куыд æхсызгонæй мын æй адзырдтай.

А з и м æ т. Нана, дæ кæстæр лæппу сæфы. Æви, цы фæуинаг уыд, уый бацц. Иунæг æхсæв дæ разы куы фæуаид — йæ хæйрæджытæ...

Е л и с а... æрыхъал вæййынц, æмæ ды хуыссæджы хъæстæнал фæвæййыс. (*Сабыр хъæлæсæй.*) Мæ тæрхон рагæй дæр ахæм у: расыггæнаг хъуамæ хъодыгонд цæуид, фæлæ мæ ныхас ныртæккæ æндæр цæуылдæр у. Зæгъ-ма: цæмæй дын мæ кæстæр фырт цардæмбалы ад кæна, уый тыххæй кæд цы сарæзтай, дæ удæй цы атыдтай?

А з и м æ т. Нæ ныхас загъдмæ куынæ асаид, нана.

Е л и с а. Нæ цард хæлдзæн, зæгъгæ, искуы дæхимæ æрыхъуыстай? Сылгоймаджы бон бирæ у. Гъе, Котыккы йæ къупри æмбæлттæ уæгъд куынæуал фæуадзынц, ахæм сахат æм-иу дæ зæрдæйæ рухсы тæпп куы ракæлид... Аразгæ мидбылты худт нагъ! Котыккыл ту дæр ничиуал кæны, фæлæ ма дын уæддæр адæймаджы ад кæны.

А з и м æ т. Сæттын ыл, рафыцын... Сонт маст къуырма кæны. (*Йæ хъæлæс фæфæлмæн.*) Нана, ныр дыууæйæ дæр ам уыдзыстæм, демæ. Истытæ змæлдзыстæм. Иу стурæ сыкъа, иу хуыйы бырынкъ, иу уæрыччы хъус... Дæ фыртæй домдзынæ, æз та... Ис мæм дзæбæх фæндтæ.

Е л и с а. Дзæбæх фæндтæ?..

А з и м æ т. Хъæуыхицау Бабег афтæ, нанаимæ, дам, уал кæрæдзи бамбарут.

Е л и с а. Хъаст мыл бахастай Бабегмæ?

А з и м æ т. Цы хабар аразинаг дæ, уый, дам, уал уæ хæдзары райдайут. Афæдзмæ мын дзæбæх хæдзарæй зæрдæ æвæры.

Е л и с а. Бинонтæ сæ хæдзары цы аразинаг вæййынц, ууыл уал-иу раздæр сæхимидæг адзурынц.

А з и м æ т. Уынджырдыгæй уат мын ратт. Нана, афæдзы æмгъуыдмæ. Сылгоймаджы дарæстæ хуыйдзыстæм. Уыдзыстæм уал æртæ. Диссаджы хуыйæн машинætæ! Хæрдгæбыдтæ кæнæн дæр сæ ис. Дæ фыртæн базæйы хицау йæ лымæн у. Абон — райсом машинætæ ам уыдзысты. Нана, хорз хъуыды нæу? Дæ кæстæр фырт та нын нæ хъуыддæгтæ бæстон кæндзæн. Хъуымац асламдæрæй агурдзæн. Хуыд дзауматæ — дуканитæм...

Е л и с а. Чысыл раздæр мæм дæ ходыгъд ноджы дзæбæхдæр

фæндтимæ фæзынд. Уыдон а хæдзарæй хæрæндон аразынц. Ноджы дзулфыцæн, бæгæныуадзæн...

А з и м æ т. Æмæ йын истæмæй зæрдæ бавæрдтай?

Е л и с а. Дæ хистæр тиу Цæцæнæй æд бинонтæ лидзæг фæци...

А з и м æ т. Горæты уæ хæстæджытæм æрбынатон сты. Стыр заводы сын куыстæй зæрдæ æвæрынц.

Е л и с а. Джигитт чызг раскъæфта, ардыгæй фæцæуинаг никæдæмуал сты. *(Сарайы хатæнмæ амонь.)* Уæртæ сæм багу-дзи кæн.

А з и м æ т. Уæдæ, нана, мæ зæрдæ æппындæр мацæуыл дарон?

Е л и с а *(тызмæгæй)*. Фыртæй, чызгæй, чындзæй — æрбадут æмæ кæрæдзи бамбарут! *(Ацæуы хæдзармæ.)*

А з и м æ т. Мæ къупри лæг цоты кæстæр у æмæ, ирон æгъдаумæ гæсгæ, хæдзар хъуамæ цоты кæстæрæн баззайа. Фæлæ хуырым у Котыкк. *(Уынгæй æрбацыди Цъиу-цъыбыртт, базыд-той кæрæдзи.)* Ды та ардæм кæцæй æрхаудтæ?

Ц ъ и у - ц ъ ы б ы р т т *(йе 'нгуылдз йæ былтыл авæры, ома, сабырдæр дзур, Азимæтмæ æввахсдæр цæуы).* Ды ам? А-а-а, де 'фсинмæ æруадтæ?

А з и м æ т. Ды сыгъдæгæй дæр Самбеджы агурæг дæ.

Ц ъ и у - ц ъ ы б ы р т т. Дæ тиу гамхуд æркодта, цæст ыл нал хæцы.

А з и м æ т. Дæ хæсæй дын ницыма радта?

Ц ъ и у - ц ъ ы б ы р т т. Ныкъкъуыывитт и. Цал æмæ цалæй фæхæсджын æмæ йæ сæр арф бафснайдта.

А з и м æ т. Тæрсын мæ кæныс? Немыцаг супер хуыйæн машинæйæн æм æхца радтон.

Ц ъ и у - ц ъ ы б ы р т т. Ахъыллупп сæ ласта, дæ къух сыл ауигъ. Йæ мад ам ис?

А з и м æ т. Ам ис.

Ц ъ и у - ц ъ ы б ы р т т. Дæ тиумæ дæ хъус дар. *(Йæ дзыппæй систа гæххæтты гæбаз.)* Мæ телефоны номыр мын бахъуыды кæн. Йæ фæдыл ын куы фæхæст уай, уæд мæм дзур. Агурджытæ ма йæ ис, фæлæ йыл æз раздæр куы фæхæст уон, уæд дыл дæ машинæйы аргъ уайтæккæ сæмбæлдзæн. Бахуый-дзынæ мын айфыццаджы костюмтæй чысыл цауддæртæ. *(Йæ цонг ын рæвдаугæ æрсæрфы.)* Сызгъæрин къухтæ.

А з и м æ т (зыстæй атоны йæ къух). Ме 'фсинæн мæ марын кæныс. (Елиса рацыди хæдзарæй.)

Ц ъ и у - ц ъ ы б ы р т т. Елиса, кæй бон у, уый хорзæхтæй фæхайджын у.

Е л и с а (æдзынæг æм кæсы). Æз дæ нæ зонын. (Азимæt бацæуы хæдзармæ.)

Ц ъ и у - ц ъ ы б ы р т т. Æз дæн дæ астæуккаг фырт Самбеджы лымæн, æрдхорд, хъонахъ. Хæхты леккагæнджытимæ куы куыста, туристимæ, уæд базонгæ стæм. Самбег сын-иу фæндагамонæг уыди. Зæппæдзтæм дæр цыдысты леккагæнджытæ. Иуахамы сын Самбег зæппадзы рудзынгæй мидæмæ амоны: «Уынут, фондзсæдæ азы дæргъы марды буар уæлдайхуызон нæ фæци». Нæ æрдзыхъæд, дам, ахæм у. Дæргъ лæдзæг æм уыди, йæ кæроныл лыстæг зæгæл. Марды дзы барæхуыста. Марды къах дын хæрдмæ куы фæхауид. Леккагæнджытæй цалдæр зæрдæдзæфтæ фесты. Æнхъæлыс, цы уыди? Се 'рбацыдмæ чидæр зæппадзы бæлæгъ-чырыны схуыссыди мидæггæгты.

Е л и с а. Дæ ныхас диссаг кæмæ кæсы, ахæмæн дæ дæкылæдтæ кæн.

Ц ъ и у - ц ъ ы б ы р т т. Гъо, гъо, мæ цыды сæр мæ рох нæу. (Сæрак хызынæй систа тасмачъи лыггæнæн æмæ хъæдын дзæбуг.) Самбеджы курдиатмæ гæсгæ фæзындтæн. (Хæдзары сæрмæ кæсы.) Йæ рæстæджы ацы хæдзары кой дардыл айхъуысти. Цъæхсæр хæдзæрттæ стæм уыдысты. Рагæй йæм нал фæхæццæ адæймаджы къух. Самбег мын афтæ загъта, нæ хæдзар, дам, уæйгæнинаг у æмæ йæм дзæбæх базилынтæ хъæуы. Дзæбæх æлхæнæг, дам, æй ис. Жест не 'рбаласта?

Е л и с а. Æз ницы уынын.

Ц ъ и у - ц ъ ы б ы р т т (йæ хызын систа). Цæй, æз цæуын. Цъиу-цъыбыртт, зæгъ, фæдзæхста: хъуыддаг бон фæстæдæрмæ æргъæвай — бонвыддæр. (Ацæуы.)

Е л и с а. Цъиу-цъыбыртт та дзы кæцытæй у? Цыма аразгæ хъæлæсæй дзуры? (Аджих.) Кæм зилахары бахауди нæ Самбег? Нæ хæдзар, дам, уæйгæнинаг у! Фыртæй, чындзæй, цотыцотæй уал мæм иугæйттæй лæбурынц. Фæлæ куы фемзонд уой... Мæтыхтæ æмгуылфæй фæтæхынц. Мæ зæронд, æнхъæлдæн, хъазинаг суыдзæн... Кæм фæцæвон мæ сæр? Бесæгъуыр, дæу удæгасæй феныны амонд мæм нал кæсы, де стæгдар агурæг дын фæцæуин. Солти дæр йæ тæккæ цардбарæджы кары бацыдаид. (Уынгæй æрбауади Бабег.)

Б а б е г. Елиса, дæ къæсæрæй иучысыл бакæсæм? (*Иуварс алæууыд æмæ йæ разæй æрбауагъта Дзастемыры. Амоны йæм.*) Мæнæ дын дзæуджыхъæуккаг лæг, йæ ном — Дзастемыр. Цыдæр ныхас æм ис дæумæ æмæ йæ бафæндыд, æз ын æвдисæн куы фæуаин. Куыд æй бамбæрстон, афтæмæй хæдзар æлхæнæг у.

Е л и с а. Цъиу-цъыбыртты æмбал ма уæд?

Д з а с т е м ы р (*йæ къух батылдта*). Дзæбæх мæ нæ бамбæрстай, Бабег, æмæ уый мæхи æнæрхъуыдыйæ цæуы. (*Елисамæ.*) Кæд дæ иучысыл æвдæлы, уæд мæ ныхас фæбæлвырд кæнон. Æмæ ма иу хатыр курын, ахсджиаг дзуринагтыл сæ ныймайын æмæ нæхи куы æруадзиккам.

Е л и с а (*сарайы стъолмæ амоны*). Табуафси. (*Сбадынц даргъ стъолы уæлхъус.*)

Д з а с т е м ы р. Елиса, Бабегимæ абоны онг кæрæдзи нæ зыдтам. Дæу дæр фыццаг хатт уынын, æмæ мæ ныхас мыййаг æгæр дæрдтыл куы ивыла, уæд мын-иу бабыхсут. (*Хъусæй алæууыд. Зæрдиаг хъæлæсæй.*) Зарæг уал уын акæнон? Йæ ныхæстæ мæ къухы æххæстæй нæма бафтыдысты, фæлæ, куыд зæлы, уымæ байхъусут. (*Зарæджы ныхæстæ скъуыддзæгтæй фæзæгъы, йæ сæр фæстæмæ ауадзы, йæ цæстытæ бацъынд кæны, къухтæ бæрзонд сисы.*) Ахæм зарæг искуы фехъуыстат?

Б а б е г. Æз никуы.

Е л и с а (*йæ сæр банкъуыста*). Нæ хъуыды кæнын ахæм зарæг.

Д з а с т е м ы р. Ацы зарæг скодтаиккой æппынкæддæр фынддæс æмæ æртиссæдз азы размæ. Ныртæккæ йæ азтæ цыппарыссæдзæй кæмæн фæуæлдæр сты, ахæмтæй бирæты фæфарстон — уыдонæй дæр ацы зарæг ничи хъуыды кæны, фæрсын ма уæ: искуы фехъуыстат Бахтынджерийы кой? (*Сæ сæртæ батилынц: «нагъ».*) Уæдæ-иу Ирыстоны бирæ рæтты хистæртæ сæ кæстæртæн ахæм арфæ дæр кодтой: «Хуыцау дæ Бахтынджерийы хуызæн лæг скæнæд!» Паддзахы рæстæг æрæййæфта йæ лæгdziнад æвдисыны рад. Вахмистры цин йеддæмæ йæм ницы уыди, фæлæ, гъей-мардзæ, зæгъгæ, хæсты быдыры куыд тынг басгуыхти! Хорзæхджынгонд æрцыди Георгийы цыппар дзуарæй, дыууæ — сызгъæринтæ, дыууæ — æвзист æмæ ма цыппар майданæй дæр. Уыдонæй дæр дыууæ — сызгъæринтæ, дыууæ — æвзист. (*Аджих.*) Никуы йыл ахъуыды кодтон. Цымæ Гитлеримæ хæсты барæнтæй баргæйæ Бахтынджери цал хатты хъæбатыр уыдаид? Кæд искуы иу æгъдауылмард лæг уыди, уæд

дыккаг — Бахтынджери. Йæ адæмы сæраппонд ницы бавгъау кодта, фæлæ афтæ рауади, цыма дунейы рухсмæ нæ рантыст ахæм лæг.

Б а б е г. Алы рæстæг дæр лæгдзинад йæхи барæнтæй бары. Гъер, Дзастемыр, ды Бахтынджерийы цасфæнды куы æппæлай, уæддæр мæ зæрдæйæн не садджын уызæн. Нæ клубы къулыл кæттаг экран уыди, уым федтон цъупхууджынтæ. Сырхытæ дæр сæ хуыдтам. Урсытыл сæ дымгæ дæр нæма сæмбæлд, афтæ лидзынмæ фесты. Мах, хæффындзхортæ, зæххыл бадæм æмæ сæм кæсæм. Цыма экраныл нæ, фæлæ нæ хъæугæрон фегуырдысты. Бахтынджери цалдæр фæлтæрæй нымадæй урсытæй уыди.

Д з а с т е м ы р. Афтæ уыди, Бабег. Фæлæ адæймаг афтæ диссаджы арæст у æмæ йæ фæнды æцагдзинад зонын. Хъæддаг дивизийы уыди Бахтынджери. Петроградмæ сæ æрвыстой кусджыты змæлд цъист кæнынмæ. Загътой: «Не ’мсæр фæллойдæнæг адæмимæ нын ницы уаринаг ис» æмæ сæ сæ хæдзрттæм ауагътой.

Е л и с а. Дæуæн, æвæццæгæн, дæ тугхæстæг у æмæ дын зынаргъ у.

Д з а с т е м ы р. Æппындæр мын ницы бавæййы. Уæвгæ та мын æгæрон зынаргъ у. Æрæджы цæуыл ахъуыды кодтон: цымæйу Джеуæргуыбайы Бахтынджерийы хуызæн хъæбатыртæн сæ царæнбоны тыххæй сидт нæ рауагътой?

Б а б е г. Джеуæргуыба муртаттаг бæрæгбон нæу?

Д з а с т е м ы р. Атеистты бæрæгбон сси Джеоргуыба. Уæвгæ та, дзуар кæй хуыдтой, уыцы зынаргъ хæрзиуæг кæй номыл лæвæрдтой, уыцы Георги службæ кодта ромаг император Диоклетианмæ. Чырыстон дин кæй райста, уый тыххæй йын æбуалгъ митæ фæкодтой, фæлæ нæ марди. Адæм чырыстон динмæ се ’ргом тынгдæр здахын байдыдтой. Уæд Георгийæн император йæ сæр акъуырын кодта. Уыцы Георгиимæ баст у гуырдзиаг бæрæгбон Георгоба. Уырдыгæй равзæрди мах бæрæгбон Джеоргуыба. Уырысы æвзагæй святой Георгий. Махмæ та Уас Георги, ома, Уастырджи. Георгийы кой дзы нал хъуысы.

Е л и с а (*зæрдæрухсæй*). Куыд бадын, уазæг кæд æххормаг у!

Д з а с т е м ы р. Ма батыхс, дæ хорзæхæй.

Е л и с а. Нæ ныккæндæй исты радавон. (*Ацæуы цæхæрадонмæ.*)

Б а б е г. Елиса дæ цыма кæцæйдæр зоны?

Д з а с т е м ы р. Æнхъæл нæ дæн. Цæмæн дæм афтæ кæсы?

Б а б е г. Æввахс хъæуты цæрджыты-ма афæрс: «Уæртæ уыцы хъæуы цъæхсарты цæрæг Елиса та цавæр адæймаг у». Куырысдзау æй хонынц. Ахæм æмæ ахæм фыдбылыз дæу ах-хосæй æрцыд, зæгъгæ. Елисайы никуы ничи базылджын кодта. Фæлæ дзы-иу айхъуыст: æхсæв, дам, куы бирæгъы, куы æндæр кæйдæр хуызы рацæуы. Æнæмæнг æй уынаг фæвайы. Кæддæр, дам, Елиса бирæгъ фестад, йемæ хъæдæй балбирæгътæ æрсайдта, æмæ адæмы фос ныццагътой. Йæ мад, дам, æмбисонды рæсугъд чызг уыди. Чындздзон чызджытæ сæ хъæуы бирæ. Æрбацыди сæм цавæрдæр цæхæрцæст лæппу. Чызджытæ йыл сæ цæст æрæвæрдтой. Дзуары бон сæм — куывд, хъаст. Уазæг лæппу чъегърейы æххуысæй йемæ ракафын кодта Елисайы. Чызг, дам-иу лæппуйау хæрдмæ куы схауд æмæ, дам, кафгæ кафын лæппу æвиппайды æрхауд. Ахæм хабар айхъуысти, цыма Елиса лæппуйы дарæсты уазæгимæ цуаны ацыд æмæ йын цыдæр хинтæ скодта. Цасдæры фæстæ райхъуыст: уыцы лæппу куры Елисайы. Хъæуккаг чызджыты цæст ын æй нæ бауарзта æмæ йыл куырысдзауы ном ныххуырстой. Цæмæн дын сæ дзурын — Елиса дæ ныхасмæ куыд байхъуыста, афтæ никæмæ... Хъодыгонды уавæры æвæрд æрцыд. Афтæ дæ бамбæрстон: ацы хæдзар æнæмæнг балхæнис, Бахтынджерийы номыл дзы цыдæр саразис?

Д з а с т е м ы р. Фæндтæ мæм и, фæлæ, куыд зоныс, афтæмæй, мын исты бантыса?

Б а б е г. Раздæр уал Елисайы зæрдæ истæмæй балхæнын хъуыди.

Д з а с т е м ы р. Бахтынджерийы сраст кодтой. Историон цыртдзæвæнтæ хъахъхъанæг къанторы хицауимæ фæныхас кодтон, æнаххосæй æфхæрд адæмы хабæрттæм хъусдарæг бæрнон лæгтимæ дæр кæрæдзийы бамбæрстам. Цæвиттон, ацы хæдзары къулыл хъуамæ номарæн фæйнæг конд æрцæуа. Хъæуы культурайы хæдзары раз та йын — бюст.

Б а б е г. Ныры уацхæсджытæ куыд афæрсынц: æхцайы фæрæзтæ та дын чи?..

Д з а с т е м ы р. Нырыккон амалхъомтæм цыдæр бар дарын. Бахтынджери йæ кады бынат хъуамæ ссара. Уый тыххæй ницы бавгъау кæндзынæн. Кулактæ кæныны рæстæг нын уæды бæрнон лæгтæй иу нæ хæдзар кæйдæр фыццаг фæкодта. Хабар Бахтынджерийы

хъустыл æрцыд. Йæ хо нæ сыхаг чындз уыди æмæ йæм уый фæфæдис. Хъайтар лæг нæм фæзынди. Мах нæ хæстæджытæм цардыстæм æндæр хъæуы. Хъайтар лæг мæ йæ фæсарц сæвæрдта, нæ кæрты мæ æрæргъæвта æмæ хæдзары царджытæн загъта: «Ацы сабийы сæрæй æрду дæр ахауди — хъаст мæ-иу ма ракæнут!» Суæгъд кодтой хæдзар. Бахтынджерийæ стъæлфыдысты, фæлæ дзы æфсæрмы чи кодта, уыдон цас уыдысты, цас! Æз уынджырдыгæй хæдзарыл мæ цæст ахæссон. (*Ахызти уынгмæ. Хæдзарæй рацыд Азимæt, дæрддзæф æрлæууыди.*)

Б а б е г. Мæ цæстытыл не 'ууæндын! Уый дæхæдæг дæ?!

А з и м æ т (*сабыр хъалæсæй*). Сабыр дæ хос, къултæн дæр хъустæ ис.

Б а б е г. Мæ уайсадæг чындз нæ дæ, æввахсдæр мæм æрбацу.

А з и м æ т. Æрмæстдæр хъуыддаджы ныхас.

Б а б е г. Хъуыддаджы ныхæстæй мæ уд слыстæг.

А з и м æ т (*æввахсдæр æм бацыд*). Мæ курдиат дæ ай-гъай дæр фæрох ис!

Б а б е г (*ныхъхъуыды кодта*). Мæнæ йеды тыххæй?..

А з и м æ т. Дæлæ йеды, уæлæ йеды тыххæй...

Б а б е г. Гъо, парахат уатæй дын зæрдæ æвæрдтон, хуыйджыты цехæн. Районы хицауады хъусты йæ бацагътон, гипноз фестадтæн æмæ мæм байхъуыстой.

А з и м æ т (*хæдзармæ кæсы*). Чысыл раздæр ме 'фсинимæ дзырдтон. Ацы хæдзарæй мæнмæ ницы...

Б а б е г (*мынæг хъалæсæй*). Ис цыдæр фæзилæнтæ. Æмæ кæм сæмбæлæм?

А з и м æ т. Уыцы уаты дæгъæлтæ мын мæ къухты куы бакæнай, уæд дын дзывылдар дæр фестдзынæн... (*Цæхæрадонæй рацыд Елиса. Азимæt бацыди сарайы хатæнмæ.*)

Е л и с а. Уазæг цæугæ акодта?

Б а б е г. Хæдзармæ, дам, уынджырдыгæй æркæссон.

Е л и с а. Иу ныхас афтæ скодтай: ацы лæг хæдзар æлхæнæг у. Æмæ дæ уый сдзурын нал бауагъта.

Б а б е г. Цард бынтон æндæр гаччы абадти. Кулакты раст кæнынц æмæ сын сæ хæдзæрттæ фæстæмæ дæттын кæндзысты...

Е л и с а. Уый та куыд? Тыхмитæ та? Чидæр та хъуамæ ихы къæйыл аззайа?

Б а б е г. Ацы уæздан лæг, æвæццæгæн, хъуыддаг змæстмæ не 'руадздзæн. Уæдæ мах дæр архайдзыстæм, цæмæй ды

æфхæрд ма баййафай. (*Уынгмæ амонь*) Акæсон æм. (*Бабег ацæуы*)

Е л и с а. Бесæгъуыр-иу уыцы сгуйхт лæгты тыххæй цас хабæртæ фæдзырдта. Йæ бæхы кой-иу æм арæх рауади, Булан æй хуыдта. Æмгæрон æм никæй уагътой, хъæддаг, дам, у, искæй бабын кæндзæн. Уæд иу хатт иу салдат хицауæн афтæ: «Æз æм бацæудзынæн.» Уый йыл ныхъхъæртæ ласта: «Дæ цардæй сфæлмацыдтæ?!» Салдат уæддæр бæхы æндарæнмæ бацыди. Адæм фæфæдис сты. Кæсынц — салдат хъæддаг бæхы сæрфы, рæвдауæн хъæлæсæй йын ныхæстæ... Йæхæдæг цы бавзæрста, уыдон-иу искæй номæй дзырдта. (*Æрбацыдысты Бабег æмæ Дзастемыр.*)

Д з а с т е м ы р. Елиса, æз хæдзархъуаг нæ дæн. Бахтынджерийы хæдзарæй йæ номыл музей арæзт куы æрцæуид, уый мæ фæнды. Ныртæккæ ацы хæдзары хицау ды дæ. Дæ бынаты мæхи авæрдтон, афтæмæй хъуыды кодтон. Æндæр ранмæ ацæуыныл куы сразы уай, уæд дæ уавæртæ алцæмæй дæр хъуамæ хуыздæр фæуой. Уæййаг хæдзæрттæ бирæ. Мæ машинæйы абадæм æмæ сæ фенæм.

Е л и с а. Омæ хорз. (*Араст ис кулдуарырдæм, йæ фæдыл ацыди Дзастемыр. Цæхæрадонæй рауади Разитæ.*)

Р а з и т æ. Бабег, фæлæуу ма.

Б а б е г. Ис ахæм хъуыддæгтæ æмæ сыл къанторы куынæ аныхас кæнай, уæд сæ ницы рауайы. Райсом мæм æрбауай.

Р а з и т æ. Мæ дзуринаг ацы кæртæй æддæмæ хæсгæ нæу. (*Дуарæй æрбакаст Дзастемыр.*)

Б а б е г. Сымах ацæут. (*Разитæйæн.*) Дæ зæгъинаг зæрдæрух-сы хабар фæкæнæд Хуыцау!

Р а з и т æ. Уый нын чи у?

Б а б е г. Дзæуджыхъæуккаг, йæ ном — Дзастемыр. Бафæрсын аипп ма уæд, фæлæ нæм ды дæхи цæуылнæ равдыстай?

Р а з и т æ. Ацы кæртмæ арæх цæуæг нæй, зоныс æй. Ныр, цы 'рцыди, нæ зонын. Иу иннæйы фæдыл гæпп кæнынц. Мæ мад къæсæры онг дæр куы никæй фæстæ акæсы, уæд ныр де 'мбалы разæй кæдæм азгъордта?

Б а б е г. Афтæ хъуыды кæныс æмæ дын дæ мады акуырма кодта?

Р а з и т æ. Мæ мад чи у, уый ды тынг хорз зоныс, уартæ йын йæ чызгыл куы сдзырдтай, уæдæй нырма. Дæ минæвæртты нæ хæдзармæ рарвыстай, фæлæ дын чидæр дæ хъусы бацагъта:

«Дæхи сафыс, йæ мад куырысдзау у». Минæвæртты æрдæг-фæндагæй аздæхтай.

Б а б е г. Уыцы хабæрттæ кæд афтæ нæ уыдысты. Æз дæ куырдтон, мæнæ фæрæты хъæдæй барст хъуамæ æрцыдаиккам, фæлæ мын Софкæ, мæ ныры къæбæргæнæг, хинтæ акодта æмæ йæхирдыгæй фæдæн. Уæвгæ та афтæ рауади: зондджын лæппу уыдтæн, анымадтон æмæ загътон: Разитæ куырысдзауы чызг йеддæмæ ницы у, ныххудинаг уыдзынæн, фæлтау хицауы чызг Софкæйыл мæхи андзарон, æмæ кæсыс, абон хъæуы администратцийы къæлæтджыны бадын.

Р а з и т æ. Хуыцау дæ президент дæр скæнæд, фæлæ дæ цæмæй фæрсын, уымæн мын дзуапп ратт.

Б а б е г. Æз уынын, дæ мад йæ боны фыддæртæм æрцыд, йæ цоты коммæ нал кæсы. Æз та æрхъуыдыджын дæн æмæ уыцы уавæрæй цæуылнæ хъуамæ спайда кæнон, Разитæ. Дæ зæрдæхсаинæгтæ дын раст нæ бамбæрстон?

Р а з и т æ. Мисхалы бæрц дæр дыл æууæнк нæй, администратцийы хицау. Мæ мадыл дæр нал æууæндын. Æрæджы уæлæ ме 'мхæрæфырты зæронд рынчын фыды куыд афæлывтой. Йæ фырт арвы кæронмæ æхцатæ кусынмæ фæцыд. Йæ фыдмæ тел ныццафта: «Бинонты хъуыддаг бакодтон. Хæдзар уал чысыл къуымæй баив. Рæхджы дæ ардæм раласдзынæн».

Б а б е г. Дарддæр хабар рауад афтæ: зæрондæн аназын кодтой, йæ æртæ уаты йын иууатонæй баивтой. Йæ ног бынат йæхи цæстытæй федта. Йæ дзаумæттæ ласынмæ йæм машинæ барвыстой, йæ бацæуынмæ йæ чысыл фатеры разынд цæрджытæ. Йæ гæххæттытæм ын кæсынц æмæ уынг — бынтон æндæр.

Р а з и т æ. Власт иууылдæр уæ къухты ис, хицæуттæ, æмæ цæуылнæ? Лæджы мард дæр уын батайы!

Б а б е г. Суверенитет нын радтой æмæ чъепп кæнæм.

Р а з и т æ. Нæ мадимæ æнæ мæн цæуылты дзырдтат?

Б а б е г. Разитæ, дæ хъаст гæххæттыл фыстæй бахæсс мæ уæле бадæг хицаумæ, æмæ мын уыдон мæ пакъуы тондзысты.

Р а з и т æ (скуыдта). Мæнæ цы диссæгтæ ис, бынатмæ чи бахауы, уымæ кæйдæр рис куыд нал фæхъары! (Йæ цæссыгтæ асæрфта.) Æниу дæ цымæ цытæ домын? Мæнæ дын дæ митæ дæ бинойнагæн, Софкæйæн фæдзурон!

Б а б е г. Гъе, Разитæ, ацы ран дæ топыхос хуылыдз разынди. Дæ гилдз нæ фæгæрах кæндзæн.

Р а з и т æ. Хæлиудзых у ме 'фсымæр Котыкк, бынмиз! Саугуырм! Мæ чындз Азимæт дæ кæстæр чызджы карæн æмæ йемæ хыллиппытæ...

Б а б е г. Софкæймæ мах нæ чындзæхсæвы размæ бадзырд сарæзтам. Гъе уымæ гæстæ нæ алкæмæн дæр ис иу уарзон дарыны бар. Кæй карæн хъуамæ уа, уый дæр дзы загъд ис.

Р а з и т æ. Дæ тæригъæдтæ дæ сæрыл æртыхсæнт, дурзæрдæ!

Б а б е г. Раст зæгъгæйæ, никуы расомы кодтон: мæ уæлæуыл царды алцыдæр хорз араздзынæн, мæ къæхтæ размæ, афтæмæй мæ комкоммæ дзæнæтмæ куыд бахæссой? Ды — зæды къалиу, дæ дукани цъыбыртты сыгъд бакодта. Къарцы фидармæ фæцæйцыдтæ. Кæддæр дыл Бури дзырдта, æмгæрон æй дæхимæ нæ бауагътай. Ныр æм фезгъордтай. Цæссыгтæ... Бури æхца бакалдта... Зæды къалиу! (Ацæуы.)

Р а з и т æ. Мæ мады мын цыдæр дæсны бакуырм кодта. Æнæхæдзарæй зайдзæни, иуварсæй йæм куы кæсæм, уæд. (Сонтæй.) Фæлæуу, æз дыл дæ фыртты куынæ сардауон! (Джихæй алæууыд.) Æртхъирæнтæ кæнын, фæлæ сæ кæмыты агурон? (Тыхсы.) Мæнæ куыд æнцад лæууын! (Уынгæй æрбацыди Дианæ, джинс юбкайы, йæ гуырыл лæппуйы хæдон.)

Д и а н æ (Разитæмæ æдзынæг кæсы). Дæ бон хорз.

Р а з и т æ. Æгас цу. Чи дæ?

Д и а н æ. Дианæ.

Р а з и т æ. Кæй Дианæ дæ? Кæцæй æрхаудтæ?

Д и а н æ. Скъæфт чызг дæн. (Сæр æруадзы.)

Р а з и т æ (худы). Æмæ де скъæфджытæй лидзгæ ракодтай? Худæгæй марыс. (Дианæ уынгмæ амоны. Кæртмæ æрбацыди Джигитт.) Уæртæ уый у де скъæфæг?

Д ж и г и т т (рæвдз бауади Разитæмæ, хъæбыс æй кæны). Мæ зæрдæ мæм дзырдта: æхсызгон кæйдæр уындзынæн!

Р а з и т æ. Гæдывад, æмгæрон куынæ цæуыс.

Д ж и г и т т. Нанайы ма, зæгъын, ауынон æмæ Разитæмæ згъорон.

Р а з и т æ. Дианæ цы зæгъы, уый æцæг у? (Дианæ сарайы хатæнмæ ауайы.)

Д ж и г и т т. Цы загъта?

Р а з и т æ. Искæмæн æй раскъæфтай æви дæхицæн?

Д ж и г и т т. Нана мыл хъыг дæр нæ, цин дæр...

Р а з и т æ. Æз дæм байхъусдзынæн лæмбынæг, фæлæ уал

ма мын зæгъ: Цæцæны цæвæг марæджы куы нал зоны, уæд кæм сты дæ ныййарджытæ?

Д ж и г и т т. Нæ дарæстæй ма нæ къухы цы бафтыд, æндæр гаффутт. Дзæуджыхъæуы нын иу заводы куыстæй зæрдæ æвæрынц. Æмдзæрæн дæр дзы цыма уыдзæни. Гъер дæ æз бафæрсон?

Р а з и т æ. Бафæрс.

Д ж и г и т т. Фæзæгъынц: мады хойæ мады ад цæуы. Æмæ уæд фыды хойæ та цы ад хъуамæ цæуа?

Р а з и т æ. Лæппу. *(Сарайы хатæнмæ амонь.)* Чи у?

Д ж и г и т т. Профучилище каст фæуыдзæн. Нæ чындз Азимæты хуызæн дæсны хуыйæг...

Р а з и т æ. Дæ мад æмæ дæ фыд ацы хабар зонынц?

Д ж и г и т т. Дæ хистæр æфсымæры нæ зоныс? Æнæуи дæр чынды у. Ныр ма йын ахæм кой скæн...

Р а з и т æ. Дæ фæдыл чи фæраст, уый та дæуæй... Чи стут, чердыгон?

Д ж и г и т т. Мыхъхъытæ! Рæхуыстытæ! Æндæр ничиуал ницы зоны.

Р а з и т æ. Цы мигæнæг дæ? Кæм кусдзынæ? Кæм цæрдзынæ?

Д ж и г и т т. Нанамæ. Фос дардзыстæм. Халсæрттæ уæй кæндзыстæм. *(Бахудти йæм.)* Цæй-ма, ма фыды иунæг хо. Мæ тæккæ рæзгæйæ дæн æмæ афтæмæй цы къуыбар рафтаудзынæн...

Р а з и т æ *(сарайы хатæнмæ амонь).* Йæ фыд цы кусæг у?

Д ж и г и т т. Йæ фыды нæ зоны, ныууагъта сæ.

Р а з и т æ. Йæ мады йын ды зоныс?

Д ж и г и т т. Иунæг хатт æй федтон. Дохтырæй кусы. Мæнæ хистæртæ сæ кæстæрты куыд нал æмбарынц. Цæй-ма, Разитæ, архайдзынæн, цæмæй уæ фæндиаг суон. Ныр та... Ахæм рæстæг æртæ чъирийы скувын нæ фембæлы? *(Уынгæй æрбайхъуыст машинæйы уынæр.)*

Р а з и т æ. Чи ма нæм фæзынд?

Д ж и г и т т. Хуыцау æй хуынхæссæг фæкæнæд! *(Чысыл дуар æрбайгом, æрбацыд Кæлимæт, хъулон уæрæх пæлæз ыл. Йæ иу къухы чумæданхуыз хызын, иннæйы — хъулон целлофан дзæкъл.)*

К æ л и м æ т *(йæ сæрæй акувы Разитæйæн. Джигитмæ йын амонь).* Чи йын дæ?

Р а з и т æ *(гуырысхогæнгæ).* Йæ фыды хо.

К æ л и м æ т. Дæ ном — Разитæ, фæсаууонмæ дæ зыдтон. (Джигитмæ амонь.) Йæхи рахуыдта сидæр. Мæ мадимæ базонгæ вагзалы. Хæссинагтæ йæм уыди, машинæ йын рацахста. Ёрбахæццæ кодта мæ мады нæ хæдзармæ. Фæсхæрд йæ сидæры хабæрттæ дзурынмæ фæци... (Целлофан дзæкъулæй цыдæр систа, дæтты йæ Разитæмæ.) Ёркæс æм æмæ базон.

Р а з и т æ (кæсы паспортмæ). Кæлимæты рæсугъд, сыгъдæгæй дæр мæ чындз куы дæ, кæд дæ паспортыл æууæнк ис, уæд. Ёгас нæм цу!

Д ж и г и т т (Кæлимæтмæ амонь). Амæн йæ мадмæ чысыл курдиаттæ нæй. Йæ чызгæн цардæмбал ацæмал кодта.

К æ л и м æ т. Мæ мад дæ хъæбулау банымадта. Сæттын ыл, æз дæр дæ зæрдæйæ райстон. Мæ мады раз æрлæууыдтæ æфсæрмдзастæй. Дæхæдæг дæхицæн минæвар.

Д ж и г и т т. Йæ мад нæ-иу дыууæйæ ныууагъта. Хæрд, нозт...

К æ л и м æ т. ЗАГС-ы нæ гæххæтт ныффидар. Махмæ цæргæйæ баззад.

Д ж и г и т т (Кæлимæты иуварс хоны). Цом-ма, иу ныхас дын зæгъон.

Р а з и т æ. Мæ разы йын æй зæгъ. (Сарайы хатæнмæ адзырдта.) Дианæ, рацу-ма! (Дианæ рауади.) Ацы адæймаджы зоныс?

Д и а н æ. Фыццаг хатт æй уынын.

Р а з и т æ (Кæлимæтæн Дианæмæ амонь). Ды зоныс, чи у? (Кæлимæт йæ сæр батылдта: нагъ.) Джигитт æй раскæффта.

К æ л и м æ т (йæ халаты цæппузыртæ суадзы, сывæрджын у, уый йыл фæбæрæг). Ёз фæцæуинаг никæдæмуал дæн. (Джигитмæ амонь.) Судзин разæй, (йæхимæ амонь) æндах — йæ фæстæ. (Дианæ ныккуыдта, уынгмæ азгъордта. Йæ фæдыл ацыди Джигитт.)

Р а з и т æ (рæвдауæн хъæлæсæй). Ам мæ мад цæры. Ёз камæ æрцыдтæн, уыдон уæлдæр цæрынц æмæ уал мемæ цом. Фæдзур мын дæ хъынцъымтæ. (Ацæуынц. Уынджы æрлæууыди машина. Ёрбацыд Елиса. Кæрты чысыл дуар сæхгæдта. Сарайы стъолыл æхцатæ нымайы.)

Е л и с а. Дзастемырыл æууæндын. Бесæгъуыры тугæй йæм цыдæр хæццæ кæны. Дзастемыримæ мын цы хабар сырæза, уымæй æвæсмон уыдзынæн. (Æхцатæ цъæпæратæ-цъæпæратæй æвæры.) Уæдæ ацы хæдзар уыцы диссаджы лæджы хæдзар уыди? Бесæгъуыр уыцы лæджы койтæм куыд ныццин уыдаид!

(Кулдуар æрбахостæуыд. Елиса сарайы къуымты йæ цæст ахаста, цыдæр бызгъуырæй гæбаз раскъуыдта, атыхта æхцатæ æмæ сæ шифанеры фæстæ арф батъыста.) Ахæм бызгъуыры цы батухай, уый зæххæй хæснагыл дæр ничи сисдзæн. (Дуар та æрбахостой.) Фæцæуын дæм! (Дуар бакодта. Æрбацыди Дианæ, Елисамæ йæхи баппæрста.) Цы кæныс, цы дыл æрбамбæлди?

Д и а н æ (дыууæ армæй йæ цæстгом æмбæрзы). Асайдта мæ Джигитт!

Е л и с а. Чи дæ бафхæрдта? (Цæхæрадонæй æрбауади Самбег. Елиса йæ ауыдта.) Фæсте дæ исчи суры?

С а м б е г (Дианæйы цур æй дзурын нæ фæнды). Цæмæн мæ хъуамæ исчи сура. (Дианæ сарайы хатæнмæ ацæуы.)

Е л и с а (мынæг хъалæсæй). Лæппу, дæ хуызыл бæрæг у, цыдæр агайæг дæ ис.

С а м б е г. Ныссуйтæ дæн.

Е л и с а. Иу лæг дæ агуырда. Цъиу-цъыбыртт схуыдта йæхи. Хъуыддаг, дам, бон фæстæдæрмæ æргъæвынвæд ма скæн. Æртхъиæнтæ сты?

С а м б е г. Цы ма загъта?

Е л и с а. Нæ хæдзары сæр ивынмæ нын æрбацыди... Ды хъуамæ жест æрбаластаис. Дæ ныхæстæ дын фæзмыдта, хæдзар, дам, ныртæккæ дзæбæх аргъæй фæуæй уайд.

С а м б е г. Дунейы æхца æфстау райстон. Мæ зæрды цыдæр саразын уыди. (Уынджы дуар æрбахостæуыд. Самбег рæвдз азгъордта цæхæрадонмæ.)

Е л и с а (чысыл дуарæй уынгмæ акæсы). Чи дæ хъæуы?

С ы л г о й м а д ж ы х ъ æ л æ с. Мæ хойы чызг сымахмæ ис. Йæ ном Дианæ.

Е л и с а. Рацу мидæмæ. (Æрбацыди Кати.) Фæдисон агурæг дæ сыгъдæгæй дæр.

К а т и. Нæ удтæ нын ауайын кодта. Адæймаг бындзау æрбайсæфы.

Е л и с а (сарайы хатæнмæ бадзырдта). Дианæ, ракæс ма! (Рацыди Дианæ, Катийы хъæбысмæ йæхи баппæрста.) Аныхæстæ кæнут. (Хæдзармæ ацыди.)

К а т и (схуыстæй). Дæуæн тæригъæд нагъ, фæлæ дæ уд слас! (Сабырæй.) Хъусыс, зæронд усæн загътон: ды дæ мæ хойы чызг. Гъер ма мын цыбырæй зæгъ: Джигитт кæй хонынц, уый фæдыл фæлыгъдтæ æви йæ ды аластай дæ фæдыл?

Д и а н æ. Амар мæ, дæ фæдзæхстытæ дын ницæмæ æрдардтон.
К а т и. Дæлимоны сайд. Нæхимæ дын цы хъæуы, уый кæндзынæн. Ныр ма мын зæгъ, цы мигæнæг у дæ Джигитт?

Д и а н æ. Ныссуйтæ дæн. Ус ын ис. Æмбæхсти дзы.

К а т и. Мæнæ цы рæстæджытæ скодта! Дзырдтой-иу хистæртæ: æнæфсарм адæймаг сфос вæййы.

Д и а н æ. Ахон мæ, ам мæ ма ныууадз. (Фестади.) Мæ дзаумæттæ радавон. (Ауади сарайы хатæнмæ. Цæхæрадонæй æрбацыди Самбег. Кæрæдзимæ кæстæйæ аздадысты. Кæрæдзимæ цæуынц.)

С а м б е г. Ацы кæртмæ ма куыд æрбафтыдтæ, Кати?

К а т и. Кæддæр ардæм чындзы æрцыдтæн, уый дæ ферох?

С а м б е г. Бæргæ æрцыдтæ, фæлæ мын æй Хуыцауы цæст нæ бауарзта.

К а т и. Нæхи аххæстæ куыnnæ зонæм.

С а м б е г. Нæ фембæлд хуымæтæджы нæу. (Йæ къух ын ацахста, афтæмæй сæ ауыдта Дианæ. Кати йæ къух атоны.)

Д и а н æ (Самбегмæ иу каст фæкодта). Æз цæуын.

К а т и (хæссинагтæм амоны). Æрæвæр уал сæ. (Самбегæн.) Мæнæ ацы чызг Дианæ у. Уал азы йæ дæуæй фембæхстон. Фæлæ иугæр мæнæ ам афтæ æнæнхæлæджы сæмбæлдыстут... (Дианæмæ.) Йæ ном дæр дын кæмæн нæ хъæр кодтон, уый мæнæ дæ разы. Хуыцауы афтæ бафæндыди.

Д и а н æ. Мæ фыд? (Кæсы йæ мадмæ.) Æцæгдæр мæ фыд у?

К а т и. Фондз минуты раздæр куы рахызтаис дæ дзæкъул-тимæ, уæд дæ фыды нæ базыдтаис.

С а м б е г. Ныссуйтæ дæн. Мæ царды ма зæрдæрухсы хабар æрцæудзæн, уый æнхъæл нал уыдтæн. Кувын мæ никуы бафæндыди, ныр мæ фæнды, фæлæ нæ зонын. (Скасти арвмæ.) О Хуыцау, дæ бирæ хорзæхтæй æз дæр фæхайджын дæн, табу дын уæд! Дианæ, дæ мад дæ авд хохы фæстæ авд доны фалæ авд æфсæн дуары аууон фæдардта. Æмæ мæнæ ныр куыд хорз сарæхсти! Цыдæр хуызы йæ хатыдтон, ды мын кæй дæ, иу уæлдæфæй кæй уæдфæм!.. Дæ цæстыты тъæбæртт дæр дын-иу цыма айхъуыстон... (Дианæйы æрбазилы йæхимæ.) Ацы уысмæй фæстæмæ... Цы уыди, уый нал... ис ахæмтæ дæр — тути цъиуæй адджындæр ын а дунейы ничи ис, уæддæр цæры, цæрын æм цæуы. Кати, цы хорз сарæхстæ! Нырма йæ нæма æмбарыс, фæлæ йæ куы бамбарай, уæд ма-иу кæс... Дианæ, æппынæдзух дæр

ардæм тырн. Æз дæр ардæм тырндзынæн. (*Цæхæрадонмæ ацы-
ди. Хæдзарæй рацыд Елиса.*)

К а т и (*Дианæйæн сарайы хатæнмæ амоны*). Уырдаем уал цу.
(*Дианæ хатæнмæ бацæуы.*)

Е л и с а. Самбег цы фæци?

К а т и. Цæхæрадонмæ ацыд.

Е л и с а. Дианæ дын чи у?

К а т и. Дзуринаг ницы уыдтæн, фæлæ фæндтæ Хуыцаумæ
сты... Æцæг цы у, уый Самбегæн загътон. Ды дæр æй базондзынæ.

Е л и с а. Цы ма дзы базондзынæн. Джигитт æй раскъæфта.

К а т и. Лæмбынæг ма мæм æрбакæс. Дæ зæрдыл ничер-
дыгæй æрлæууыдтæн?

Е л и с а. Æмæ гъа, зæрдæ мын нал ис.

К а т и. Дæ астæуккаг фырты чындзæхсæвыл къуыри рауа-
ди, уæд цыдæр æнахъинон фынтæ уынын байдыдтай. Иунæгæй
нал уæндыдтæ. Дæ фырт дæ хъахъхъæнæг сси. Хæдзары куы
уыди, уæд-иу сцырддзаст дæ. Бахатыр кæн, æрыгæттæ
кæрæдзимæ тырнаг вæййынц. Зæронд дæр сæ йæ рæстæджы
бавзары æмæ-иу дзы хъуамæ мацы байрох уайд...

Е л и с а. Æз цæрæнбонты дам-думты гуырæн дæн. Цына
мæ загъдæуыд æмæ мыл цына баныхæсти.

К а т и. Дæ чындз æмæ дæ лæппуйы æхсæн цæлхдуртæ
æвæрдтай. Кæцыдæр æхсæв тарф фынай адæ. Дæ фырт дæ
цурæй йæ къахфындзтыл рацыди. Агъуыстæй рахъуызыд, йæ
уатмæ баирвæзт, фæлæ йæ бинойнаджы уым нал баййæфта.
Чындз сывæллоны йæхи мыггагыл ныффыста.

Е л и с а. Джигитт кæй раскъæфта, уый дæ хойы чызг у?

К а т и. Зæхх цæуылнæ фескъуыд æмæ уыцы скъуыды цæ-
уылнæ ныххаудыстæм? (*Сарайы хатæнмæ адзырдта.*) Дианæ, цæуæм!

ДЫККАГ АРХАЙД

*Уыцы кæрт. Дианæ марзт фæци, цъылын æмæ бырæттæкалæн
сарайы къуымы сæвæрдта.*

Д и а н æ. Мæ мадмæ-иу рамæсты дæн — æдзух сæ рæстæгæй
æппæлыд. Мах фаудта, инкубаторы цъиуты хуызæн, дам, стут,
тæфæйдзыдтæ, сæртæг... «Жигули»-йы, дам, уæ иу тигъæй
иннæмæ чи аласы, уый фæдыл афардæг вæййут. Йæ иу ныхас
дæр мæ никуы фæцагайдта. Загътон: хистæртæ хъуамæ æдзух

загъд-замана кæной. Мæ мад мын афтæ загъта: «Чындзы дæ махæдæг куынæ арвитон, уæд нæ фæфæндараст уыдзынæ». Йæ уыцы ныхæстæ дæр ын мур дæр ницæмæ æрдардтон. (Хъусæй алаууыд.) Мæ фыд цæуылдæр тынг тыхсти. Мæ зæрдæ йæ зоны, тагъд сæмбæлдыстæм. Ацы кæртмæ, дам, тырндзыстæм ды дæр, æз дæр. Ныронг куыд уыд, афтæ, дам, нал уыдзæн. Мæ мад æмæ мын-иу мæ фыд мæ къухтыл куы ныххæцыдаиккой, уымæй тынгдæр ницæмæ бæллыдтæн... (Кулдуар æрбахоста чидæр.)

Ф ы ц ц а г х ь æ л æ с. Ау, ничи дзы ис?

Д ы к к а г х ь æ л æ с. Аллон-биллоны тæф дзы нæ цæуы.

Ф ы ц ц а г х ь æ л æ с. Æгайтма дзы ничи ис — æвдисæн нæ нæ хъæуы. (Дианæ шифанерæй къулы æхсæн æмбæрзæны фæстæмæ бауад. Æрбацыдысты Елиса æмæ Цъиу-цъыбыртт.)

Ц ь и у - ц ь ы б ы р т т. Самбег зынæг нæй?

Е л и с а. Ницы уынын?

Ц ь и у - ц ь ы б ы р т т. Куы 'мбæлдыстæм, уæд ма йæ хабæрттæ нывыл цыдысты, уый фæстæ йыл цæст нал æрхæцыд. Йæ уавæр ын куы зонин, уæд ын ныфс уæддæр авæрин. Мæ зæрдæ мæм афтæ дзуры, цыма Самбег фæдисы дзæнгæрæг цæгъды æмæ йæм фæуайын хъæуы. Ахæм заман рæстæг уысм-гай барст фæцæуы.

Е л и с а. Мацы мæ бамбæхс, йæ уд дзæбæх у?

Ц ь и у - ц ь ы б ы р т т. Уыцы хуызы йæм дæ зæрдæ æппындæр ма 'хсайæд.

Е л и с а. Цыдæр дзы зоныс, фæлæ ницы дзурыс.

Ц ь и у - ц ь ы б ы р т т. Æз та афтæ æнхъæл дæн æмæ йæ мад алцы дæр зоны.

Е л и с а. Мæ фыны дæр мæм йæхи нал æвдисы мæ фырт.

Ц ь и у - ц ь ы б ы р т т. Самбег змæлыди, къалбасгæнæн аразын райдыдта. Йæ зæгъын æнцон у, фæлæ... Райста бирæ-бирæ æхца...

Е л и с а (гуырысхогæнгæйæ). Уыцы таучелтыл кæм бамбæлд? Амæйсоммæ дæр дын туман уæгъды алчи куынæ авæрдзæн.

Ц ь и у - ц ь ы б ы р т т. Гъе, уыдæттæн бæлвырдæй ницы зонын. Йæ фæд куы 'рбайсæфт, уæд дзы афтæ райхъуыст: æхца, дам, ын радтой йæ хæдзары ныхмæ.

Е л и с а. Хæдзары хицау дæр уыди? Куы ницы йын зонын.

Ц ь и у - ц ь ы б ы р т т. Цот цалынмæ хæдзæрттæ саразой, уæдмæ сæ райгуырæн къуым сæ хæдзар фæхонынц.

Е л и с а. Лæппу, дæ дæлæ-уæлæ ныхæстæй мæ ныууадз, фæлæ ма зæгъ: Самбег дæ æрбарвыста? Йæ сæр цы цысымы бахауд?

Ц ь и у - ц ь ы б ы р т т. Къалбасгæнæн цæмæй саразай, уый тыххæй бирæ рæттæй бар райсын хъæуы. Бирæ æхца акалдта æмæ йын бар радтой. Къуырисæры, дам, дæм аразджытæ фæзындзысты. Къуырисæр æрцыди, фæлæ йæм ничи фæзынд. Гæххæттытæ кæм райста, уыцы къантормæ фезгъордта Самбег. Къанторæн дзы йæ кой дæр нал уыди. Бинонтæ йæм сæ дзаумæттæ ластой, мах, дам, æй æлхæнгæ бакодтам.

Е л и с а. Уæ, мæ астæуккаг фырт! Куыд æнæчетар разындтæ, куыд готлектæ! Кæркдон дæр куы нукуы сарæзтай, уæд дæ ныфс цæмæты бахастай?

Ц ь и у - ц ь ы б ы р т т. Иу хатт ма йæ ныхасмæ куы фенин...

Е л и с а. Мæ зæронд сæр мын сдон кодтай. Зæгъыс: æрыхъусæггаг ныхæстæй зоныс хабæрттæ, афтæмæй мын зæрдæтæ æварыс: йæ удæн ницы тас у.

Ц ь и у - ц ь ы б ы р т т. Йæ удæн бæгуыдæр ницы тас у. Самбег æмæ æхца æфстаудæттæг гæххæтт сарæзтой. Уым загъд ис: де 'хца дын мæ бон бафидын куына бауа, уæд, ныртæккæ мæ мад кæм цæры, уыцы хæдзар нымад цæудзæн дæ исбоныл.

Е л и с а. Æмæ йын æфсымæртæ куы ис, уыдонæн сæ цот. Гъа, йæ зæронд мады сæр æм нымад мауал уæд...

Ц ь и у - ц ь ы б ы р т т. Сæрæгас кæй у, уый та дын фидарæй зæгъын. Уыцы гæххæтт ма ноджы иу хатт рафыстой, иу сыф дзы Самбегмæ уыди, иннæ баззад æхцадæттæгмæ. Гъе, æмæ ма райхъуыст, æхцадæттæджы гæххæтт, дам, цыдæр фæци. Æнхъæл сты, Самбеджы къухы бафтыд. Æхцадæттæгæн Самбег кæнæ хъуамæ йе 'хца бахæсса, кæнæ хъуамæ хæдзар суæгъд кæнат. Самбег куы фæзына, уæд-иу ын зæгъ. Цъиу-цъыбыртт дыл, зæгъ, тыхсы. Куырмæджы йын куыд баххуысчындауа? Цæй, хуыздæр цы уыдзæн, Хуыцау уый зæгъæд! (Ацæуы.)

Е л и с а. Афтæ-иу загътон: кæд Самбегæй исты удæнцой фенон... Иннæтæй ницы æнхъæл уыдтæн. (Æмбæрзæны аууонæй рацыди Дианæ. Йæ кæуыnmæ фестæлфыд Елиса.) Оф-ф! Мæ удæй мæ мидæг ницыуал азда! Цы ныгъуылдтытæ кæныс? Хъуыддаг дæ куы ницы ис, æнæхицау, дзæгъæлкъах! Нæ ныхæстæм нын хъуыстай?

Д и а н æ. Нæ дæн дзæгъæлкъах. Æнæхицау дæр нæ дæн. Хъуыддаг дæр мæ ис.

Е л и с а. Ныртæккæ фесæф ацы кæртæй! Кæй фæдыл фæлыгъдтæ, уый дæр мæ нал хъæуы. Фарн сафджытæ! Авдтары фæуинæгтæ!

Д и а н æ. Кати мæ мады хо нæу.

Е л и с а. Чифæнды дæр уæд, мæн ныууадзут.

Д и а н æ. Знон дын цыдæр зæгъинаг чи уыди, фæлæ дын куы ницыуал загъта... Уый Кати у, дæ чындз, Самбеджы бинойнаг...

Е л и с а. Дæу уыдæттæм ницы хъуыддаг ис. Ныры сæртæг фæлтæрæй дæ æмæ агур дæхи хуызæттæ. Мемæ дын ницы дзырдаг ис.

Д и а н æ. Зноны онг Кати йæхи Самбегæй æмбæхста. Самбег знон базыдта, æз йæ чызг кæй дæн, уый... Мæ мады-иу баййардтон: мæ фыд кæм ис? Сæ нанатимæ-иу куы рацыдысты мæныйас чызджытæ æмæ лæппутæ, уæд сæм-иу куыд хæлæг кодтон! Ды мæ нана дæ, уый дæр знон базыдтон. Разитæ мæ фыдыхо кæй у, уый дæр.

Е л и с а. Мæнæ размæзæвæтджынтæ! Æмæ знон нæ чындз куы уыдтæ?! Мæ хистæр фырты фырт дæ куы раскъæфта! Уæддæр чи дæ — мæ чындз æви мæ цоты цот?

Д и а н æ (бауайы Елисамæ, ныхъхъæбыс ын кæны). Мæ фыды æз марын нæ бауадздынæн. Мæ мад æмæ мæ фыд бафидаудзысты, кæс-ма-иу. Æз сын сæ къухтыл ныххæцдынæн. Ныхæстæ кæндзыстæм, худдзыстæм...

Е л и с а. Гæркъæраг фестадтæ. Уæддæр дæ цы схуындæуа? Æдде йæм бакæс æмæ адæймаджы хуызæн, фæлæ... Фарнæй хызт... Хæйрæджыты фæтдзæгъдæн...

Д и а н æ. Мæ мад Катийы дæр сæррама бирæ нал хъуыд. Æмбарын æй, куыд æвзæр... Куыд фыдуынд рауади... Фæлæ уæддæр æз амондджын дæн, нана, мæ цæсгом сыгъдæг у. (Алидзы сарайы хатæнмæ.)

У ы н г æ й х ь æ л æ с. Елиса, ам дæ? (Елиса чысыл дуарæй уынгмæ акæсы.) Ацы лæг уазæг у. Арвы кæронæй ардæм фæцыди, далæ суанг Узбекистанæй.

Е л и с а. Ме 'ххуысы сæр æй бахъуыд исчердыгæй? Рацæут. (Ербацыдысты Бабег æмæ Азиз. Йæ сæрыл хъулон тубетейкæ.)

Б а б е г. Де 'ххуысы сæр дæр æй хъæуы, ме 'ххуысы сæр дæр. Нæ хъæуы уазæг у. Уырдыгæй ардæм цæмæн фæцыд, уый

дын бамбарын кәнон. (Елиса йә цонг сарайырдаәм куыд баивәзта, ома, уырдаәм ахизут, афтә уазәгмә къухауонай әдзынәг нык-каст. Исдуг афтә ләугәйә аззад, әваст фәцудыдта. Бабег әй ацахста, бандоныл әй әрбадын кодта.) Елиса, цы хъыгдарәг дә ис? (Елиса йә сәр уәләмә нә исы.) Цәуылдәр фәтыхстә, Елиса. Ацы уазәг йә фыды фәдтә агурәг рацыди. Хәсты рәстәджды йә фыд немыцмә уацары ам бахаудта, мах хъәуы.

Е л и с а (кәсы Бабегмә). Мә сәр куыддәр разылд. Кәддәрәй-кәддәрмә афтә фәвәййын.

Б а б е г. Кәд дә хос аназын хъәуы? Кәм әвәрд сты дә хостә?

Е л и с а. Хостыл ахуыр нә дән. Ницуал мын у.

Б а б е г. Уазәджды ном Азиз хуыйны, йә фыды ном — Жолдошбай. Хәрз әрыгонәй йә акодтой хәстмә. Не 'фсәдтыл атагъайы хъәды бомбәтә ныккалдтой, и! Хъәумә ма дзы иу-кьорд әрбаирвәзти. Бирә нә рауад, афтә немыцы танктә хъәуыл цәгәвәрдәй әртыхстысты, Жолдошбай афынәй. Хәдзары хицау әй райхъал кодта, немыц әрбахәццә сты, зәгъгә. Хъәуәй йә бон алидзын нал бауыдзән, уый куы бамбәрста, уәд кәйдәр цәхәрадонмә багәпп ласта. Тынг бәлвырдәй, дам, йә цәстытыл уади цъәхсәр хәдзар. Цәхәрадоны арәнтыл — дыргъ бәләстә. Арф дзыхъхъ ракъахта. Писмойә, документәй йәм цы уыди, цалдәр хатты сә пысулты батыхта әмә сә баныгәдта.

Е л и с а. Нә хъәуы цыма әртә цъәхсәры уыди?

Б а б е г (Азизмә). Бабушка говорит: домов с железной кровлей в селе, кажется, было не меньше трех.

А з и з. Атец гаварил: убежал хотел из села к реке. А там танк немца. Ишо на лево сторона — танк, и направо сторона — танк. Атец абратно село пошол. Глазами каждый дом хорошо смотрел. Када железни криша дом видал, в его агарод зашол. Капал земля. Хоронил дакумент.

Б а б е г. Цы дзуры, уый бамбәрстай?

Е л и с а. Бамбәрстон. Хъәуәй азидзын йә къухы нә бафтыд. Цъәхсәр хәдзары цәхәрадонмә бауад...

Б а б е г. Дә цәхәрадоны уал бәстон фендзән, уый фәстә әндәр рәтты агурдзән.

Е л и с а. Йә фыд цы баци?

Б а б е г. Фәсхәст сәхимә фәзынд. Ныссахъат. Фәцарди-ма. Ницы, дам, дзырдта, фәлә-иу йә амәләты размә арәх

арымысыд, йæ документтæ куыд ныгæдта... (*Азизмæ.*) Твой отец не просил, не намекал, чтобы ты сюда приехал в поисках документов?

А з и з. Када смерт его пришел, я начал тихонко пенят: такой желани атец в сердце держал. И вот ришил его последни желани выполнйт.

Е л и с а (*Азизæй йæ цæст нал исы.*) Хæрзаудæн ыл кæнæд йæ фыд.

Б а б е г. Елиса, æз афтæ нымайын: йæ курдиат нын нымаинаг у, æххуыс кæнын ын хъæуы.

Е л и с а. Уазæг йæхицæн удыбæстæ кæны. Фæлæ ацы рæстæг æбуалгъы диссæгтæ цæуы. Адæймаг ницæуылуал æууæнды.

Б а б е г. Ацы лæгыл æууæндын. Уæддæр æм нæ хъус дардзыстæм.

Е л и с а. Мæ-гъа, уый зæгъинаг дзы нæ уыдтæн. Йæ зæрдæ цæмæ æхсайы, уыдæттæ агурæд.

Б а б е г. Æрдæбон афтæ ахъуыды кодтон: дæу маст цæмæй бацыд, кæд, зæгъын, ахæм фыдлæджы цæрмыстыгъд бакодта?

Е л и с а. Арвы кæронæй мæм ссыди стыр курдиатимæ æмæ йæм узал цæстæй ма акæсæм...

Б а б е г. Æмæ уæд, Елиса, йæ рæстæг цæмæй уæгъды ма сæфа... Цæхæрадон, дам, уал куы фенин.

Е л и с а. Ахон æй, фенут. (*Цæхæрадонмæ ацыдысты Бабег æмæ Азиз, Елиса сæ фæстæ акъахдзæфтæ кодта.*) Мæ чемы ма искуы æрцæудзынæн? Хуыцау, иунæг хорзæх дæ куырдтон, табу дын уæд, Дунесфæлдисæг! Цæмæ бæллыдтæн, уый... Сдзурын æй нæма уæндын, уæвгæ та мæм гуырысхойæн йæ аууон дæр нал баззад. (*Йæ цæссыгтæ сæрфы.*) Мæ зæрдæ тæгæлтæ куынæ ахауд, Бесæгъуыр йæхи куы ныддаста æмæ йын йе 'цæг цæсгом куы федтон... Ссæдз азы ферыгондæр... Уыцы Бесæгъуыры мæнæ Азиз цæрмыстыгъд бакодта. Æрдæбон мæ цæстыты раз куы фегуырд... (*Азгъоры цæхæрадонырдаæм.*) Нагъ, фын у! (*Цæхæрадонæй æрбацыдысты Бабег æмæ Азиз.*) Бабег, нæ уын загътон, цæхæрадоны ныхы арæныл дыргъбæлæстæ нал и — хæсты фæстæ сæ нæ акомкоммæ цæрæг акалдта.

Б а б е г. Елиса, æрдæбон дын тынг фæтарстæн, афтæмæй нырма де 'рыгон туг де уæнгты куы ивылы.

Е л и с а. Зæрæдтæ дугъæй ерысты куы фæархайынц. Уырдаæм мæ арвит.

Б а б е г. Райсом дæм фæсаходæн фæзындзæн Азиз. Хорзæй уал баззай, Елиса. *(Бабег æмæ Азиз ацыдысты.)*

Е л и с а *(исдуг джихæй аздад. Шифанермæ фæкаст).* Мæрдырох мыл бахæцыд. *(Шифанеры фæстæмæ касы. Тарст хъалæсæй.)* Бызгъуыры кæй атыхтон, уый цы 'рбацц?! Æнхæлдæн мæ ныкъ-къуыввитт ластой. *(Сарайы къуымæй лæдзæг райста, шифанеры фæстæ дзы стары.)* Мæнæ хæйрæджы фæтдзæгъдæнтæ! Дианæ! Фыдæбонны чызг! *(Сарайы хатæнæй рауади Дианæ.)*

Д и а н æ. Нана, цæуыл тыхсыс?

Е л и с а. Ныггаффутт мæ кодтат! Хъуыны 'рду дæр уыл макуы æрхæца!

Д и а н æ. Ма 'лгъит, нана. Цы маст дæ бацыди, зæгъ-ма йæ.

Е л и с а *(амоны шифанеры фæстæмæ).* Мæ зонд бынтондæр фæцыд, æндæр сæ ам цæмæн атыыстон? *(Уынджы хæдзары раз æрлаууыди машинæ. Æрбацыдысты Арсæмæг æмæ Джигитт. Джигитты астæуыл бæттæн баст, йæ кæроныл ын хæцы Арсæмæг.)*

А р с æ м æ г *(Джигитмæ амонь).* Хуырым фысæй æды-лыдæр у, æнæ сæрбосæй йын уадзæн нал ис.

Е л и с а *(йæ къух ауыгъта).* Кæрæдзи аккаг стут. *(Арсæмæгмæ.)* Иу каст мæм куыннæ 'рбакодтай?

А р с æ м æ г. Разитæ мæм фæфæдис, йæ хъусæй, дам, фæлас Джигитты мæ мады размæ. Ам цытæ цæуы?

Е л и с а. Æхцайы капечытæ фембырд кодтон, мæ фæстаг бон мæ ингæн чи скъаха, уыдонæн сæ фыдæбонны хардз.

Д ж и г и т т *(Дианæмæ).* Ацы хорз лæг мæ фыд у. Горæты-иу йæ гæбылайы тезгъо кæнынмæ рахуыдта. Нал ын и гæбыла. Зæгъын, æз дын уыдзынæн коммæгæс гæбыла.

А р с æ м æ г. Дæ пъири сæхгæн! *(Елисамæ.)* Ацы къæбыла дын цы маст скодта?

Е л и с а. Æхцатæ хуыздæрæн бызгъуыры тыхтæй шифанеры фæстæ атыыстон. Мæнæ ацы дыууæйæ дарддæр мæ бæстыгæрон ничи уыди. Тыхтон ацы хæйрæджытæй чидæр амбæхста.

Д и а н æ *(скуыдта).* Нана, тæригъæдтæ дзурыс.

А р с æ м æ г *(суадзы Джигитты).* Абон, æнхæлдæн, дæ фæстаг бон æрцыди. Кæм сты æхцатæ?

Д ж и г и т т. Нана, де 'хцатæ афтæ уæлæнгай авардтай, уый дæхи уырны?

Д и а н æ. Æз ныртæккæ. *(Цæхæрадонмæ азгъордта.)*

Е л и с а. Лидзгæ кæны, хæцут ыл!

А р с æ м æ г. Нæ мад, бызгъуырты цавæр æхцатæ атыхтай?
Е л и с а. Капекк капеччы дымæгмæ æвæрдтон. Мæ фæстаг бонмæ...

А р с æ м æ г. Æмæ цас баисты де 'хцатæ?
Е л и с а. Цас уыдысты, уымæй фылдæр нæ фесты. Джи-гултæ мæм кæныс?

А р с æ м æ г. Де 'хцатæ æмбæхстæй дарыс? Самбеджы хæсдæттæг марынмæ куы агуры.

Е л и с а. Иу зынд мæм фæкодта, иу ныхас дзы сирвæст: «Ныссуйтæ дæн».

А р с æ м æ г. Йæ зæрдæ дыл нæ дары æмæ дын ницы дзуры. (Джигитмæ йын амонь.) Мæнæ дын ацы гуыр дзы бавæйы?

Е л и с а. Тæхуды, мæ цæст куы бацъынд уайд æмæ мæ куы сæнæмæт уаиккат.

А р с æ м æ г. Дæ уды къоппайæн цæрыс, нæ мад.

Е л и с а. Уæ мад куырысдзау у æмæ дзы цы хъуамæ бадомат.

А р с æ м æ г. Джигитт, дам, чызг раскъæфта æмæ йын ды загътай: «Кæм цæрдзынæ?» (Джигиттæн.) Дæ нана чъири кæнын нæ базыдта, уый зон.

Е л и с а (Арсæмæгмæ). Ды мын къуызыр уыдтæ, мæ хистæр, дызгъуым. Дæлгом-уæлгом зонд. Нæ тæбæгтæ-иу ныссастай æмæ уæд алюмин къустæ æлхæнын райдыдтон.

А р с æ м æ г. Уæддæр кæдæй нырмæ сæхцаджын дæ, мæ мад?

Е л и с а. Загътон дын: капекк капеччы роны тъыстон...

А р с æ м æ г. Дæ цоты тæригъæды бацыдтæ, хæдзар кæйдæр фыццаг фæкодтай æмæ дыл нæ бахæцыдысты, афтæмæй аргъуанмæ дæр цæуыс.

Е л и с а. Ме 'нæуынон уæ хай! Ныууадзут мæ. (Фæхъус, йæ цæсгом фæрухс.) Цымæ пæлхъ-пæлхъæй цы рафыцын? Æнæхуыцау адæймаджы митæ куыницавæр нымайæнтæй нымаинаг сты, уæд сæ мæ зæрдæмæ цæмæн райсын? (Худы.) Солтийы цæст мын æрттивæд...

А р с æ м æ г. Хæдзар кæй фыццаг скодтай? Цавæр Солтийы кой кæныс?

Е л и с а. Мæ уд йæ фæхъхъау. Иу бон цы ацæра, уый йын фестон.

А р с æ м æ г. Ам цытæ цæуы, уый мæ корто æппын нæ ахсы. Мæ давлени та уæлæмæ фæцæуы. (Йæ дзыппæй цыдæр сисы æмæ йæ йæ дзыхы баппары. Цæхæрадонмæ ацæуы.)

Е л и с а (Джигиттæн). Де скъæфт чызг чи у, дæ фыд уый куы базона, уæд дыл мæгуыры бон кæны.

Д ж и г и т т. Нана, чъири кæнын æцæг нæ зоныс?

Е л и с а. Мæ цин мын нæ фæсурдзыстут, пиллон арты мæ куы баппарат, уæддæр. (Ацæуы хæдзармæ. Цæхæрадонæй æрбазгъордта Дианæ. Бызгъуыры тыхтон йæ къухы.)

Д и а н æ. Нана, мæнæ ис! Цы худæг у нана, кæм сæ батыхта.

Д ж и г и т т. Ёри-ма, уырзтæй сæ асарон.

Д и а н æ. Нанайæн сæ йæхимæ дæттын.

Д ж и г и т т. Ёдылы къоппа, дæттын сæ нæма хъæуы. Ацы æхцатæ бинонтæн хъæлæбайы хос сты. (Джигитт атоны тыхтон чызджы къухтæй æмæ алидзы уынгмæ.)

Д и а н æ. Нана, нана! (Арсæмæг æрбацыд цæхæрадонæй, хæдзарæй рахызт Елиса.) Ёхцатæ ахаста, нана. (Кæуы. Арсæмæг азгъоры уынгмæ. Фæстæмæ тагъд фездæхы.)

А р с æ м æ г. Афардæг. Сыхæгты цæхæрадонмæ багæпп ласта.

Е л и с а (Дианæмæ). Кæм разындысты? Ма мæ сай.

Д и а н æ. Диваны аууон хæлуарæджы тынтæ сæрфтон. Тыхтон æрхауд, зæгъын, бызгъуыртæ ам цæмæн сты æмæ йæ бырæттимæ аппæрстон.

Е л и с а (Арсæмæгæн). Дæ фырт дæ æппын куы ницæмæ дары! Ацу, ссар æй. Иуахæмы дын дæ сæр бахæрдзæн.

А р с æ м æ г. Марыны хос йеддæмæ йын ницыуал ис. Не 'рвады машинæ сæ кæртæй ратардта æмæ йæ кæмдæр дзæбæх сцафта. Машинæйы хицау мæ домы, куыд уыди, афтæмæй, дам, мын æй æрбатæр. Ныр нæ абырæг уырдаем тырндзæн. (Рæвдз ацæуы.)

Д и а н æ. Джигиттæй æхца куы байса, уæд сæ ратдзыстæм, мæ фыд хæс кæмæй дары?..

Е л и с а (мæстийæ). Ратдзыстæм, ратдзыстæм!

Д и а н æ. Цалдæр æмбалы сты. Сæ иу — Баба, æз æй ууыл сардаудзынæн. Тынг дзы тæрсы.

Е л и с а. Зæрæдтимæ дæр скъубал? Уæвгæ абырæгæн цы уæлдай у?

Д и а н æ. Зæронд нагъ, афтæ йæ хонынц. Куы сæ райсæм, уæд сæ ратдзыстæм.

Е л и с а. Райс сæ æмæ сæ ратт. (Фæхъæлдзæг.) Солтийы цæмæн ауагътон? (Дианæ азгъоры уынгмæ.) Иунæг Кадджын

хуыцау! Зæххон царды ницæмæуал æнхæлмæ кастæн. Иунæг бæллиц ма мæм уыди — Солтийы ма иу уынд акæн, йæ дзыхы ныхас ын фехтус. Хуыцау, табу дæхицæн, баххуыс кæн, куыд нæ фæфыдæнхæл уон! (*Фæсагъæсхуыз.*) Ехх, цымæ æз исты хорзæхты аккаг дæн? Нагъ! Нæ фæмæнг уыдзæн мæ цин! Уый мæм Солтийы хуызы Бесæгъуыр йæхæдæг дæр фæзынд æмæ мæ цинæн сбарæн ницæмæй ис. Æвæдза, уæлион царды Бесæгъуыры куынæ базыдтаин, уæд мын, кæй зыдтон, уыдоны æхсæн иу адæймаг дæр нæ разындаид. Цавæртæ æмæ чердыгæттæ рантысы цардмæ! Цацатæй фæлыст адæймагæнгæстæ. Адæймагхуызтæ цас змæлы зæххыл! (*Уынгæй æрбацыди Дзастемыр.*)

Д з а с т е м ы р. Елиса, мæнæ та дæн.

Е л и с а. Дæ уынд мын æхсызгон у, Хуыцауы фарнæй хайджын чи фæци.

Д з а с т е м ы р. Æхсызгон мын у, зæрдæрухсæй дæ кæй æрбайæфтон... Мæ зæрды цы хъуыддаг саразын ис, уый мын сырæздæн дæ руаджы.

Е л и с а. Нæ зонын, ацы рæстæджы ма исчи хорзæй исты сараза.

Д з а с т е м ы р. Елиса, ныфссæттæн ныхас ма райдай...

Е л и с а. Иблысты амæддаг бадæн. Куыдзы рохуаты баззайын, ныр мыл сагъуыдысты. Нæ хистæры иблис гуырд æхцатæ афардæг кодта. Йæ фыд йæ фæдыл фезгъоры... (*Хъусæй алæууыд.*)

Д з а с т е м ы р. Дæ хæдзары аргъæй ма дæ цы дарын, уыдон дæр дын æрбахастон, Елиса. (*Йæ риуы дзыппæй æхцатæ систа.*)

Е л и с а (*йæ къухтæ тилы*). Æвдистгæ дæр мæм сæ ма ракæн. Мæнимæ ницы ис саразæн.

Д з а с т е м ы р (*фæсагъæсхуыз*). Фыддæр уæвæн нæй, ахæм рæстæг нæ æрсырдта. Фæлæ цы гæнæн ис, цæрын хъæуы. Бауырнæд дæ, Елиса, рæстырдæм цæуæгæн уæддæр Хуыцау ахъызгæнæг у. Афтæ бакæнæм: машинæ нæ быны, ацы æхцатæ раттæм, знон цы хæдзар равзæрстай, уый хицауæн. Гæххæттытæ саразæм. Дæ ног цæрæнтæм баивдзынæ. Скувдзынæ.

Е л и с а. Цалынмæ Джигитты ссарой, уæдмæ кой дæр ницы...

Д з а с т е м ы р. Агурæнт æй, мах дæр нæ хабар аразæм.

Е л и с а. Уынджы къæйыл зайдзынæн...

Д з а с т е м ы р. Ма тæрс, Елиса, хъуыддаджы гæххæтты уал нæ къухтæ сæвæрдзыстæм.

Е л и с а. Куынæ фæзыной, уæд та?

Д з а с т е м ы р. Дæ кѳух куы амона, уæд мын сæ бафиддзынæ.
Е л и с а. Куы зонис, бирæтæ мæ хæдзары æмгæрæтты ацæ-
уын дæр кæй нæ уæндынц...

Д з а с т е м ы р. Амалджын кæй хонынц, уыдонæй дæн. Ныр
мæ кѳух амоны, фæлæ уый размæ дæр, абон цы хѳуыддагыл
архайын, уый уыди мæ хѳуыдыты сæйраг. Ацы хѳуыддаг ма
сырæза, уымæн уæвæн нæй. Гъе, æрмæст мæ иу сагъæс агайы,
Бахтынджерийы кады аккаг куы ницы ратæдза ме змæлдæй...
Мацыуал дзур, змæлæм.

Е л и с а. Цæстфæлдахæджы бынаты аздадтæн æмæ ма цы
акæнон...

Д з а с т е м ы р. Цæлхдурæвæрджытæ мын уыздæн, уый
зыдтон. Хѳуыддаг рæвдз ацаразынмæ хъавыдтæн... Цæй,
ныхæстæ нал. Дæ кæстæртæм фæдзур, кæрæдзи уал бамбарут.
Ам æввахс уыздынæн. (Ацыди.) (Сценæ цасдæр баталынг вæййы,
сывдæггай разыны сарайы хатæн. Йæ рудзынгæй рухс нæ кæлы.
Цæхæрадонæй рацæуынц Разитæ æмæ Котыкк.)

Р а з и т æ. Сарайы хатæнæй дæр рухс нæ кæлы, нæ мады
уатæй дæр. Фынтæ уынынц.

К о т ы к к. Нæ зæронд мад махæй зондджындæр у. Ази-
зимæ сæ дзурынмондæгтæ талынджы хуыздæр суадздзысты.

Р а з и т æ. Йæ зындон уæлæуыл чи арвыста, ахæм сылгой-
маджы койтæ вæййы нæ мадмæ. Уый йæхи хабæрттæ фæдзуры.
Уыцы сылгоймагæн йæ ном дæр фæзæгъы. Ома, мацæуыл мачи
фæгуырысхо уа. А дунейы ма йын исчи ис, уый æнхъæл
æппындæр нæ уыдтæн. Уыцы æфхæрд сылгоймаджы фырт Сол-
тийы койтæ йеддæмæ йæм ницыуал вæййы.

К о т ы к к. Ахæмтæ дæр ис: нозт сæм фаг уæд, æндæр сауда-
лынджы дæр баддзысты æмæ сæ дзыхтæм дæр нæ рæдийынц...

Р а з и т æ. Уыдонæй иу — ды...

К о т ы к к. Мæ зæрдæ мæм дзуры — сарайы хатæны бадынц
мæ мад æмæ Азиз. Рудзынгæй ма сæм байхъусæм. Нагъ, æз
сæм мæхæдæг байхъусдынæн.

Р а з и т æ (фæурæдта йæ). Нæ дын фæдзæхстон, иу сыпп
дæр ма скæн, зæгъгæ.

К о т ы к к. Иу хуыпп нагъ — æртæ хуыппы скодтон. Ауадз мæ,
Кæлимæты æрцыдмæ ам хъуамæ аллон-биллоны тæф мауал кæна.

Р а з и т æ. Аллон-биллоны тæф дæ рæсугъд нæ быхсы,
æндæр дæхимæ нымады дæр нæу.

К о т ы к к. Æз фæцæуын. Азиз-газисы хъæлæс фехъусон. Хæстæгмæ йæм басмудон.

Р а з и т æ. Азиз ардыгæй хъуамæ пъропкæйы тахт акæна. Фæлæ ды дæхиуыл фæхæц. Ныртæккæ хъус нæ мадмæ æрдарын хъæуы: зæд ыл атахти, зæлдаг хъæлæсæй сдзырдта.

К о т ы к к. Куырисдзау куы фæцæуы нæ мад, уæд та йæ хъæлæс дæрзæг ваййы?

Р а з и т æ. Куырисдзау нагъ, фæлæ куырисдзау.

К о т ы к к. Иу хатт Арсæмæг нæ мадыл ахæм хъæртæ ныккодта: «Æхсæв нæ хæдзары цæуылнæ бадыс? Мах куы ныффынæй ваййæм, уæд дæхи кæдæм айсыс?»

Р а з и т æ. Лæппутæй чидæр Арсæмæгæн бафидис кодта: «Куырисдзауы фырт!» Æмæ йæ дзæбæх ныссæбæкк ласта.

К о т ы к к. Æз сæм никуы смæсты дæн. Куырисдзау-иу цыма загътой...

Р а з и т æ. Нæ мады та нын æрбасайдтой цæстфæлдахджытæ.

К о т ы к к. Адæм цыдæртæ мысынц æмæ сыл æууæндыс?

Р а з и т æ. Нæ йæ уынын, нæ мад нæ æмбойны акуырм кодта. Ахæм заман мæ цыдæртæ бауырны.

К о т ы к к. Зæгъ-ма, дæхæдæг ахæмæй нæ мадмæ искуы исты раиртæстай?

Р а з и т æ. Тæккæ знон. Сойын цырагъмæ йæ къухтæ фæтавта æмæ-иу сæ йæ рустыл æрсæрфта, цыма йæхи æхсы.

К о т ы к к. Фæсте аздадтæ, мæ хо. Ныртæккæ æргом рацыдысты — цæстдзыды чи дзæбæх кæны, уыцы цæстытугæнæг дæснытæ, кæйдæр хинтæй дæ чи бахиздзæн... Агитпроны æвзагæй сæ хуыдтой кæлæнгæнджытæ. Ныр сын ис рæсугъд нæмттæ: энергокосмолог, космоэнергетик, парапсихолог, экстрасенс. Ноджы ма: аура, карма...

Р а з и т æ. Кæлæнгæнджыты уæздан нæмттæй рахуыдтой?

К о т ы к к. Газетты, журналты сæ къамтæ, телефонæй сæм бадзурæн и. Чи дæ цы фыдбылызæй фервæзын кæндзæн, уыдон нымайынц. Рекламæ тынг зынаргъ у...

Р а з и т æ. Нæ мад дзы бæлвырд кæйдæр ссардта. Йæ фæд, йæ фæд ацу.

К о т ы к к. Мæ сæры мæнæ цы хъуыды ныззæлланг ласта: кæд нæ мадæн йæхимæ дæр цыдæр курдиат ис? Кæд сæ зонд рæстырдæм ваййы, фæлæ сæ сызмæлын нæ фæуадзынц æмæ сызнæт ваййынц. Гьер мæнæ æз æмæ ды дæр атеисттæ не стæм?

Нæ мады йæ тæккæ кæлæнтæгæнгæйæ хъуамæ баййафæм æмæ йæ ныккуыдз кæнæм.

Р а з и т æ. Чысыл нозтджынаей дæ быхсæн и — сфæлмæн ваййыс.

К о т ы к к. Мæ хо, цы хорз у, ардæм æрбацæуыныл мæ кæй сразы кодтай... Нæ мады тыххæй мæм ацы хъуыдытæ мæнæ ам, мæнæ ныр йеддæмæ никуы æрцыдаиккой.

Р а з и т æ. Ацы 'хсæв та дын дуне æгасæй дæр срæсугъд.

К о т ы к к. Мæ мадызæнæг хо!

Р а з и т æ. Сабырдæр дзур. Зæд дыл атæхæд. Цы æгъдауыл-мæрд æфсымæр мын уыдтæ!

К о т ы к к. Иу зондджын афтæ загъта: адæймаг цæмæй суай, уый тыххæй программæтæ ма араз. Кус, æмæ ма хæрз чысыл цыдæр: дæхицæн дæ цæст цы уарзы, уымæй чысыл фылдæр дæ цæст бауарзæд кæмæндæр...

(Хæдзары дуар байгом. Кæртмæ рахызт адæймаджы æндæрг.)

Р а з и т æ (Котыччы дзуццæджы æрбадын кодта). С-с-с, нæ мад у. (Æндæрг бацыди сарайырæм.) Байхъус æмæ базонай, нæ мад экстрасенс кæй у...

Е л и с а. Уыциу цыдæй йæм бауаинаг уыдтæн. Загътон, райхъал æй кæндзынæн æмæ йын зæгъдзынæн: Солти, мæ уд æрдуйыл дæр нал хæцы. Паргом мæм у. Дæ къахыл дзæбæх згъордтай, уæд мын Бесæгъуыр афтæ: «Быдыры хъæутæй иумæ ныккæсон. Æнæ цæугæ мын нæй. Сабийы дæр мемæ айсдзынæн. Зæрдæвæрæн бон нæм æнхъæлмæ кæс». Уæ ацæуынаей абонмæ рæстæг фурдыдонау фæивылди, фæлæ нæ фæзындыстут. Удмидæг кæй стут, уый ме 'гас буарæй дæр æнкъардтон. Уымæн æмæ Бесæгъуыры хуызæн хымæтæджы зæххон адæймаг уый размæ дæр никуы федтон, уæдæй ардæм дæр. Хæрæмтты амæд-даг чи фæци, æгæстæй мæрдтæм чи фæхæстæгдæр, ахæмы йын йæ цуры æрцæрын кæн æмæ æрчыцыдаид, æрчырыстон уыдаид. Табуйаг рухс дзы калди, цæстæй йæ нæ уыныс, фæлæ дæ удыл æмбæлы. Солти, уæд мын Бесæгъуыр кæй нæ фæдзырдта, уыдон мын ды ныр фæдзурдзынæ. Нæ, нæ, йæ адджын фынтæй йæ нæ фенæхай кæндзынæн. (Баздæхти хæдзармæ.)

Р а з и т æ. Фехъуыстай, нæ мадмæ цы арф æмбæхсæнтæ разынди.

К о т ы к к. (Йæ риуы дзыппæй авг сласта, йæ дзыхыл æй сцæйдардта, фæлæ йæ атъыста йæ дзыппы.) Æз ныртæккæ бацæудзынæн Азизмæ.

Р а з и т æ. Нæ мады ныхæстæ дæм æппын ничердыгæй бахъардтой?

К о т ы к к. Мах Азизимæ хъуамæ фæйна баназæм.

Р а з и т æ. Дæ сæрымагъз нозтæй слæхъуг æмæ дæм ницы-уал хъары.

К о т ы к к. Хуыцау зæгъæд æмæ, мæнмæ ацы æхсæв цы бахъардта, уый дæумæ дæр искæд уæд та куыд бахъара. Фæлæ æнхъæл нæ дæн.

Р а з и т æ. Дзых ма дæ баззади. Дæ дзых амыр уа!

К о т ы к к. Мæ хистæрты зондæй нæ мады мæхицæн сæнад кодтон. Йæ 'мбæхсæнтæ йын къахтон. Ацы 'хсæв бамбæрстон, йæ зæрдæбын ныхæстæ мах цур кæй никуы суагъта, уымæй раст кæй кодта.

Р а з и т æ (кæуы). Нæ фехъуыстай, нæ мадæн ма ноджыдæр лæг уыди! Йæ ном ын куыд адджынаен дзырдта. Ахæм адæймаг никуы рантысти дунемæ. Йæ лæг Бесæгъуыры барæнтæй нæ барста æмæ базыдта, мах маймулитæ кæй стæм.

К о т ы к к. Иу хатт ма дын арфæ кæнын, мæ хо, ардæм æрбацæуыныл мæ кæй сразы кодтай... Ацу æмæ баулæф. Æз цæуын Азизмæ.

Р а з и т æ. Ды нагъ, фæлæ йæм æз цæуын. Æмæ ма мæ уæдæ бахъыгдар. (Сарайырæм рæвдз фæраст. Котыкк ын йæ цонг ацахста.)

К о т ы к к. Дæу уым ницы хъуыддаг и. (Хъуырдухæнгæнгæ сарамæ фæхæстæгдæр сты. Сарайы хатæны рудзынгæй ракæлы рухс. Хатæнмæ бацæуæн дуар — гом.)

Е л и с а (сарайы хатæнмæ амоны). Рухс ссыгъта. (Дуарæй бакасти.) Ам куынæ и. (Мидæмæ бацыди. Райхъуысы йæ ныхас.) Ау, лидзæг мæ фæци? (Рацæуы.) Куыд тарф фынай адæн. Цы йын фæхъыг и? Кæдæм алыгъди? Бабеджы афæрсон. (Ацæуы уынгмæ. Кæцæйдæр дардæй райхъуысы машинæйы уынар. Æввахс æрлæууы. Æрбацæуы Азимæт. Дзаг целлофан дзæкълтæ йæм.)

А з и м æ т. Нана, дæ рухс ма куы судзы! (Сарайы хатæнмæ бакасы.) Ам Котыкк фæфынай кæны, æмæ та цымæ нозтдзуан кæдæм фæцыди? (Хæдзармæ бауади, фæстæмæ рауади.) Нанайы хуыссæн конд. Бон куы никæдæм фæцæуы, уæд ныр кæм ис? (Ауади уынгмæ, фæстæмæ æрбаздæхти Бабегимæ. Хæссинагтæ сæм.) Хæдзары рухс судзы, змæлæг та дзы нæй.

Б а б е г. Амынæты сæ ма акæнæнт? Доллæртæй æлхæнинаг дын ма фæуæнт.

А з и м æ т. Дæуæн æмбисæхсæв дæр дæ зæрдæ хъазын агуры.

Б а б е г. Æз машинæ сæвæрон. Æрбагудзи-ма дæм кæндзынæн. (Ацыди.)

А з и м æ т. Мæ къупри лæг цымæ ам цытæ бакуыста? Де 'рцыдмæ, дам, хæдзар аллон-биллоны тæфæй асыгъдæг кæндзынæн. (Уынгæй æрбацыди Котыкк, архайы, цæмæй йæ къæхдзæф уа фидар, фæлæ та фæцуды.) Кæм стут, Котыкк-ботыкк?

К о т ы к к. Ацы 'хсæв æмбисонды 'хсæв у!

А з и м æ т. Кæсын æмæ ам аллон-биллонæн йæ рыг дæр нал баззад.

К о т ы к к. Мæ иронæлхæд, дæхицæн зæрдæтæ цæмæйты бавæрдтай, уыдонæй мацæмæ æнхæлмæ кæс. Диссæгтæ! Азиз кæй хуыдтам, уый кæд разынди Солти!

А з и м æ т. Солти? Цавæр маргъы мыггаг? Кæцы хъарм бæстæй æртаhti? Цы 'рбацй?

К о т ы к к. Разитæ йæ смыхъхъытæ ласта æмæ лидзæг фæци. Нæ мад æм агурæг ацыд. (Æрбацыди Бабег, Котычы ауынгæйæ фæтыхсти.)

Б а б е г. Нæ уазæг Азиз абон цæуылдæр тынг тыхст æмæ йæ, зæгъын, фенон. Уазæгхортæ не стæм.

А з и м æ т. Мæнæ мын уыдæттæ дзуры, сыхаг хъæуы, дам, балæууыдысты нана æмæ Азиз. Котыкк сæм фæдисы азгъордта, фæлæ та кæйдæр æнтыды ныххаудта...

Б а б е г. Гъемæ дуне сабыр уæд. Ахсæвы зæдтæ уын ахъаз кæнæнт. (Фæцæйцыди.)

К о т ы к к. Администрацийы гæлæва, иу арахъхъ лæугæйæ...

Б а б е г. Цымæ уый чи зоны, ацафон хъуыры æнцонæй цавæр нозт ныццæуид?

К о т ы к к. Нæ къæбæргæнæг, рахæсс-ма дзы, хъуыры зынтæй чи цæуы, сæры æнцонтæй. Ацы хъæуы цыдæр хъуыддаг аразинаг куы уыдтæ, акувын ын хъæуы.

Б а б е г. Чи зоны, ацафоны куывд уæлæмæ тынгдæр сыхъуысдзæн. (Азимæт нозты æвгтæ рахаста, йæ аууон сæ фæкодта, афтæмæй цыдæртæ фæцархайдта.)

А з и м æ т. Бабег, скув, цæмæй дæ сайаг зонд бафынæй уа...

Б а б е г. Цæй, мæ фæлитой зонд куыд æрыхъал уа æмæ, хъуыддаг кæмæй аразгæ у, уыдоны куыд акуырм кæнон...

К о т ы к к. Ахсæв дын æз хъуамæ фаг фæуон. Чиновничы корто цæф куы аййафа...

Б а б е г. Оммен! Цæй, къуырцц æмæ хъуыррыт! *(Аназынц.)*

К о т ы к к. Цы загътон? Гъо, чиновничы корто цæф куы æййафа...

А з и м æ т. Дæ зонджын дзæнгæдайæн та кæрон нал уыздæн.

К о т ы к к. *(Диванмæ йæхи байсы, йæхи ауадзы).* Мæ джебогъæй уæ дыууæйыл дæр æрцæудзынæн. Тити-пити, дæлгом-уæлгом, уачыи-уадул...

А з и м æ т. Цæттæ у, йæ хуыссæнмæ йæ фæхæссæм. *(Бахæссынц æй сарайы хатæнмæ.)*

Б а б е г. Цы йын акуыстай?

А з и м æ т. Куы дзы рафæлмæцын, уæд ын йæ коктейль авæрын æмæ атæгæр ваййы. Кæдмæ фæраздзынæн!

Б а б е г. Ма райдай дæ хъарджытæ.

А з и м æ т. Зонын æй, дæу хъæуынц æрмæст мæ зарджытæ.

Б а б е г. Котыкк нын куыд амыдта: дæлгом-уæлгом, уачыи-уадул.

А з и м æ т. Нозт æй сафы, æндæр йæ æвронг зонд никуы сæфы. Алкæмæн дæр йæ ныхыл йæ гакк фены æмæ йæ йæ тæккæ номæй фæзæгъы. Мæ курдиат мын ницæмæ дарыс...

Б а б е г. Бацархайдзынæн, цæмæй нæ зæххон дзæнæт аххæсса фыццаг кærкуасæнтæй фæстаг кærкуасæнтæм. Ахæм рæстæг аутотренинг уæлдай тынг сахады. *(Сбадын æй кодта. Йæ цонг ын сæрфы.)* Дæ цæстытæ æрцъынды сты, дæ хъуыдыты балæу-уыдтæ денджызы был, дæ сæрмæ — æнæкъæм арв...

А з и м æ т *(йæ цонг атоны).* Дæ аутотренинг тынг сахаддзæн, мæ дыууæ хъуыддаджы мын куы саразай...

Б а б е г. Дæ хъуыддагæй фыццаг кæцы уыди?

А з и м æ т. Хуыйæн цех саразæм нæ хъæуы. Районы хицæуттæн ацы хъуыды садджын кæн.

Б а б е г. Дæ ацы курдиат мæ æваст ницы уыйас бацагайдта. Стæй йæ — рабар-бабар, ралуар-балуар æмæ мын садджын. Дæсны хуыйджытæ дæр ма дын ссардзынæн. Дыккаг хъуыддаг?..

А з и м æ т. Ирон æгъдаумæ гæсгæ хæдзар æфсымæртæй кæмæ хъуамæ æрхауа?

Б а б е г. Ирон æгъдау этнографийы чингуыты ныффыстой æмæ дзы ссæрибар стæм.

А з и м æ т. Бæстæ ахус кодтай. Бынтон сæгъуыз стæм?

Б а б е г. Цæмæн зæгъыс, дæ уадултæ туджы хъазынц. (*Азимæты риуыл йæ арм æрхæссы.*) Дæ дыууæ тыппыры сæ агъудты нал лæууынц... (*Чысыл дуарæй фæзыны Разитæ æмæ фæфæстæмæ вæййы.*)

А з и м æ т. Мæ дыккаг курдиат дæ æппын не 'ндавы?

Б а б е г. Куыннаæ мæ 'ндавы, фæлæ аутотренингы рæстæг ралæууыд. Мæхи уæлгоммæ ауадздынæн. Дæ хъæдабæуырз æнгуылдзтæ мæм ныхылдтытæ...

А з и м æ т. Софкæйы аутотренинг дын æппын ницыуал ад кæны?

Б а б е г. Нæмттæ ма дзур. Фехъусдзæн дæ æмæ уæд нæ раны стæм.

А з и м æ т. Ёрсабыр у, Бабег. Никуы фехъуыстай: æхсæвы цæстытæ боны цæстытæй уынагдæр сты.

Б а б е г (*ауади æмæ чысыл дуар ахгæдта*). Азимæт, гьер мыл мауал бацауæрд. Дæ коктейлтæй мæм фæкæс.

А з и м æ т. Котыччы коктейлтæй?

Б а б е г. Дæ батæ, дæ гæботæ — æппæты зынаргъдæр коктейлтæ.

А з и м æ т. Бонæй-бон ахуыргонддæр кæныс. Кæмдарты дæснийæ дæсныдæртыл æмбæлыс...

Б а б е г. Дæ мыдамæст хинтæ, дæ адджын кæлæнтæ, кæрон сын ма уа. (*Йæ хъæбысы йæ фелвасы, йæ мидбынат æрзины. Цæхæрадонæй кæртмæ æрбауади Софкæ. Азимæт йæхи феуæгъд кæны.*)

А з и м æ т (*тарст, фæлæ мынæг хъæлæсæй*). Софкæ.

С о ф к æ (*сабыр хъæлæсæй*). Ёппындæр ма батыхсут. Ёгайт-ма уæм ацы фæлдурæджджын рæстæг кæрæдзиуыл баузæлыны зæрдæ ис. (*Сындæг къахдзæфтæй сæм цæуы.*)

А з и м æ т (*Бабеджы ауонмæ йæхи ласы*). Аутотренинг цы у, уый нын ныртæккæ бацамондзæн.

С о ф к æ (*æввахс сæм æрлæууыди, йæ къух — йæ ауон*). Джыгъгытт дзагъырæй куы базадыстут. (*Азимæтмæ.*) Нæ мæ зоныс, æнхæлдæн? Мамазила дæ чи кодта, уымæн йæ пæлæвина дæн, йæ иронæлхæд. Ёнæхсæст æвзагæй та — йæ ус. Ёмæ ма йæ къæбаргæнæг. Гъе уыцы хуызы мæ хæстæ æххæст кæныныл старацца кæнын. Исты мæнгæй зæгъын, нæ лæджыхай?

Б а б е г. Иучысыл ма мæ чемы куы æрцауын.

С о ф к æ (Азимæтмæ). Цы джигулгæстытæ мæм кæныс? Цæвæнгарзæй мæм ницы ис. (Йæ къухтæ æвдисы.) Кæддæрты-иу мæ уавæрон дæ хуызæны цæсгомыл цыдæр бакалдта, цæсгом-иу арф хæбуздзыхъхъытæй баззад. Æз уыцы талынг зондыл хæст сылтæй нæ дæн. Цыдæртæ мын-иу дзырдтой æмæ-иу загътон: «Цалынмæ сæ мæхи дыууæ цæстæй фенон, уæдмæ мæ ницы бауырндзæн». Гъер уæ федтон æмæ мæ уæ койгæнджыты ныхæстæм хъусыны сæр нал хъæудзæн. (Азимæтмæ.) Зæгъ-ма, дæхи мæ бынаты авæр, афтæмæй: цы тæрхон рахæссис?

А з и м æ т. Мæ уд æрдуйыл нал хæцы...

С о ф к æ. Куы загътон: талынг зондыл хæст нал дæн. Ныры рæстæджы æз дæр бынтон æнцад нæ бадтæн. Экрæн нæ хуыздæр ахуыргæнæг. Цыбыр рæстæгмæ ацахуыр дæн. (Хæдзармæ кæсы.) Елиса, кæд мæ мыййаг хъусыс? Де 'фсарм уал фынай уæд. Ды ницыуал рыг скалдзынæ. Æз та? Цæмæн хъуамæ бынтон фæсте баззайон? Æмæ мæ ирон зондæн аутотренинг скодтон. Азимæт, кæсын дæм æмæ дæ мæ зæрдæ нæ бамæгуыр... Æгайтма мæ лæгæн ахæм... Æгайтма дæуимæ кæны аутотренинг. Цæй, ныр хъуыддагмæ рахизæм.

Б а б е г. Мæ корто ныддымст. Æнæтуг æргæвст...

С о ф к æ. Мæ лæджы хай, ды æнхъæл уыдтæ æмæ ам хæст бацайдагъ уыдзæн. (Азимæтмæ.) Дæ пæлæвина кæм ис?

А з и м æ т (сарайы хатæнмæ амоны). Фынай кæны.

С о ф к æ. Йæ чемы рæхджы æрцæудзæн?

А з и м æ т. Гъа, мæ уд мын слас æмæ дæ фервæзон.

С о ф к æ (хатæнмæ бакæсы). Гъо, уæртæ Котыкк былла кæны. Уæдæ каст ницæмæуал у. Ахсæв нæ цыппар хъуамæ свингерты хъазтæй ахъазæм.

Б а б е г (кæл-кæлæй худы). Гъер мæ чемы æрцæудзынæн.

С о ф к æ (Азимæтмæ). Кæсыс, мæ къæбæрхæрæг куыд бахъæлдзæг. Мах уал дыууæйæ цæттæ стæм. (Азимæтмæ.) Халам-балам хъазт ын ма 'нхъæл. Уый дипломатты хъазт у. Никуы хъазыдтæ?

А з и м æ т. Йæ кой дæр ын никуы фехъуыстон.

Б а б е г. Бонмæ бирæ нал и. Цом, нæ цары бын мæ аргæвд.

С о ф к æ. Бонмæ бирæ нал и æмæ рæстæг мауал сафæм.

Б а б е г. Æз цæуын.

С о ф к æ. Хъазтхалæджы цы фæхонынц?

Б а б е г. Гæбæрдымæг.

С о ф к æ (*Бабеджы хатæны фæмидæг кодта. Мидæмæ йæм дзуры*). Цæуыны кой ма куы скæнай — ныффæдис кæндзынæн. Ныр хъазты мидис Азимæтæн бамбарын кæнон.

А з и м æ т (*тæрсы*). Цы дæ зæрды и? Горæты куыст нал и. Æмдзæрæн дæр нын нал и... Мауал мæ хурхæй мар.

С о ф к æ. Ацы хъазт уымæй диссаг у æмæ нæ æмсæр-æмбар кæны. Ацы хъазты куы бацæуæм, уæд... Куыд дын æй бамбарын кæнон? Мæнæ пысылмон лæджы устытау «а» мæ «о»-йæ цæрдзыстæм æз æмæ ды.

А з и м æ т. Мæ сæрызонд сдон уыдзæн.

С о ф к æ. Æмзондæй архайынц ацы хъазты бацæуджытæ. Дипломаттæ йæ æрхъуыды кодтой. Кæд уыди æмæ гъа. Мах дипломаты бахъуыди кæцыдæр бæстæйы сусæгтæй, æви секъреттæй цыдæртæ базонын. Дипломаттæ кæрæдзи зыдтой, сæ бинойнæгтæ салам лæвардтой. Дыууæ бæстæйы дипломаттæ-иу кæддæрæй-кæддæрмæ баныхас кодтой: ахсæв свингертæй ахъазæм, æви свингерты хъазт акæнæм. Нæлгоймæгтæ-иу сæ устытимæ баныхас кодтой. Ахсæв ды арвитдзынæ уыцы дипломатимæ. Уый бинойнаг та уыдзæни мæ уазæг. Æвæццæгæн, тынг уæззау куыст у æмæ сæ ауототренингы сæр тынг бахъæуы. Сылгоймæгтæй-иу чидæр йæ цæссыгтæй йæхи фехсадтаид, фæлæ-иу æндæр бæстаг дипломатимæ æркъул кодта, Райгуырæн бæстæйы сæраппонд адæймаг цына бакæндзæн.

А з и м æ т. Мæнæй дипломат нæ рауайдзæн.

С о ф к æ. Дипломат дæ нæ аразын. Йæ усы ролы тынг хорз ахъаздзынæ. Æз дæр ма куы бахастон мæ ныфс. Дæхицæй æнæрцæф чызг ма араз, бацу æмæ дæ Котыччы ацæттæ кæн.

А з и м æ т. Маст райсынæн цас гæнæнтæ ис!

С о ф к æ. Мастисæг нæ дæн, фæлæ знæгтæй цæдисонтæ аразæг. (*Йæ цæнгтæй йæ рацахста æмæ йæ ныууыгъта.*) Цæдисонтæ аразæг, Азимæты рæсугъд!

ÆРТЫККАГ АРХАЙД

Уыцы кæрт. Сарайы цырагъы мынæг рухсмæ цæст дзæбæх ахсы кæрты бæрджытæ. Сарайы талынг къуымæй рацæуы Дзастемыр. Йæ къухы чысыл дипломат-чумæдан. Æрæвардта йæ стъоылы. Йæ цæстытæ къухтæй амбæрзы. Йæ фындзæй самоны зарæджы мелоди. Йæ цонджы змæлдæй йæхицæн амоны, зарæг бæрзонддæр сисын кæм хъæуы, ныллæгдæр æруадзинаг кæм у...

Д з а с т е м ы р. Бахтынджерийыл зарæг чи скодта, уый ном базонын маæ бон нæ баци. Уый дæр, æвæццæгæн, Хуыцауы хорзæх у — хъæбатыр лæгимæ иу рæстæджы райгуыры, йæ кады аккаг зарæг ыл чи скæны, уыцы курдиатджын лæг. (*Зарæджы мелоди та самадта. Уынгæй æрбацыди Цъиу-цъыбыртт.*)

Ц ь и у-ц ь ы б ы р т т. (*бахъырны*). Хъабыл уæд дæ зарæг!

Д з а с т е м ы р. Мæ мадæн-иу хъуылæг цæгъдгæйæ йæ цуры куы алæуудтæн, уæд мыл-иу фæхъæр ласта: «Мæ цæгъдинаг мын дæ къæхты бын фæкодтай!»

Ц ь и у-ц ь ы б ы р т т. Сæртæист цæгъдинагæй ма цас нæлхæ хъуамæ схауа, æмæ йæ чъынды æфсин кæйдæр аххос фæкæны.

Д з а с т е м ы р. Чи дæ? Кæцы партийы фракцийы уæнг?

Ц ь и у-ц ь ы б ы р т т. Дæхицæн удыбæстæ скæндзынæ — хъайтар лæджы ном рохуаты цæмæн хъуамæ баззайа.

Д з а с т е м ы р. Фæсаууонмæ кæйдæр хъуыдытæ чи базоны, сыгъдæгæй дæр уыдонæй дæ.

Ц ь и у-ц ь ы б ы р т т. Зæххон барæнтæй барын адæймагæн йæ дæргъ дæр, йæ уæрх дæр.

Д з а с т е м ы р. Æз дæ æппындæр ничердыгæй зонын, ды та мæм цыма дæ армыдзыхъмæ кæсыс.

Ц ь и у-ц ь ы б ы р т т. Геологтимæ хæхты зылдтæ. Музейтæм цæуджытæн лекцитæ кастæ. Цыдæр клубы директорæй акуыстай...

Д з а с т е м ы р. Адæймагæн кад чи нæ кæны, ахæм куыстытæ зæгъинаг дæ?

Ц ь и у-ц ь ы б ы р т т. Уалынмæ фыссынырдæм фæдæ, советон дуг фауынтæ райдыдтай, гъе!..

Д з а с т е м ы р. Нæ домбай Цæдис кæй фехæлд, ууыл дæ зæрдæ тæгæлтæ ахаудта...

Ц ь и у-ц ь ы б ы р т т. Тынг архайдтай, фæлæ никуыцæй разындтæ. Амалхъомты рæстæг фæцарæхстæ. Ацы хæдзарæй Бахтынджерийы номыл музей скæндзынæ. Хъайтар лæджы тугхæстæджытæ дæ сæ уæлныхты хæсдзысты.

Д з а с т е м ы р. Аргъæутты афтæ вæййы: уæларвтæй æртæхы зæд, дуаг. Зæххон мæлинагтæй кæйдæр хуызы бацæуы. Мыййаг уыдонæй нæ дæ?

Ц ь и у-ц ь ы б ы р т т. Ды дæ хæрзаудæнгæнæг æмæ зæрдæрухс æвзарыс. Ды дидинаг калыс, дæ алыварс та минтæ ныггаффут сты...

Д з а с т е м ы р. Чи дæ? Цы тæнгтыниз дæ æлхъивы?

Ц ь и у-ц ь ы б ы р т т. Æвзæр гипнозгæнæг нæ дæ. Мæнæ-мæнæ зæронд ус къæйыл аззайдзæн. Æмæ дæ фарсы тæнæгæй куы фæуа...

Д з а с т е м ы р. Афтæ зæгъынмæ хъавыс: ацы хæдзар æлхæныны хъуыды дæ сæрæй аппар, нæ?

Ц ь и у-ц ь ы б ы р т т. Афтæ. Фыдбылызæй дæ хизын æмæ мын мæ ныхас ницæмæ дарыс. (*Æрбацыд Елиса.*) Ам та стæм, Елиса.

Е л и с а (*йæхицæн*). Самбеджы хæйрæджы хай мыл сагъуы-ди сыгъдæгæй дæр.

Ц ь и у-ц ь ы б ы р т т. Хъыг дын ма уæд, Елиса, фæлæ дæ дæ фырт Самбеджы хъынцъым ныййарæгау не 'ндавы.

Д з а с т е м ы р. Лæппу, дæ пъири æгæр суагътай!

Е л и с а. Мæхимæ фæстаг хатт айдæнмæ кæд бакастæн, уый нал зонын. Зæххон фидыцæй ничердыгæй фæхайджын дæн.

Ц ь и у-ц ь ы б ы р т т. Дæ хъæбулы рис дæм нæ хъары æмæ дзыназдзынæ, мæгуырæг. (*Ацæуы.*)

Д з а с т е м ы р. Чи дын у?

Е л и с а. Нæ лæппу, æнхъæлдæн, цыдæр пъысымы бахауд. Ацы иблис йæхи афтæ æвдисы, цыма йын хæрзгæнæг у.

Д з а с т е м ы р. Хæдзар æлхæнын, уый кæцæйдæр базыдта æмæ æртхыирæнтæ... Елиса, кæрæдзи бамбæрстам æмæ фæрæвдз кæнæм...

Е л и с а. Цалынмæ Джигитт фæзына, уыцы æхцатæ мын мæ арммæ банымайа, уæдмæ мæ мацыуал бацагур. Мæ уд снарæг...

Д з а с т е м ы р. Елиса, ацы хæдзары советон дуджы уыди сывæллæтты рæвдауæндон. Кæцыдæр рæстæг сси скъола. Хорз бæрæггæнæны тыххæй ахуырдзауæн лæвæрдтой сырх тырыса. Æвзæр бæрæггæнæн-иу чи райста, уымæн та голладжы гæбаз. Фыццаг «æнæхуыцæутты къордтæй» иу фæзынд уыцы скъолайы. Сабиты æууæндын кодтой, Хуыцау кæй нæй, ууыл. Æнæхуыцæутты къордмæ чи нæ цыд, уыдоны скъолайæ тардтой.

Е л и с а. Ацы хæдзарæй-иу æхсæв лидзинаг уыдтæн. Ныр мæ ардыгæй мæ къах нал хæссы. А зæххыл иунæг æцæг адæй-маг зыдтон. Зæрдæвæрæн бон ацыди мæ разæй. Уæд ам нæ цардтæн. Йемæ акодта сабийы дæр. Ацыдысты æмæ нал фæзындысты. Фæсайдта мæ, зæгъгæ-иу мæ зæрдæ ныккæрзыдта. Уыцы хъуыды мæ хæрам зæрдæйæ райгуырди. Цас рæстæг аивылд,

æппын æнхъæл ницæмæнуал уыдтæн, уæд дын мæм Зæрдæварæн бон куы фæзынид...

Д з а с т е м ы р. Елиса, Бахтынджерийы рæстæг ралæууыди... (*Уынгæй æрбацыдысты Арсæмæг, Котыкк, Разитæ, Азимæт æмæ Залетæ. Се 'гас дæр ныккастысты Дзастемырмæ.*)

Р а з и т æ. Нæ мад йæ аууоныл дæр не 'ууæндыди, ныр йæ дуæрттæ дæр нал æхгæны.

А р с æ м æ г (*Дзастемырмæ*). Ды кæцытæй дæ?

Д з а с т е м ы р. Дзастемыр мæ хонынц. Зæххон мæлиæгтæй иу дæн.

Р а з и т æ. Мах Елисайæн йæ туг, йе стæг стæм æмæ йыл куынæ ныхæсæм, уæд ын ды куыд фæадджын дæ? Хъуырыгънæгæн дæ куы ахуыдта.

Д з а с т е м ы р. Советон дуджы культурæйы кусæгыл нымад уыдтæн, историон цыртдзæвæнтæм йæ хъус чи дары...

А р с æ м æ г. Мах æвастæй ацы кæрты цыдæр хабæрттæ аразыс...

Д з а с т е м ы р. Елиса, мацы æмбæхс дæ цотæй...

Р а з и т æ. Советон рæстæг цы уыдтæ, уый базыдтам. Ныр та цы мигæнæг дæ?

Д з а с т е м ы р. Нырыккон æвзагæй дзургæйæ, амалхъом кæй хонынц, уыдонæй дæн.

А р с æ м æ г. Бизнесмен.

К о т ы к к. Цыбыр дзырдæй, лæппын олигарх. Гъе, æмæ де 'нгуыр истæуыл хæст кæны, нови асатин?

Д з а с т е м ы р. Афтæ бакæнæм. Уæ кæрæдзи бамбарут æмæ уал æрсабыр ут.

Е л и с а. Дзастемыр, адоны раз азимаг кæй фæдæн, уый мæм раджы бахъардта. Фæлыгъдысты мæ æмæ мæ нал уырныдта, афтæ æмбырдæй ма сæ искуы фендзынæн, уый. (*Йæ цæссыгтæ сæрфы.*) Ныййарæджы рæвдыд чи бавзæрста, сæ иуы цæсгомыл дæр уыцы æууæлтæ нæ фендзынæ, Дзастемыр. Рæвдыд мæ нæ зонынц æмæ мæм не 'рфæлмæн сты.

К о т ы к к (*Елисайы размæ бауади*). Нæ мад, дæ цæссыг дын никуы федтон. (*Кæсы иннæтæм.*) Нæ ныййарæг мады цæссыгтæ уæ искæй фæцагайдтой?

Р а з и т æ. Ахуыпп та дзы кодтай, Котыкк, фегæр та дæ.

К о т ы к к. Ныртæккæ мæ сымахæй иуы ныхас дæр нæ бандавдзæн, фæлæ нæ мадмæ суанг бонмæ дæр фæхъусин.

А р с æ м æ г. Смудаг куыдзау-иу ын йе 'варæнтæ базыдтай. Цас дзы фæдавтой, уыдæттæ дæр дын радзура?

К о т ы к к. Радзурад. Йæ фондз фысы йын иуахæмы йе скъæтæй йæ кæцы фырт адапта, уый дæр нын зæгъæд.

Р а з и т æ. Нæ кæстæр æфсымæрыл æнхæлут зæд цæмæн атахти. Ацы хæдзар хъуамæ йæ номыл конд æрцæуа. Ирон æгъдаумæ гæсгæ, дам-иу хæдзары кæстæр фырт баззади цæргæ.

А з и м æ т. Бæгуыдæр афтæ уыди!

А р с æ м æ г. Йæ астæуккаг фырты йын марынмæ кæй агурынц, уый йæм нымады дæр нæу. Йæ хистæр фырты би-
нонтæ ихы къæйыл аздадысты — нæ йæ æндавынц. (*Кæлимæтмæ амонь*.) Нæ абырæг Джигитт дæ афæлыфта. Æмæ дæуыл уæддæр куына атигъ кæнид йæхи нæ мад. (*Кæлимæтæн Залетæмæ амонь*.) Уый комкоммæ де 'фсин у æмæ дæ уый хъуамæ барæв-
дауа. Раст нæ зæгъын?

З а л е т æ. Охх, ма дзуринагтæ æгæр уæззау сты. Искуы сæ куы скалин æмæ сæ куы фæрвæзин.

Р а з и т æ. Скал сæ, хуыздæр фадат дын нал фæуыдзæн.

З а л е т æ (*Елисамæ кæсы*.) Нана ма чындзагæн йæхæдæг равзæрста. Нæ хæдзар тыхстытæ баййæфта æмæ ма ахуыр ныу-
уагътон. Горæты хæрæндонмæ ма тæбæгътæ æхсæгæй райстой. Иу изæр куыстæй здæхтæн, афтæ нæ хъæуккаг ус ма размæ куы фæ-
уайд. Йæ ном дæр ын нæ зыдтон.>Addжын хъæбыс дæр мын акодта, адджинагтæй дæр ма арæвдыдта. Уый фæстæ дæр ма мыл баузæ-
лыд. Æндæр хатт та мын (*Арсæмæгмæ амонь*) уый ма фæндаг æрæхгæдта. Комкоммæ мын афтæ: уæлæ цары фиу, нæ амонд, дам, иу. Гъер ма, зæгъын, дæ мадæн дæр куы фæадджын уаин. Уый фæстæ бон мæм йæ мады схæццæ кодта. (*Елисамæ*.) Цæстæнгасæй мын амонь, ма, дам, схъæр кæн, суадтæн дæм-иу, уый. Фидыд уыдыстæм, уæд æрыхъуыстон: куырысдзау, дам, у. Нæ чындзæхсæвыл афæдз дæр нæ рацыд, уæд ме 'фсин æмæ йæ фырты ныхасæн æнæнхæлæджы æвдисæн куы фæуаин. Æфсин фыртæй домдта: «Арвит æй». Фырт ын: «Æз æй не 'рвитын. Дæхæдæг æй арвит». Фырт хæдзармæ нал цыди, нозтыл фæци. Мае уаты-иу ма гæртт-гæртт цыди æхсæв: «Куы-
рысдзау ма ахуырм кодта. Чындзæн æй нæ хъуыдтæн. Мае хъарутæ мын йæхи бакæндзæн, мае туг байсысдзæн...»

Е л и с а. Куырысдзауы къам хуызисæнæй никуыма ничи систа. Æнæуи та йæ æнæмæнг уынджытæ фæвæййы. (*Фæхъус*.) Абон ма тæрхоны бон у. Дзурут, цы уыди, цы фæдтат...

З а л е т æ. Дзырдтой-иу: хохы уæ хъæумæ иу цæхæрцæст лæппу фæзынди бæрæгбоны. Хъæуы чызджытæ уазæджы сæ цæстытæй хордтой. Фыццаг кафт ракодта демæ. Ракуырдатæ дæ. Адæмыл айхъуыст: æндæры куырдатæ, фæлæ йæ ды дæхирдыгæй фæкодтай. Æлгыстой дæ. Хæрз чысыл ацардыстут. Дæ цардæмбал цуангæнгæйæ зæйы бын фæци. Уый фæстæ, цæхæрцæст лæппу кæй хъуамæ ракуырдатид, уыцы чызджы хæдзары фыстæ бирæгъ ныццагъта. Фæдисæттæ бирæгъы асырдтой. Иу рæстæджы бирæгъы фæдтæ адæймаджы фæдтæм куы рахизиккой. (Елисамæ амонь.) Æмбонды сæрты куыд фæцæйхызтæ, афтæ дæ фæдджийæ иу гæбаз фæдисоны къухы аззад. Йæ диссаг та уый уыд æмæ бирæгъ кæд аргæвста, цæхæрцæст лæппу кæй уарзта, уыцы чызджы хæдзары фысты. Иннæ хæдзæртты фыстæй иу дæр нæ фæхъуыд.

Е л и с а. Уыдон мæ мады номимæ баст хабæрттæ сты. Мæ мад уартæ кæд амард, æз уырдыгæй кæд рафтыдтæн, уæддæр мæ-иу йæ «фидиссаджы» хабæрттæ ссардтой. Мæ мад, дам-иу хæйрæджытимæ арты сæрты гæппытæ кодта. Иуахæмы йæ дондзаутæ доны был иу стыр дурыл бадгæ фæдтой. Кæмæдæр дзырдта: «Ды сывæллон куы ныййардтай, уæд дын æвгъæдгæс æз уыдтæн. Дæ сывæллоны цæстытæ цæмæйдæр ахсадтай. Æз дæр дзы иу цæст ахсадтон». Ныр, дам, дæ мæ уыцы цæстæй уынын. Дондзаутæ æндæр ницыуал дзырдтой: «Мæ мад уыцы ныхæстæ куыд загъта, афтæ ныццъæхахст ласта, йæ цæстмæ фæлæбурдта». Хæйрæджы, дам, кæмæй уыдта, йæ уыцы цæст ын акъахтой.

К о т ы к к. Дæ мад рæсугъд уыди?

Е л и с а. Рæсугъд уыди. Къухмимæ æмбисонды дæсны. Йæ ныййарджытæ рыны амæддаг баисты, æмæ йæ æрвадæлты лæг схъомыл кодта. Бахъомыл сты уыцы хæдзары чызджытæ дæр. (Залетæмæ.) Цы цæхæрцæст лæппуйы кой кодтай, уый бацархайдта, цæмæй мæ мадимæ ракафа. Лæппуйы æмбисонды кафт æваст фескъуыд. Азгъордта ауонмæ. Райхъуысти гæрах. Фæфæдис æм сты. Йæ сæрыфахсæй туг лæдæрст. Гъе уæд айхъуысти: мæ мад æй йæхирдæм здæхта æмæ фегæр сты йæ кæлæнтæ. Уæвгæ та афтæ уыди. Хæрдджын лæппу чысыл раздæр суары донæй дзæвгар анозта, кафгæ-кафын сбухъхъ кодта, ныххудтысты йыл. Уæд æгæр фырнымд уыдысты — йæ бухъхъ сирвæзти æмæ йæ йæхицæн нæ ныббарста. (Уынгæй æрбацыд Азиз.)

Р а з и т æ. Мæнæ нæм цыхуыйнагон дæр фæзынди. Гъер бынтондæр баххæст стæм.

А р с æ м æ г. Чи у?

Р а з и т æ. Азиз дæр æй хонынц, Солти дæр.

К о т ы к к (*Азизæн амоны бандонмæ*). Присаживайтесь, пожалуйста. Работа Хурала затянулась.

А з и з. Спасибо. (*Сбадти.*)

К о т ы к к (*Елисамæ*). Цыдæртæ зонын мæ фæнды. Ды кæд райгуырдатæ?

Р а з и т æ. Чи 'рбацыд, уый хабæрттæ уал куы базониккам. Цыма нын æцæгæлон нæу.

Е л и с а. Мæ мад хъодыгонд æрцыди. Рыны фæстæ йæ йæхимæ бауагъта фæкæсиаг зæронд ус. Хæлын дзæкъулы куыроймæ сси-наг хаста мæ мад. Суг æргъомæй æмпъыхта. Зымæгмæ сынæрттæй мæсгуытæ амадта. Иуахæмы суг хæссынмæ ацыди мæ мад æмæ нал фæзынди. Дзырдтой: хæйрæджытæ йæ сæхирдыгæй фæкод-той, æмæ ныр фыдырнтæ нæ хай фæуыдзысты. Хабæрттæ та афтæ рауадысты: хъæдæй здæхти мæ мад. Йæ размæ фæци ацæргæ лæг. Куырысдзау æмæ, дам, дæ усбирæгъæй фæтыдтой. Ахæм ранмæ дæ фæхондзынæн, уыцы нæмттæй дæ кæм нæ зонынц, Дыууæ æфцæгыл ныххызтысты. (*Йæ цæссыгтæ асæрфта.*)

Р а з и т æ. Нæ мад, дæ ныхас зæрдæйыл æмбæлы. Хъусын-тыл дæм фæстæм. Ныронг дæ зæрдæ дæ цотæй иуы раз цæуыл-нæ искуы райхæлдтай?

А р с æ м æ г. О, нæ мад, æз дæр дæм ныхъхъуыстон. Фæлæ нын цыма кæйдæр царды хабæрттæ дзурыс, цæмæй дæм æрфæлмæн уæм.

К о т ы к к. Адæймаг кæддæр ахæм цъысымы бахауы æмæ асайын тæригъæд нæ вæййы.

А з и м æ т. Йæ зондджын ныхæстæм та бахæццæ.

К о т ы к к. Хуыцауы сконд лæг удаистæй дæ рæзты алыгъд. Уалынмæ кардæлвæстæй фæзынд йæ марæг. Афарста дæ: ауылыт чи 'рбазгъордта, уый цы фæци? Нæ йæ асайдзынæ?

Р а з и т æ. Удаист лæджы уавæры нæ чи бахауди?

А р с æ м æ г (*Котыкмæ*). Гъер, зæгъæм, ды Хуыцауы сконд лæг дæ?

К о т ы к к. Уый та алчи йæхæдæг бамбарæд.

Р а з и т æ. Нæ кæстæр æфсымæр — сызгъæрин доны тылд æмæ йын аргъ нæ кæнæм... Диссæгтæ!

К о т ы к к. Ахсæв ахæм æнахуыр диссæгтæ рабæрæг уыдзæн æмæ, айдæнмæ кæсæгау махæй алчи йæхи фендзæн. Ахсæв

æцæгтæ дзурæн æхсæв у. Нæ мад, ахсæв дæ дзыхæй рæстæг ныхæстæ загъдæуыдзæн.

З а л е т æ. Мæнæ диссæгтæ! Ахсæв æцæгæй дæр... Куыд æй зæгъон? Ардæм цæугæйæ мæ уд уади, ам исты бæллæхтæ куы 'рцæуа, зæгъгæ... Мæ цæстытыл уади, цыма чидæр кæуылдæр гранат баппæрста...

К о т ы к к. Нæ мадмæ, де 'фсинмæ ахæм зæрдæ дардтай æмæ йыл раст гранат дæр баппар...

З а л е т æ. Котыкк, гормон, уййонгты нæ ахæццæ дæн. Фæлæ мæ уырныдта, нана нæ кæй бакуырма кодта. Ныр мæ уырны тынг, тынг — ацы кæрты сæрты зæд атахт æмæ мæ фæнды нанамаæ хъусын. Дæ мады ном нын куынаæ загътай, нана.

Е л и с а. Госсохы мæ мад æнхæлдтон... Уыцы ном сдзурын ници уæндыди.

З а л е т æ. Госсох... Æвæццæгæн, рагон æцæг ирон ном. Æмæ ма дын хотæ æмæ æфсымæртæ?..

Е л и с а. Госсохы йæ хæрзгæнæг зæронд рынчын лæджы фыццаг фæкодта. Рынчын тагъд амард, æмæ Госсохы йæ хæрзгæнæг æндæр ранмæ æндæр хæдзармæ фæкодта. Хæдзары æфсин — уæззау рынчын. Госсохæн афтæ: «Æз мæрдтæм æввахс дæн, æмæ ды æфсины бынаты балæуу». Мæ мадæн лæппу райгуырди, згъордта, уæд æфсин рабадти. Лæг усмæ йе 'ргом нал здæхта. Ус базыдта, Госсох чи у, цы у, æмæ та мæ мадæн йæ куырысдзауном ахъер уымыты дæр. Мæ мадæн йæ сабийы бамбæхстой. *(Йæ цæссыгтæ сæрфы.)* Йæ хæрзгæнæг та йын цыдæр бынат ссардта. *(Фæхъус.)* Æз рухс федтон, мæ ныййарæг уæд амард. Мæн сæвæрдтой мæ мады фарсмæ иу чырыны, иу ингæны нæ хъуамæ ауагътаиккой. Госсох мæ уæлмæрдтæй рахаста. О, Хуыцау, де 'вастæй а дунейыл ницы 'рцæуы æмæ ницы 'рцæудзæн. Хорзæй цы ис æмæ ма цы сæнтысдзæн — æппæт дæр Хуыцауы фæндонæй арæст цæуы... Госсохы хъуыскъ риутæй ратагъд æхсыры æртах.

З а л е т æ. Дæ диссæгтæм дуртæ æмæ хъæды муртæ дæр базмæлдзысты...

Р а з и т æ. Нана, махæн, дæ цотæн дæ ныхæстæ хъуыдыйаг сты. Гъер та, йæ фыды хæстон фæндæгтæ базоньмæ чи сæфтыди, уый койты рад ралæууыд...

К о т ы к к. Йæ ныхасы хал балхынцъ кæнын-иу æй бауадзæм. Нæ мад нæ бамбæхсинаг ницы у.

Е л и с а. Ныхæсты хæраймаг æмбæхсæнтæ нæма иртæстон.

Госсохæй ма ныййарæг нæ фæзæгъын, мад æй хонын. Ма мады хæрзгæнæг уæйыг лæг уыди, æхсæвдзугæнæг. Йæ комытæф — цыма-иу пецы дзыхæй арты тæвд рагуылф ласта. Уыцы æхсæв нæм уæйыг лæг фæзынд иу æмбалимæ. Госсохмæ хибармæ фæдзырдтой. Уый мын загъта: «Адонимæ ацу. Æвæгæсæг рынчынмæ зилдзынæ. Дзæбæх дарæстæ дын балхæндзысты». Рынчынæй загътой: цуангæнгæйæ йыл нæмыг суади æмæ йæ разы хъуамæ исчи уа. Йæ ном дæр ын базыдтон — Бесæгъуыр. Хъæды астæу стыр æрдузы — дунейæ иппæрд æртæ хæдзары. Сæ иумæ ма бакодтой. Хæринаг кæныныл, хъæдгоммæ зылыныл ма фæцалх кодтой. Кæмæ зылдтæн, уый зæронд лæг уыд. Айдæн æм дардтон æмæ-иу хæстардæй аивтæ кодта хъисау хъæддых хилтæ. Кæддæр, йæ хъæлæс куы 'рфидар, уæд ма йæ цуры сбадын кодта, сæрфта мын ма уæларм. Уæды онг мæм афтæ касти, цыма адæм дзурын базыдтой, цæмæй кæрæдзи хæрой. Дадайы ныхасæй ма уд æрсабыр. Уалынмæ адастой дадайы æмæ — царциаты диссæгтæ! — мæнæй бирæ хистæр нæ разынд. *(Фæхъус.)* Мæ зонд сæ нал фæахсы, зæгъынаг цы бæззы, дзыхæй цы хъуамæ ма аирвæза...

З а л е т æ. Нана, дæ ныхæстæ æнæкъæм сыгъдæг сты. Дзур, дзур, нана.

Е л и с а. Дада-номæй сдзурын-иу ма кæмæ фæндыд, уый мын-иу дзырдта, минæвæрттæ кæмæ барвитынц, ахæм куринаг чызг йæхи куыд хъуамæ дара... Уыцы 'хсæв ма амонд ссардтон. Фæкуывтой нын. Лæппу нын райгуырди. Ма цардæмбалы кæддæр кæдæмдæр цæуын бахъуыд æмæ та дадайы сурæты бацыд. Сабийыл афæдз сæххæст, уæд фыд æмæ саби фæбæлццон сты. Фыд загъта: «Абон цыппæрæм, иннæ цыппæрæмы, Зæрдæвæрæны бон, зындзыстæм». Нæ фæзындысты. Хатырæй мын фæуæд, йæ ном ын кæй дзурын... Бесæгъуыр ма асайдта, зæгъгæ, мæм ахæм хъуыды æмгæрон дæр никуы, фæлæ адæймаджы туджы сау хæрамы æртæхтæ разыны æмæ мæ-иу кæддæрты гуырысхо фæцагайдта, уæддæр æнхъæлмæ кастæн. Ма уд æрдуйыл дæр нал хæцыд, уæддæр ма ма зæрдæ цæуылдæр дардтон. *(Фæхъус.)* Æндæрæбон уыди Зæрдæвæрæн бон. *(Азизы цурмæ бацыди.)* Зæрдæвæрæн бон ацы кæртмæ æрбахызти ма хъæбул. Йæ фыды æвзæрст ном ыл сæвæрдтам — Солти. *(Мад æмæ фырт хъæбыс кæнынц, Иууылдæр сыстадысты. Йæ цæссыгтæ сæрфы Залетæ. Котыкк иуварс азылд. Уый дæр йæ цæссыгтæ сæрфы.)* Ацы кæртмæ æрбахызти Солти. Цыма

уартæ хæхбæсты фæсвæд комы æртæ хæдзары кæм уыди, уым фестадтæн. Цыма мæм Бесæгъуыр фæзынди цæрмыстыгъд æй бакодта йæ фырт Солти.

С о л т и (*иронау сыгъдæг сдзырдта*). Мæ фыды ном хуынди Бахтынджери. Нæ кулак æрвады фос фæтардтой, мæ фыд дæр фæдисæттимæ фæцыд, æмæ уæззау цæф фæци. Уыцы рæстæг æй ахсынмæ агуырджой сырхытæ. Фæластой йæ цæфæй фæсвæд комы æртæ хæдзарæй иумæ. Уым æй Бесæгъуырæй зыдтой.

Д з а с т е м ы р (*Солтийы цурмæ бауади*). Бахтынджерийы фырт! (*Кæсы Солтимæ.*) Бахтынджерийы кæмтæм гæсгæ зоннын æмæ дæ-иу афæрсынаг уыдтæн: «Бахтынджерийæн ницы бавæййыс?» (*Солтийы йæ хъæбысы фелвæста.*)

К о т ы к к. Зæрдæварæнтæ мæрдтæн куы фæкæнынц. Уыцы бон цæмæн равзæрстаид Бахтынджери?

Е л и с а. Ууыл куы никуы ахъуыды кодтон. Уыцы бон æцæгæй дæр мæрдты мысæн бон у. Ингæнтæм базилынц, нæуу савæрынц. Мæрдджынтæй алчи фыс аргæвды æмæ йын йæ зæрдæ ингæны нæууы бын баныгæны...

А р с æ м æ г. Кæсаг дæр фæныгæнынц, фысы къах дæр.

Д з а с т е м ы р. Уыцы бон Чырыстийы номимæ баст у. Чырысти Уæларвтæм ацæуыны размæ адæмæн зæрдæ бавæрдта. Куыддæр æй фæзæгъынц... Фæстæмæ зæхмæ æрæздæхдзæн æви Сыгъдæг Уды æрæрвитдзæн. Уыцы бон Чырыстон дунейæн сси бæрæгбон — Зæрдæварæн. Ингæнтыл кæй æварынц, уыцы нæуу дыгуронау зæлдæ хуыйны. Дзырд зæлдæварæн иронау зæрдæварæнмæ фæздæхтой. Бахтынджери уыцы боны кой хуыметæджы не скодта.

С о л т и. Мæ фыд Библийы чиныгæй æмбисæндтæ хæссаг уыд. Афтæ мын радзырдта: революцийы фæстæ æстдæсæм азы паддзахи æфсады афицертæн сæ сæр сæ кой сси. Мæ фыд уæд хъæды æмбæхсти. Нæ аирвæзтаид, фæлæ йæ хæрзгæнджытæ уыдысты большевиктæ. Рагацау æм-иу фæхабар кодтой æмæ-иу хæдзарæй йæхи айста. Гуырдыстонмæ афардæг. Бæстæ фæсабыр, уæд æрбæздæхт. Уалынмæ кулактæ кæнын райдыдтой. Уæд цы 'рцыди, уый зонут. Фæсвæд коммæ йæ цæфæй куы аластой, уæд йæ мады сæ хъæуы уæззау рынчынай ныууагъта. Йæ къахыл куы слæууыди мæ фыд, уæд йæ мады фенынмæ цыди. Удæгасæй ма йæ куы ныййафин, зæгъгæ, тагъд кодта. Хъуамæ йын мæн бавдыстаид æмæ загътаид: «Ацы сабийы мад мæ мæрдтæй

раздæхта». Кулакты сæрыл дзурæг у, зæгъгæ, йыл афыстой.

Д з а с т е м ы р. Цы лæг уыди Бахтынджери! Нæ фæмæнг йæ ныхас — йæхæдæг нал, фæлæ Солти Зæрдæвæрæн бон йæ мадмæ фæзынди. Бахтынджерийы хабæрттæй рохуаты куы ницы баззайд, ууыл архайын... Бахтынджери йæ дæлбартæй æртæйы арвыста «æвзаг» амал кæнынмæ...

(Кæртмæ æрбацыдысты цыппар лæджы. *Æртæйыл — цъын-дахудтæ, сау кæсæнцæстытæ съл. Сæ къухтæ — сæ дзыппыты. Цыппæрæм — Самбег, йæ цонг æртæйæ иуы цонгмæ баст. Сарамæ æввахс æрлæууыдысты. Залетæ æмæ Разитæ тæрсынц.*)

К о т ы к к. Нæ цæстытæ уæм æнхæлмæ кæсынæй ныуурс сты.

Ф ы ц ц а г х æ с и с æ г. Нæ ныхас уыдзæн цыбыр. Стъолы иннæ кæронмæ ацæут.

Е л и с а. Сымах та ма дзы кæцытæй стут? Æхсæвдзу нæм цæмæн æрбакодтат?

Д ы к к а г х æ с и с æ г. Стъолы иннæ кæронмæ! Рæстæгæн аргъ кæнын нæ зонут. (*Хæдзаронтæ ацæуынц стъолы иннæ кæронмæ. Хæсисджытæ стъолы размæ бацыдысты.*)

Ф ы ц ц а г х æ с и с æ г (*Самбегмæ*). Адон дын чи сты?

С а м б е г. Мæ мад, мæ хистæр æфсымæр æмæ йæ бинойнаг, мæ хо, мæ кæстæр æфсымæр æмæ йæ бинойнаг. (*Дзастемыр æмæ Солтимæ.*) Адоны нæ зонын.

Д з а с т е м ы р. Æз а хæдзарæн тугхæстæг нæ дæн. Ирон хъæбатыр лæг Бахтынджерийы хабæрттæ æмбырд кæнын. Кæддæр ацы хæдзары царди.

Е л и с а (*амоны Солтимæ*). Сæфт æнхæл кæмæн уыдтæн, мæ уыцы хъæбул мæм Зæрдæвæрæн бон фæзынди.

Ф ы ц ц а г х æ с и с æ г (*Самбегæн*). Не 'ртæйæ хæсджын кæй дæ, ууыл сæттыс?

С а м б е г. Сæттын.

К о т ы к к. Сымах дæр нын уæхи бацамонут.

Ф ы ц ц а г х æ с и с æ г (*Самбегæн*). Алцыдæр сын радзур. Тæппуд кæй дæ, уый дæр ма бамбæхс.

Æ р т ы к к а г х æ с и с æ г (*Самбеджы цонг суæгъд кæны*). Сбад. Æви лæугæйæ дзурдзынæ?

К о т ы к к. Цæхджын сайд дын кæй фæкодтой, уый зæгъыныл ма бацауæрд. (*Кæртмæ æрбазгъордта Дианæ.*)

Ф ы ц ц а г х æ с и с æ г (*Дианæмæ*). Æрлæуу! (*Самбегæн.*) Зоныс æй? (*Самбег Дианæйрдаем акъахдæф кодта.*) Дæ бынаты лæуу!

С а м б е г. Мæ чызг у, рагæй кæй агуырдон. (Йæ цæссыгтæ сæрфы.)

Д и а н æ. Цы кæнут мæ фыдæн? (Фæцæй йæм цыди, йæ фæндаг ын ахгæдтой.) Æцæг сæ райстай æхца? Сайдæй дыл нæ цæуынц?

С а м б е г. Дианæ, басабыр у.

Д и а н æ (Самбегмæ). Цас сæ дарыс? (Хæсисджытæм.) Уе 'хца уын ратдзынæн æмæ йæ суадзут. (Целлофан дзæкъул райхалы.)

А р с æ м æ г. Къæбæда! Цытæ лæхурыс?

К о т ы к к. Дианæ, цы 'рцыди, Самбег уал нын уый радзурæд.

С а м б е г. Къалбасгæнæн арæзтон. (Амоны фыццаг хæсисæгмæ.) Амæй райстон 150 мин сомы. Гæххæтт сарæзтам: хæс афоныл бафидын мæ бон куынæ бауа, уæд ацы хæдзар бауыдзæн хæсдæттæджы.

К о т ы к к. Нæ мад, уыцы гæххæттæн исты зыдтай? Де 'вастæй ахæм гæххæттытæ аразæн кæцæй ис?

Е л и с а. Æз та кæд цы фæзанын!

А р с æ м æ г (Самбегмæ). Цы уыди, уый дзур.

С а м б е г. Нæ мады къухфыст сарæзтон. Зæрæстон агъуыст ссардон. Хæдзармæ зилджытæ нæ фæзындысты. Гæххæтт кæм сарæзтон, уыцы къанторæн йæ кой дæр нал разынди.

К о т ы к к. Нарты сырдон адонæн лæппынæн дæр нæ бæззы.

Ф ы ц ц а г х æ с и с æ г. Дæ пъири сæхгæн! (Самбегмæ.) Дзур.

С а м б е г. Зæгæлы онг алцыдæр балхæдтон. Алцыдæр тужы аргъ.

А р с æ м æ г. Хуырым фысы мыггаг! Утæппæт æхцатæ куыд тагъд акъуыввитт ластай?

Р а з и т æ. Хуымæтæджы арифметикæ чи зоны, иу ахæм адæймаг дæ фарсмæ цæуылнæ æрлæууыд?

Ф ы ц ц а г х æ с и с æ г (Котыккæн). Рацу-ма ардæм. (Гæххæтт æм дæтты.) Мæнæ нотариусы мыхуырæй фидаргонд гæххæтт, документ. Æркæс æм.

К о т ы к к (гæххæтмæ кæсы). Нотариусы мыхуыр, штамп. Хæсдæттæджы къухæвæрд, хæсисæджы къухæвæрд. (Кæсы Самбегмæ.) Ме 'фсымæр, дæ къухæвæрд раст экс-министры къухæй фыст. (Гæххæтт бахаста Самбегмæ, дæтты йæм ручкæ.) Æркæлæсо ма кæн дæ къухфыст. (Самбег цыдæр афыста, Котыкк æй æвæры нотариусы фарсмæ.) Адон фæйнæ лæджы къухдзæфтæ сты.

Фыццаг хæсисæг (Самбегмæ тызмæг дзагъул фæласта). Тылиф кæнын дæ зæрдæ ис?

Самбег. Мæ къухæвæрд цы ваййы, уый у.

Æртыккаг хæсисæг. Сæдæ фæндзай мины нæ æфстау нæ райстай зæгъынмæ хъавыс? (Самбеджы цонг йæ цонгыл аныхæста, дыккаг хæсисæг сыл къæпгæнгæйæ æхгæнгæ хъадаман æрбавæрдта.)

Фыццаг хæсисæг. Мæ хæдзарæй цас ныллæтбырдтай, цас фефтьæрдтай?

Самбег. Сæттын ыл. Хæсджын дæн.

Фыццаг хæсисæг. Нæ ныхæстæ фесты! (Котыккæй райсы гæххæтт.)

Котыкк. Махмæ хъуамæ иу экземпляр ма уа?

Дыккаг хæсисæг. Нæ экземпляр цы фæци, Самбег?

Самбег. Адавтон æй.

Фыццаг хæсисæг. Рæхджы уæм лæг фæзындзæн æмæ йын зæгъдыстут: æрмæджы æхцайæ бафиддыстут Самбеджы хæс æви хæдзар суæгъд кæндзыстут? (Сарайы хатæны дуарыл гæххæтт аныхасы. Ауыдтой дзы Самбеджы къам. Фæстæмæ цалдæр къахдзæфы рацыди, дзыппæй дамбаца систа. Гæрах нæ райхъуыст. Къамы Самбеджы ныхыл фæбæрæг уырзыйас сау фæд. Дыккаг хæсисæг дæр уыцы бынатæй фæхъавыд къаммæ. Фыццаг сау фæды фарсмæ фæзынди дыккаг фæд. Хæсисджытæ рæвдз ацыдысты кæртæй, Самбеджы семæ акодтой.)

Дианæ (сæ фæдыл азгъордта). Кæдæм æй кæнут?

Арсамæг. Æрлæуу! Цы спырындз дæ? (Котыкк сарайы хатæны дуарæй рафтыдта Самбеджы къам, стъолы æй æрæвæрдта.) Дыккаг ахæм хуырым дунейы рухсмæ нæма рантыст.

Разитæ. Нæ уарзон æфсымæр Самбег нын иуæй иннæ уæззаудæр хынцинæгтæ аразы.

Котыкк. Тыччы дурау нын фæхъазыдысты не 'фсымæрæй. Искæй уæ бауырныдта, къалбасгæнæн саразыны зонд Самбегæн йæхи сæры фæзынди, уый?

Азимæт. Джигитт фырцинай кафыди, къалбасгæнæн нæм фæзындзæн æмæ æхца æлвисдзыстæм.

Котыкк. Не 'фсымæрæн чидæр рæсугъд нывтæ йæ цæсты-тыл ауайын кодта æмæ æрбарасыг. Йæ гæххæттытыл ын æртъæппытæ ластой штамптæ, мыхуыртæ. Ацы къобортæй йын иу æхца радта, иннæ йын сæ астыгъта.

Е л и с а. Нæ гыццыл бакуысты бирæ бæркад куыд уа, зæгъгæ, чи скуывта, кæд уыцы ироныл баууæндыди Самбег.

Д и а н æ. Марынмæ йæ фæкæнынц, сымах та йæ фыдгойтæ кæнут!

Р а з и т æ. Хуыцауы уазæг уæд, рæхджы куыд ссæрибар уа æмæ, цы у, уый дæхæдæг куыд базонай.

Машинæ сæ дуармæ æрлæууыд. Кæртмæ тындзгæ цыдæй æрбауади Кати.

К а т и (*ауыдта Дианæйы*). Ныры кæстæртæ сыгъдæгæй дæр — иблистæ. Кæд искацы институты фæныхсид, зæгъгæ, йын æхцайы капеччытæ фембырд кодтон, æфстæуттæ дæр ма райстон. Хуыздæрæн сæ мæ хомæ сæвардтон. Æрдæбон мæм фæфæдис, Дианæ, дам, æхцатæ ахаста. Æрбасайдта мæ чызг мæ хойы, æхца, дам, ныр хъæуынц, институтмæ кæй исдзысты, уыдонæн абон бынæттæ кæндзысты.

Р а з и т æ. Цас агурынц институтмæ бацæуæггаг?

К а т и. Æргътæ уæлæмæ цæуынц. Инфляци.

Д и а н æ (*йæ мадмæ йæхи баппары*). Папæйы мын куы ама-рой, уæд ма мæ дæ институт кæцæй ракæндзæн!

К а т и. Фынтæ федтай? Кæдæм æй фæкæнынц?

Д и а н æ. Дæ хæд размæ йæ мæнæ ацы кæртæй акодтай. (*Ныккуыдта.*) Æдзух кæстæртыл худут, хистæртæ, афтæмæй уæхæдæг цы хуызæттæ стут!

К а т и. Цытæ лæхурыс, ницы дын æмбарын.

К о т ы к к. Самбег хæрæгуæрдонны дзаг æхца æфстау рай-ста æмæ сæ ныкъкъуыввитт ласта. Йе 'мбæхсæнæй йæ раластой. Йæ хæс ын мæнæ-мæнæ куынæ бафидæм, уæд хъуамæ ацы хæдзар суæгъд кæнæм. (*Къам æм æвдисы.*)

К а т и. Ацы чызг йæ фыды куы федта, уæдæй æнцой нал зоны, йæ фыдагур зилы.

Р а з и т æ. Арсæмæгæй цы бацагурæм — сæхæдæг фæкæси-наг. Котыкк æмæ Азимæты дæр уынджы къæймæ раппæрстой... Уе сияхс — фермер, бæстыл йæ хъæздыджы койтæ йеддæмæ ницыуал и. Фæлæ мын Самбеджы тыххæй сом дæр нæ ратдзæн...

К о т ы к к. Фарон ын Самбег йæ нартхорæй дыууæ «камаз»-ы аласта, æмæ дзы не сияхс Бурийыл капекк дæр нæ бахæцыд.

Р а з и т æ. Йæ тæккæ къалбасгæнæн аразгæйæ уыд æмæ йын ахардз сты.

А р с æ м æ г. Цæцæны Самбеджы иу рæстæджы заманайы куысты фæсадзын кодтон. Хлебосольный осетин дæн, зæгъгæ, банкеттæ лæвардта.

К о т ы к к. Бури нын чъындыгомау сияхс у, фæлæ йæм æз уæддæр мæ цæсгом батæрдзынæн. (Ацæуы.)

А з и м æ т. Замманай телевизор дын ссардтон, зæгъгæ, мæм æрбауади. Хуызджын экран уæд стæм уыди. Æхца ахаста...

Е л и с а. Мæ род мын йæ кæцыдæр хæсмæ аластой. Уæд ма чысыл æфстæуттæ иста.

К а т и. Хæсджын кæмæй уыд, уыдон ма мæнмæ æрæджыйы онг дæр цыдысты. Дианæ уыдæттæн ницы зыдта.

Д и а н æ (йæ цæнгтæ сæм ивазы). Баххуыс ын кæнæм æмæ хæдзар нæхицæн баззайа, науæд æз мæ фыдимæ кæм цæрдзынæн!

Уынгæй æрбацæуы Цъиу-цъыбыртт.

Е л и с а (кæсы æрбацæуæгмæ). Хæйрæджы фæтдзæгъдæн.

А р с æ м æ г (æдзынæг кæсы æрбацæуæгмæ). Смудтæй чи зоны, уыдонæй ма уæд?

Ц ь и у-ц ь ы б ы р т т (Дианæмæ амоны). Ацы чызджы тæригъæд уын исты кæндзæн.

А р с æ м æ г. Ацы æхсæвдзуйы уæ исчи зоны? Ныртæккæ йын йæ тæрных...

Е л и с а. Сабыр дæ хос. Самбегимæ йæ цыдæр бæтты.

Д з а с т е м ы р. Æз дæр æй ацы кærты æруыдтон, фæлæ цы мигæнæг у?

Ц ь и у-ц ь ы б ы р т т. Хорз ма ракæн æмæ, дам, маст ма ссарай. Æз парламентар дæн. (Йæ дзыппæй систа урс хъуымацы гæбаз, йæ сæрмæ йæ батылдта.) Парламентар. Фидыды зондмæ сидæг.

Е л и с а. Дæ 'фсæртыл куырой разилæд. Дæ ныхæстæй лæджы уд сламыс.

Ц ь и у-ц ь ы б ы р т т. Уе 'гас дæр кæмæ æнхъæлмæ кæсут, æз уый дæн, чысыл раздæр ардыгæй чи ахызт, уыдоны минæвар. Самбеджы цонг се 'ртæйæ иуы цонгмæ фидаргонд...

А р с æ м æ г. Минæвар дæ, уый дæ ныхыл фыст ис?

Ц ь и у-ц ь ы б ы р т т. Ахъуыды кæнынæн уын цы рæстæг радтой, уый фæци. Уæ уынаффæйæ цы ратагъд? Æрмæджы æхца, æви?..

Д и а н æ (йæ целлофан пакетимæ йæ цурмæ бауади). Ацы æхцатæ уал айс.

К а т и. Мæнæ цы суцъа у! Цы суынаффæгæнæг кодтай дæхи?

А р с æ м æ г. Чызг! Рæвдз фæстæмæ дæ бынатмæ!

Д з а с т е м ы р (Цъиу-цъыбыртмæ). Ды искуы Бахтындже-рийы кой фехъуыстай?

Ц ъ и у-ц ъ ы б ы р т т. Зарæг дæр ма йыл скодтай, уый дæр зоннын.

Д з а с т е м ы р. Фæлæ, цы лæг уыди, уый нæ зоныс. Бахтынджерийы хæстон стугхытæ афтæ диссаг уыдысты æмæ йын падзахы раз уыди бадыны бар. Цæй хуызæн хъайтар лæгтæ бадтысты, инæлæрттæ, министрæ та-иу лæугæ кодтой. Бахтынджерийы лæгæвзарæн рæстæг æндæр дугмæ куы æрцыдаид, уæддæр афтæ фестугхытаид. Ацы хæдзары фарн æрцыди. Революцийы рæстæг-иу ацы хæдзар суазæг кодта, сырхытæ кæй акъæрцц кодтаиккой, ахæм урс афицерты. Ацы хæдзары-иу æвыдæй базадысты, урсытæ кæй æрцауыгътаиккой, ахæм сырх командиртæ. Рæстаг лæдджы фæндиæгтæ сæххæст вæййынц, фæлæ мах цыдæртæ уынынхъом нал вæййæм. Ацы хæдзармæ æрбахауд æмæ дзы цæры (*Елисамæ амонь*.) Бахтынджерийы бинойнаг. Елиса хъуамæ чынды ардæм æрцыдаид. Ам сын нæртон чындыæхсæв скодтаиккой, фæлæ рæстæджы хорзæхæй нæ фæхайджын сты... Цæмæндæрты зæххон царды зонæнтæй зонæн нæй æмæ уæд фæзæгъынц: Хуыцауы æвастæй ницы цæуы а дунейыл. (*Йæ хъæлæс æрмынæг*.) Уырны мæ: ацы хæдзар иннæ хæдзæртты 'хсæн бæрæг дардзæн. Бахтынджеримæ адæймаджы ном хæссынæй диссагдæр ницы каст, æмæ ардæм тырндзысты адæм. (*Стъолыл æвæрд дипломат-чумæданыл йæ арм æрæвæрдта. Цъиу-цъыбырттæ*.) Ам ис. Самбег уæ цы фæхæсджын, уыйбæрц. Сæ бынатыл хъуамæ дзæбæх сæмбæлой æмæ Самбег ссæрибар уа.

Ц ъ и у-ц ъ ы б ы р т т. Хатыр дæ курын. Айразмæ дæ бафхæрдтон. (*Дипломат-чумæданмæ амонь*.) Самбег цæмæй суæгъд уа, уый мæ судзаг бæллиц. Адон сæ бынатыл сæмбæлдзысты.

А р с æ м æ г. Нæ йæм хъусут, адон, дам, сæ бынатыл сæмбæлдзысты. Къуырма баистут, æндæр...

Ц ъ и у-ц ъ ы б ы р т т (*Дзастемырма амонь*). Мæнæ уæм уæ зæд, уæ дуаг фæзынд æмæ йын æртæ чъирийæ кувут.

А р с æ м æ г. Ды минæвар кæй дæ, ууыл куыд хъуамæ баууæндæм?

Ц ъ и у-ц ъ ы б ы р т т (*йæ дзыппæй цыдæр систа*). Мæнæ мæ паспорт. Ам æй уадзын.

Р а з и т æ. Æрæдджы газеты кæй тыххæй фыстой, уый ды ма у? Цалдæр азы йыл милицæ нæ хæст кодтой. Цалдæр паспорты хицау уыд, алы паспорты дæр — æндæр мыггаг.

К а т и. Цъиу-цъыбыртт, кæмдæр дæ фæдтон æмæ йæ мæ бон æрхъуыды кæнын нæу.

Ц ъ и у-ц ъ ы б ы р т т. Хуызәнәй хуызәнмә ләг амардәуид.
Уынгәй әрбацауы Котыкк. Цѝиу-цѝыбыртты ауынгәйә йә
цурмә бауайы.

К о т ы к к. Дә фароны фистимә нәм куыд әрәгмә зындтә?
А р с ә м ә г. Самбег хәсджын кәмәй у, уыдоны минәвар
хоны йәхи.

К о т ы к к (Цѝиу-цѝыбыртмә). Уыцы сәрән амалджынтә
дәу минәварән равзәрстой, уый дәхи дәр уырны?

Р а з и т ә (дипломат-чумәданмә амонь). Әхцайы тәфмә
йә цәстытә тәмәнтә куыд калынц, Раттут әм сә әмә сә анымайа.

Ц ъ и у-ц ъ ы б ы р т т (Дипломат-чумәданмә амонь).
Самбег цы фәхәсджын, уыдон капеччы онг уым сты.

А р с ә м ә г (Дзастемирән). Акуырм дә кодта? Куыд
адджын ныхәстә кәныс йемә?

Д з а с т е м ы р. Афтә бакәнәм. Махырдыгәй дәр ләгтә,
уыдонырдыгәй дәр, әхцатә бынатыл сәмбәлдзысты әмә рай-
сом Дианә йә фыдыл фәцинтә кәндзән...

А р с ә м ә г. Дардмә әмгъуыдтә ма кәнәм хъуыддагән...

К о т ы к к. Әрхъуыды йә кодтон. Шабашник у! Самбегимә
кәддәр әхца кусынмә фәуадысты.

К а т и. Гъа-а-а! Цурчы хуызән рихитә йын уыди. (Ели-
сайән.) Дә ләппуимә сын иу хәдон дәр уәрәх уыд.

Ц ъ и у-ц ъ ы б ы р т т. Афтә әнәкъуызгәйә дзурыс, цыма
мын тәккә абон мә тугәй анализтә систай.

Р а з и т ә. Нә фәрәдыдтә, Кати терапевт у, чи цы низәй
сәйы, уыдәттә әвзарәг.

К о т ы к к. Цѝиу-цѝыбыртт сын сә хабәрттә арәзта.
Иннәтә сәумәцъәхәй изәрдалынгтәм чъырхтой, ай хъуыд-
дәгтә арәзта. Сә фыццаг әфтиаг куы уәрстой, уәд, иннәтәм
цы хауд, уымәй фылдәр әрцагуырдта. Фылдәрыл не сразы
сты әмә Самбегмә фәхәрам, ды, дам, сә мә ныхмә сарәз-
тай...

К а т и. Куы ахицән стәм, уәддәр ма мәм-иу әрбауади.
(Елисайән.) Дә фырт ын цы әхца нә бафыста, уыдон мәнәй
агуырдта. Мә тонометр әмә мын мә пьалто ахаста.

К о т ы к к. Хәсагурджыты рәхджы ардәм хъәуы, әрхәцәм
ыл әмә йәм уыдон әркәсой. Парламентер!

К а т и. Йә шабашкәйы әхцатә йын чи бахордта, уый дәр
әй фенәд.

Цъиу-цъыбыртты ацæуæнтæ æрæхгæдтой. Йæ алыварс алæуыдысты.

Ц ь и у-ц ь ы б ы р т т (йæ дзыппæй кард фелвæста, фесхуыста Котычы, уый бахауд Арсæмæгыл æмæ иуварс фæцудыдтой, йæ развæндаг фегом æмæ кæртмæ агæпп ласта.) Æмгæрон мæм мачи цæуæд — туг ныккæлдзæн! (Йæ кардæй æвзидгæйæ, уынгмæ аирвæзти.)

К о т ы к к (баздæхти Дзастемырмæ). Ды зоныс, лæгæй лæджы 'хсæн стыр быдыртæ кæй разыны. Йæ царды бонты номхæссæнæй чи фæцæуы, уыцы бирæты 'хсæн ды феныс адæймаджы. Æмæ ма зæгъ: махæй, Елисайы цотæй, дæм исчи адæймаджы хуызæн кæсы! (Амоны Солтимæ.) Уый кой нæ кæнын.

Д з а с т е м ы р. Ды куыд нымайыс, ахæм зондджын нæ дæн.

К о т ы к к (баздæхт Елисамæ). Госсохы тыххæй афтæ загътай: мæ мад æй хуыдтон, фæлæ мæ уый нæ ныййардта. Махæн та Елиса чи у? Нæ ныййарæг?..

Е л и с а. Афæдзы дæргъæн æхсæв фæивылы. Рæхджы цъиутæ сæ сæууон зарджытæ райдайдысты.

К о т ы к к. Ныр мах фидарæй зонæм, Солти Бахтынджери æмæ Елисайы фырт кæй у. Йæ царды хабæрттæ йын газеты чи бакæсид, уый-иу йæ зонгæты афæрсид: «Диссæгтæ нæ кастæ?» Куы мæ фæрсикуой, уæд æз цы радзурин? Мах та чи стæм? Къæдзæхы скъуыдæй рабырыдыстæм?

Р а з и т æ. Ахсæв иуыл рæстытæ дзурыс.

К о т ы к к. Афтæмæй дзы дзæбæх ахуыпп кодтон.

Р а з и т æ. Ацы хатт дыл æппындæр нæ зыны.

А р с æ м æ г. Самбег дæр хъуамæ фехъуса нæ мады дзуапп. Баулæфæм, нæ бон ныл дзæбæхæй срухс уæд.

Ахуыссынц цырæгътæ. Кæрты бæрджытæ цæст цасдæр нал фæахсы. Сарайæ рацæуы иу æндæрг. Уынгæй æрбацæуы иннæ æндæрг. Кæрты сæмбæлынц. Райхъуысы мæргъты мынæг цъыбар-цъыбур. Скæсæнæй раивылы сæууон рухсы уылæн. Елиса æмæ Солтийы равдисы.

С о л т и. Ды дæр нæ бафынæй уыдзынæ, уый зыдтон.

Е л и с а. Уынгмæ куыд ахызтæ, уый фæдтон, фæлæ, исты та мын куы 'рбауай, зæгъгæ, дын нал фæтарстæн. Ныр æз Хуыцауы сконд зæххыл къæхдзæфтæ кæнынæй нал бафсæддзынæн. Мæ тæргай, мæ хæрам зæрдæйæ сау æрхуым фæцыд æмæ адамæй хъуамæ... Куыд хъуамæ фæкурон адамæй хатыртæ? Мæ мидбылхудт никамæнуал бахæлæг кæндзынæн. Уысмы бæрц ахæссы, фæлæ дæ мидбылхудт кæйдæр ахæм

æхсызгон агайд фæкæндзæн, æмæ дзы нукуал ферох уыдзынæ.

С о л т и. Доны былты цыдтæн æмæ мæ хъусты азæлыдысты Котыччы зæрдæхсайæн ныхæстæ...

Е л и с а. Амæй бæрзонддæр нæй, ахæм æфцæгыл хизæгау мын у, Котыкк цæмæй фæрсы, уымæн дзуапп раттын.

С о л т и. Се 'гас дæр дæм мады номæй дзурынц.

Е л и с а. Æнхъæл уыдтæн, уыцы фарстæн мæ дзуапп дæттын нæ бахъæудзæн, афтæмæй ацы дунейæ ацæудзынæн.

С о л т и. Æз цы зæгъон. Дæхи зæрдæ дæм куы сдзура...

Е л и с а. Дæуæй мæм ницы æмбæхсинагтæ и. Хæрз чысыл сабитæй мæм æрбахаудтой. Чи сты, кæцон, абон дæр сын ницы зонын. Мæ мадæн хæрзгæнæг чи фæци, уый мæм сæ уæрдонæ æрбаласта. Æхсæвдзутæй уыди. Сабитæ куыд ницы бамбарой, афтæ мын дзырдта: «Зыбыты æвæгæсæг сты. Загътон сын: «Уæ мады уын ссардтон æмæ уæ уымæ ласын». Дæу дæр æцæгæлон сылгоймаг схаста æмæ хæсджын дæ. Куы сын бахæрам кæнай — зындоны арты фæсудздзынæ». Æхсæвдзу йæ ныхæстæ куы фæци, уæд уæрдонæ бадæг сабитæм ахъæр кодта: «Рæвдз разгъорут уæ мадмæ!» Цы ныхкъуыр, цы тæригъæддаг сабитæ уыдысты! Æхсæвдзу мæм нал фæзынд. Иуахæмы нæ хъæумæ хæстæг хъæды цавæрдæр лæджы мард ссардтой, йæ цæсгом, дам, хъысыгхилтæй æмæхгæд, арсы хуызæн. Афтæ мæм кæсы, хæрз чысылтæй сæ иу ранмæ фæхаста. Бакæс ма сæм, куыд алыхуызæттæ сты. Фæцæй сæ-иу лыгъдтæн, фæлæ Госсохы раз дæр хæсджын уыдтæн, Бесæгъуыры зæрдæхудтæй та фæсау-уонмæ дæр куыд тынг тарстæн, куыд тынг!

С о л т и. Бахтынджерийы зæрдæхудтæй?..

Котыкк сæ цурмæ куыд æрбацыд, уый нæ бафиппайдтой.

К о т ы к к. Солти, Елиса дæуæн ныййарæг мад у, махæн та не схæссæг мад. Йæ комы комдзæгтæй...

Е л и с а. Ма мæ райдай æппæлынтæ.

К о т ы к к. Афтæ нæ-иу асайдта: «Уæ фыд фæтудджын æмæ йын йæхи адæммæ равдисæн нал уыди». *(Елисайæн ныхъæбыс кодта.)* Солти, Елисайæ не 'хсæн не слæудзынæ...

Е л и с а *(йæ цæссыгтæ æркалдысты)*. Нæ, нæ, мæ цардæфхæрд, мæ рæвдыдхъуаг сабиты нæ фæхъулон кæндзынæн. Солтимæ мæ уды рухсæй цы акæла, уый сымахмæ дæр...

МÆ ЗÆГЪИНÆГТÆ

* * *

Мæ фæстаг балц, дæу не 'мбарын кæронмæ,
Ыздахыс мæ гуыргъахъхъ фæндæгтыл донмæ.

Хъару мæм нал и, бастадтæн бынтондæр,
Ысцына, хатын, сау масты мæ зонд дæр.

Нæ кæсы коммæ, мара зæгъ, рыст зæрдæ,
Æрмæст ма мысы райгуырæн къæсæртæ.

Тызмæг дымгæ мыл сæрсæфæны ниуы,
Тæрсын, тыхстæй куы нал фенон Хъæриуы.

Мæ цардвæндаг, уæрдæх-босау, ысцыбыр,
Ныддаргъ мыл ис æнæзонгæ тыгъд быдыр.

Мæ фæстаг балц, дæу не 'мбарын кæронмæ,
Ыздахыс мæ гуыргъахъхъ фæндæгтыл донмæ.

Фæлæ дæ курын: ма аскъуын æрдæгыл, —
Мæлæм, уæд иумæ — райгуырæн уæзæгыл...

* * *

Фыссын та æмдзæвгæ...

Рæсугъд бæллиц систа йæ базыртыл мæн,
Кæдæмдæр та иумæ бæрзæндты тæхæм.

Мæ бынмæ — быдыртæ, мæ сæрмæ — цъæх арв,
Ныгъуылын цæргæсау фынк æврæгъты арф.

Ыстылди фæсхохæй, цæхæркалгæ, мæй,
Ыстгъалыты цинæн фæуæн афон нæй.

Мæ уды рыст къуымтæй фæцыдæр и маст,
Æгас дуне фестад æцæг амонд, уарзт.

Фыссын та æмдзæвгæ...

Æвиппайды рухс арв фæтар и, ныссау,
Тызмæг мигътæн нал и æрдзон фæтк, Хуыцау!

Нырризы мæ бынмæ тыхджын цæлхъæй зæхх,
Мæ сæрмæ æрбайсæфт æрвон быдыр — цъæх.

Тыхдымгæ ысхæддаг, нæ кæны хатыр,
Хъаймæт-дуг ыскодта зын сахат мæныл.

Ныссуйтæ æндахау мæ хъуыды, мæ балц,
Дæлимон мыл фехсы зынг æхсидав — арц.

Фыссын та æмдзæвгæ...

Тæрккæвда фæкъæртт и, æрвырдын — æмбæхст,
Мæ цин æмæ мастæн — цыфыддæр сæ хæст.

Нæ сæм кæсы фидыд сæ тохæй хуыздæр,
Цы уыздæн сæ фæстаг — нæ зонын æз дæр...

* * *

*Зæххон низтæн кæд фæзындзæн сæ дохтыр,
Кæд фесæфдзæн цъæх арвы бынæй рын?*

Ц. А.

Дæ фарстæн дзуапп уæлæуон царды нæй,
Хуыцау дæр æй, æвæццæгæн, нæ зоны,
Уый арвгæронау тынг дард у дæуæй,
Нымбæхста йæ фæлывд хæйрæг йæ роны.

Уый агуры дзæвгар æнусты лæг,
Фæлæ йæ 'мбæхст цыкурайау нæ ары.
Нæ йæм æфты гуыппырсар дæр хæстæг, —
Хылычъыйау фæдæлдзæх вæййы тары.

Уæддæр фæрсыс: «Кæд фесæфдзæни рын,
Зæххон низтæн кæд фæзындзæн сæ дохтыр?»
О стыр поэт! У ацы дуне фын,
Фæхæцынц ын æнаккæгтæ йæ рохтыл.

Ды уыдæттæ хуыздæр зоныс мæнæй,
Кæсын сæ æз дæ уацмысты æдзухæй.
Цъæх арвы бын æцæг амонджын нæй.
Мæлы Рæстдзинад иблисты 'хсæн хурхæй.

Ысфæлдисæг дæр нал æмбары цард.
Цы йæ фæрсыс? Нæ хин митæн цы зоны?
У дзуапп дæ фарстæн арвгæронау дард,
Нымбæхста йæ фæлывд хæйрæг йæ роны.

* * *

Цæй-ма, ракаен та мын аргъау,
Фестон сабидуджы æз.
Атæхон Тырсымæ маргъау,
Хъусон 'хсæрдзæнты хъæлæс.

Уым кæсы мæнмæ æнхъæлмæ
Рох фыдæлты к'она, зæхх.
Худы хур бæрзондæй хъæумæ,
Хъæдыл — дондæппал æртæх.

Хæхтыл урспакъуы æврæгътæ
Бадынц фосдзугтау пырхæй.
Уым сæуæхсиды арт рæгътыл
Судзы афонмæ сырхæй.

Дæттæн, дуртæ 'ууилгæ, комæй
У фæдисæттау сæ тахт.
Стæхы сау к'æдзæхы ронæй
Цæргæс арвы цъæхмæ тагъд.

Зæрдæ не 'фсæды уым цардæй,
Сты нæ мæсгуытæ бæрæг.
Уым Ацæмæзау йæ зардæй
Никуы бафæллайдзæн лæг.

Цæй-ма, ракæн та мын аргъау,
Фестон сабидуджы æз.
Атæхон Тырсымæ маргъау,
Хъусон 'хсæрдзæнты хъæлæс.

ХАДЖЕЙЫ ФЫРТÆН

*Ис цыдæр бæсты уалдзæг,
Ис цыдæр бæсты цард!..
Х. Т.*

Кæнын та ног мæ хæлддзаг уæрдон цалцæг,
Уæззау балцы мæ хаст зæрдæ нынкъард.
Ис, чи зоны, «цыдæр бæсты» цъæх уалдзæг,
Ис, чи зоны, кæйдæр уæзæгыл цард.

Фæлæ кæм ысты, — пу æмæ сæ рахат,
Æрвгæронау сæ уаз бынат — кæмдæр.
Лæгмæ нæ зынынц а зæххыл зын сахат,
Тыхамæлттæй сæ агурæм уæддæр.

Мæныл фыдæнæн боны рухс ныттар и,
Нымбæхст фæрдыгау уазал мигъты хур,
Хъызт зымæг рæгътыл, къуылдымтыл ысхъал и,
Мæ фæндагмæ æрсæррæтт кæны дур.

Æнæнцой хæхтæй уады къуыс-къуыс хъуысы,
Мæ развæд миты аныгъуылд бынтон.
Нæ ныллæг къæс, фыдæлты къона мысын,
Нымбæрзта ихцъар нарæг комы дон.

Нæ кæны удæй судзгæ сагъæс хицæн,
Цæгъды мæ сæрмæ уадкъуыс-къуыс фæдис.
Дæуау ныфсытæ авæрын мæхицæн,
Цыма кæмдæр цыдæр диссæгтæ ис...

* * *

Фæци та аз æд цин æмæ æд маст,
Ныууагъта зæрдæйы йæ фæдтæ.
Æрхаста уый кæйдæр къонамæ уарзт,
Мæнæн — мæнг ныфсытæ, сыгъд фæндтæ.

Лæууы гуыбырæй, хастхуызæй мæ къæс,
 Йæ царæй къæвдайы дон хъары.
 Мæ уд æнкъард, тыхст хъуыдытыл фæхæст,
 Мæн сагъæс сусæг-æргом мары.

Ысцына зонд, ныггалиутæ мæ цард,
 Кæнын уæззау тухæн зын кары.
 Æз дæн мæгуыр, æцæг амондæй дард,
 Фыдлæг мын раст ныхас нæ бары.

Нæй ацы зæххыл рухс фидæн лæгæн,
 У цъупдзаг сау фыдæх, кæлæнтæй.
 Нæ уадзы дуг уæлæмæ скæсын мæн,
 Тызмæг мæм бавзиды мæлæтæй.

У, 'вæццæгæн, уæлæуон дуне фын.
 Нæй иу лæг рахæцæг мæ сæрыл.
 Мæ къухтæм æз æфтауæнтæ кæнын
 Фæрнæйдзаг ног азы къæсæрыл...

Фæци та аз æд цин æмæ æд маст,
 Ныууагъта зæрдæйы йæ фæдтæ.
 Æрхаста уый кæйдæр къонамæ уарзт,
 Мæнæн — мæнг ныфсытæ, сыгъд фæндтæ.

* * *

Уары мит нæ хъæуыл,
 Нал ын и фæуæн.
 Фестаг рагъ æгасæй
 Миты стыр хъæпæн.

Асæст бон — æрхæндæг,
 Аивгъуыдта тагъд,
 Сырддонцъиутæн кæрты
 Бацайдагъ и загъд.

Кауы михыл — халон,
 Хордонмæ йæ каст.
 Спæррæст кодта дымгæ
 Бæласæй æваст.

Нæй ызмæлæг уынджы.
 Судзы цæсгом хъызт.
 Мигъы æргъом хæхтæй
 Нарджытæм æрхызт.

Сабузтой йæ былтæ
 Цæугæдонæн тынг.
 Уылæнтæ — хæрзыллæг,
 Нал пырх кæнынц фынк.

Уазал хизы уæнгты,
 Бахъуыди та кæрц.
 Дыргъдонæй фæцæуы
 Салд къалиуты къæрцц.

Хохаг зымæг бæстыл
 'Рæвæрдта йæ арм.
 Ме 'нкъард къæсы мысын
 Хурзæрины хъарм.

* * *

Кæйдæр мæ фыны хъамаймæ сурын,
 Мæ къухæй тагъд ыссардзæни мæлæт.
 Хуыцауæй йын фыдæхы зындон курын,
 Цыма йын уыд уæлæуон цард дзæнæт.

Ысдзуры мæм лæгъстæтæгæнгæ тарстæй:
 «Цы дын кодтон, дæ хорзæхæй, ныббар!»
 Ныффæрск дæн æз, æз дæн мæ хъуырма мастæй,
 Цыдæр хæйрæг мæ сарæзта лæгмар.

Æмæ тæхын... æвзист хъама мæ къухы,
 Йæ фистон хатгай ферттивы æваст.
 Мæ сæрмæ дымгæ сау мигъты ыздухы,
 Кæцæйдæр уыгæн райхъуысы йæ уаст.

Мæ амæддаджы феййафын. Ирвæзын
 Нæ базондзæн зын сахаты мæнæй.
 Ныссыпп уыдзæн мæ рæхуыстæй йæ хъæрзын,
 Æндæр фадат ын ацы зæххыл нæй.

Фæлæ æвиппайд саст къæйыл фæкалдтæн,
 Мæ цыргъ хъама мæхи риуы фæсагъд!
 Хæрдмæ æррайау хуыссæны фæхаудтæн,
 Мæ рустыл хъармвæд — цины цæссыг тагъд...

ПОЭТЫ ФЫСТÆГ АХÆСТОНÆЙ

Соловей в клетке не поет.

Л. Русланова

Æз талынг ахæстоны бадын,
 Нæ уыны рухсы цъыртт мæ цæст.
 Тыххæй зынгхуыст бæллицты хатын:
 Фæци сæрибарыл мæ хæст.

Рæстаг дзырд паддзахмæ нæ хъары,
 Æз дæн йæ удхæссæг — фыдгул.
 Мæн хурхæй уазал къуымы мары,
 Мæ цардыл аныгуылди хур.

Мæ дзыхыл — цъутта, дуг мæ 'лхъивы,
 Цъысымæй ирвæзæнтæ нæй.
 Фыдрæстæг карз тæрхон нæ ивы,
 Ыскодта хъазæнхъул мæнæй.

Ныхъхъус мæ фарны зарæг риуы,
 Йæ зæлтæ нал кæнынц зæлланг.
 Сырдау мыл уады къуыс-къуыс ниуы,
 Тæры мæ Тъæппæнхъæумæ знаг.

Æз нал дæн тохы заман барæг,
 Ныддур мæ рыст зæрдæ бынтон.
 Æмæ дзæгъæлы ма дом зарæг,
 Нæу зарын ахæсты мæ бон...

ÆРВДЗÆФ ХÆДЗАР

Цæуæг æм нæй, йæ цæрджытæ — кæмдæр,
 Ерцардысты рыг сахары кæддæр.

Ныууагътой хæдзар, иу зынæг сæ нæй,
 Цæрынц сæхицæн хъæлдзæгæй, фæрнæй.

Сæ хæдзар хъæуы скæлæдздæг, нынкъард,
Фæлыгъди уымæй бионты фарн, цард.

Уæддæр лæууыд, цыдæр хорзæхмæ каст,
Уырæдта хур бон, къæвдаты йæ маст.

Кæлын нæ куымдта дымгæтæн æппын,
Уыдта-иу арæх диссæджы ныв — фын.

Цыма йæ хицау — сæфт бæлццон фæзынд,
Уыдис ын хуры 'рбакастау йæ уынд.

Фæлæ мæгуыр фынтæй хъал у æрмæст,
Нæ уыдта никæй хиуæттæй йæ цæст.

Ныттар ис иу бон саубын мигътæй арв,
Нымбæхсти хæдзар, тарст тæрхъусау, арф.

Ныккалдта уарын, айчы стæвдæн их,
Ыссыгъд æрвдзæфæй хæдзарæн йæ тигъ.

Фæци, мæгуырæг, уыйадыл йæ мæт,
Нæ йын радта хуыздæр амонд хъысмæт.

Адзал йæ ныхыл рагæй уыди фыст:
Цæфæй нæ мæлыс? Уый та дын рæхуыст...

* * *

Уæлладжыргом сындæг ныгъуылы мигъы.
Мæ риуы зæрдæ бабукъ и бынтон.
Фырмастæй дымгæ рох бæлæсты уигъы.
Гæбазгай тайы сау къæдзæхтыл бон.

Тæмискъ ныджджих ис уæлкъуыппыл æнкъардæй.
У уæлдæф йедзæг сондоны тæфæй.
Æрбайхъуысы æрвнæрды сонт хъæр дардæй, —
Тæркъæвдайæн æнæрацæугæ нæй.

Ныхсы бырауау нарæг фæндаг комы.
 Фæллад бæлцæттæ сахармæ тындзынц.
 Мæн бакодта æрхæндæг æрдз йæ роны,
 Мæ сæрмæ рагъыл — хауынæввонг рындз.

Тагъд мæйдар зæххыл 'рæвæрдзæн йæ базыр,
 Нæ зындзæн мигъы пух хъæбысæй арв.
 Уыдзæни бæстæ хастхуыз æмæ сабыр.
 Тæмискъ нымбæхсдзæн, хаст ахстонау, арф.

Мæнмæ фæзындзæн тар æхсæв — æгъуыссæг,
 Хæсдзынæ та нæ сæфт амондмæ фау.
 Арыдонæн дæр алидздзæн йæ хуыссæг,
 Кæндзæни рафт-бафт къæйдуртыл мæнау...

УАЛДЗÆГ

Дыргъдонау зæрдæ урс дидинæг калы.
 Дæ уарзт, дæ цинæй нал зонын æфсис.
 Фæцъортт кæны æвзистхуыз кæсаг малы.
 Мæ сагъæс митау атади, фæцис.

Йæхи мæ бæллиц арвы цъæхмæ сисы,
 Тæхы кæдæмдæр, раст цыма цæргæс,
 Бæрзонд хох митсæр къуылдымтæм æвдисы,
 Нæры йæ бынмæ хъал дæтты хъæлæс.

Сырдау хъызт зымæг нал абухы кæмтты,
 Фæзынди зæххыл зайæгхал — кæрдæг.
 Аермæст ма тар, тызмæг къæдзæхты скъуыдты
 Хæххытæй дарынц митвæдтæ бæрæг.

Кæсынц бынмæ ныллæг бæлæстæ къултæй.
 Дæуау мæм худы дунейы цин — бон.
 Мæ цуры Терк тыччытау хъазы дуртæй,
 Йæ цинæн уый дæр нал зонын кæрон...

* * *

*Арвы дуар гомæй чи фена,
уымæн йæ фæндон сæххæст уыдзæн.*

Ирон æмбисонд

Ничи федта арвы дуар гомæй,
Кæнынц йæ кой уæддæр æргомæй.

Æууæндынц: фегом уыдзæн иу бон,
Æххæстæй фендзысты сæ фæндон.

Æмæ кæсынц, кæсынц æнхъæлмæ,
Куы ирд, куы асæст арв — сæ сæрмæ.

Куы сау мигъ аныхъуыры бæстæ, —
Нæй никуы гом дуарæн йæ хъæстæ.

Ныххауд хуыст ыстъалыйау арфы,
Нæ фегом иунæг уысм дæр арвыл.

Æз дæр æм арæх кастæн, кастæн,
Кæрон-иу нал уыди мæ мастæн:

Уый цалынмæ лæг фена гомæй,
Уæдмæ ныккуыrm уыдзæн зæрондæй...

* * *

Мæлын æз алы бон дæр царды,
Фæлæ мын не 'нтысы мæлын.
Къæцæлтæ бакалын мæ артыл,
Нæ уадзын уды рухс хуыссын.

Лæг райгуырд тухæн æмæ мастæн,
Уæддæр цыдæр цинæй цæры.
Нæ зоны аргъ кæнын йæ уарзтæн,
Йæ мулк ын хин фæрныг хæры.

Фыдрæстæг, митæвдылд тымыгътæ
Ысты йæ фæндагыл цæлхдур.
Тæссæй куы фесафы йæ тыхтæ, —
Йæ сæрмæ нал ыскæсы хур.

Хъысмæт лæвар хæртæ нæ уары.
У фидæн аразгæ лæгæй.
Æрвылуысм æз мæ зæрдыл дарын —
Æнцон цард ацы зæххыл нæй.

Хъæуы фыдæбон кæнын, кусын,
Кæннод ныккæлдзæни дæ къæс.
Нæу аив царды зынтæм хъусын, —
Æндæр у адæймаджы хæс.

Ис калмы марг-дзыхы цыкура, —
Нымай йæ байсыныл дæ тох.
Уадз уды талынг къуым ныххур уа,
Дæу амонд макуы кæна рох.

* * *

Мæнæй фыдрæстæг, рог пуртийау, хъазы,
Йæ цæст мын мисхал хорздзинад нæ уарзы.

Ныссадзы мæ йæ даргъ ныхтæ — цыргъ кæрдтæ,
Йæ хин митæй ныттыппыр и мæ зæрдæ.

Нымад æм нæу, цы фарн цæры мæ уды,
Кæл-кæлæй ме 'нкъард ног зарæгыл худы.

Нæ мæ уадзы уæлæмæ скæсын царды,
Кæны мын дон, хъæуа-нæ хъæуа, м' артыл.

Гыццыл дзиглойау, ницы дæн йæ разы,
Нæ вæййы 'дзух мæ рæстдзинадæй разы.

Куы мын мæ дзыхыл фидар цъутта дары,
Куы та мæ хурхæй хъазгæмхасæн мары.

Нæ йæ 'мбарын, цы сбирæгъ и, цы куры, —
Мæ рухс бæллицтæй никуы байсдзæн хуры...

ÆРТÆ РАДЗЫРДЫ

ХЪÆБАТЫР ГУЫРДТÆ

Мубон сихæрттæм æввахс схæрд кодтон асин-
тыл фæндзæм уæладзыгмæ. Кæйдæр фенын
мæ хъуыд, æмæ мын ардæм бацамыдтой.
Бирæуæладзыгон кооперативон хæдзар гор-
рæты даргъ уынджы кæрон фæцыд арвмæ.
Нырма йæ æрæджы байуæрстой, йæ баца-
уæнтæ, йæ асинтæ æнæфснайдтытæ. Фа-
тертæй рахизæнты кæлдтытæй лæууың
фæйнаджы лыггæгтæ, авджы сæстытæ,
дуæрттæ æмæ рудзгуыты рæдзæгъдтæ:
цæрджытæй йæ къух кæмæн амонь, уыдон
сæвардтой ног дуæрттæ æмæ рудзгуытæ,
скалды астæрдтæ...

Фæхæццæ кæнын фæндзæм уæла-
дзыгмæ. Æрлæууыдтæн, чысыл аулафон,
зæгъын, æмæ банцой кодтон асины
гæзæнхæдыл. Скастæн хæрдмæ. Æртæ
дуарæй дыууæ сты æнгом æхгæд. Сæ иуыл
мелæй фыст — 16. Мæн уырдаем хъæуы.
Æртыккаг дуар чысыл зыхъхъыр у. Йæ
разы лæууың дыууæ æрыгон нæлгойма-
джы. Сæ иу — цармæйы бæрзæндæн, зæбул
рихитæ. Иннæ рæстæмбис, фæлæ
фидæрттæ конд. Йæ цæсгом æхгæд у сатæг-
сау бæзджын зачъетæй.

Гом дуары мидæгæй лæууы чызг —
сылгоймаг æмæ æфсæрмхуызæй иу
цæстæй кæсы дуары зыхъхъыраей æд-
дæмæ.

Рихиджынæн йæ рахиз къухы хæрынкъа, галиуы — цавæрдæр къæцæл. Рæстæгæй-рæстæгмæ йæ хиирхæфсæгау ацамайы, стæй та мæсты бустæгæнæгау сног кæны ныхас:

— Мæхиуæттæм мын цы бар дарут? Мæ тугвæллой сты æмæ мын сæ раттут!

Сылгоймаг ницы дзуры. Ницы дзуры боцъоджын дæр. Уый йæхи афтæ дары, цыма адæттæ уымæ æппындæр ничердыгæй хауынц. Хатт царыл ахæссы йæ цæст, куы та рауын-бауын кæны йæ сау цыргъфындз дзабыртæ.

— Дæ хорз лæг уæд стыр дзыхæй куы дзырдта, дыууæ мæймæ, дам, дын сæ дæ къухмæ банымайдзынæн. Ныр мæм йæхи дæр нал æвдисы, — загъта рихиджын æмæ та къæцæл ацамадта. Æниу йæ амайын æфсонæн уыд: ома мæнæ мæ къухы цыргъаг ис æмæ хынджылæг нæ кæнын. Ракæс дуарæй, кæд лæгау лæг дæ, уæд...

Йе 'мбал æдзынæг ныккаст сисы сæрсты фазмæ. Сылгоймаг сфæлмæцыд лæууынай, иугæндзон ныхæстæм хъусынай. Дуар рассона, уый та йæ цæстгом нæ хъæцы.

Рихиджынæн дзуапп ничи дæтты. Ничи дзуры йæ ныхмæ. Ничи у разы йемæ. Раст цыма мæймæ рæйы, уыйау. Æмæ уый мæстаг хъуыддаг у, уæдæ цы у?

— Аæ хъæбатыр фысым, дуарæй ракæс! Рауай æмæ кæрæдзи фенæм!

Ус йæ мидбынаты чысыл базмæлыд, æмæ дуары зыхъхъыр фæнарæгдæр ис, цыма лæгæн раирвæзынай тас уыд. Фыдбылызæй цы нæ ваййы. Алкæй йæ маст нæ фæрсы. Фæлтау дзы хиуыл фæхæцынай хуыздæр ницы ис. Æз дæр кæдмæ лæууыдаин асиныл æмæ схызтæн сæ цурмæ. Бахæцыдтæн, цы дуар мæ хъуыди, ууыл, фæлæ æхгæд разынд. Бахостон иу хатт. Дыккаг хатт — тынгдæр. Ничи мæм ракаст. Æмæ, зæгъын, иугæр мæ цыд дзæгъæлы фæцис, уæд рихиджыны йæ загъды сæрæй уæддæр афæрсон. Æниу, цы мæ уæлфад гал лæууыдис, цы мæ нæ уагъта, фæлæ афтæ — искæй хъуыддаджы нæхи куы нæ фæттыссæм, уæд нын ад нæ кæны.

Рихиджын, æвæццæгæн, бацин кодта, ацы æнахуыр лæг мæм уæддæр байхъусдзæн, зæгъгæ, æмæ йæ ныхас фæкарздæр кодта:

— Сæ быныскъуыдмæ сын æрбацу, хорз лæг! Фондз мины мæ рахаста, мæнæ йын йæ мард кæцæй рахæссой, уыцы сыгъдыйаг фатер цалцæг кæнынæн. Æмæ... Нæй, дам, мæм!

— Æмæ йын уыйбæрц куыд лæвæрдтай? Нæ йæ зыдтай, йæ бон сæ бафидын кæй нæ бауыздæн, уый? — мæхи тæрхонгæнæг скодтон.

— Уæд, мæ хур, уыд йæ бон, хорз ран куыста æмæ йæм дзæбæх æфтыдис. Цæмæй хæйрæг уыдтæн, раппардзысты йæ, уымæн, — æмæ та баздæхт усмæ. — Бадзур дæ сахъ моймæ. Худинаг дæр æм куыд нæ кæсы, æцæгæлон лæгтæм йæ усы парвыста, йæхæдæг та арф бамбæхстис.

Ацы хатт ус дæр сабыргомау афтæ бакодта:

— Омæ дын праценттæ куы радтам, æмæ уыдон нæ хæсæн йæхицæй фылдæр куы фесты! Знон дæр ам уыдтæ. Абон ма дын ногæй цы хъуамæ зæгъæм?! Æрвылбон нæм цæуыс...

Лæппулæг нал фæлæууыд:

— Уæ бынысæфтмæ уын цæуын æрвылбон. Кæд уыл, зæгъын, арт сирвæзид æмæ ма йыл æз дæр иу къус фæтæген бакалин...

Æз раздæхтæн асинырдæм, цыппæрæм уæладзыгмæ нæма æрхæццæ дæн, афтæ та мæ хъустыл ауадысты рихиджныны ныхæстæ:

— Рахиз ма, рахиз æддæмæ. Дæ усы фæдджийы бын цы бабырыдтæ?

Стæй, æвæццæгæн, баздæхт усмæ, тæригъæдгæнæгау сдзырдта:

— Ехх, ды дæр дзы дæ бонтæ лæгимæ тоныс...

Æмæ æвиппайды мæ хъустæ ацахстой усы хъыллист æмæ цавæрдæр нæлгоймаджы фæдисы хъихъхъ. Уый уæлвæд мæ фæрсты удаистæй æрсæррæтт кодта боцъоджын, фæлæ даргъ лæг æртæ гæппæн йæ разæй фæцис æмæ сæ дыууæ дæр, кæрæдзи сæрты схъиугæ, дæлæ фæтæхынц асинтыл.

Æз мæхи лауызау батъæппæн кодтон къулмæ æмæ джихæй касын дæлæмæ, уæлæмæ... Мæ рæзты фатау æрлиуырда тъæппæн æмæ нарст нæлгоймаг. Йæ рахиз къух ныхъхъыл кодта хæрдмæ, къухы стыр кæрдзынлыггæнæн кард. Кардæлвæстæй фæсуры йæ уазджыты:

— Фæлæуу, куыдзы фырт, æмæ дæ æз дæ мады фæдджийы бын абырын кæнон!..

Уæле хъуысы усы хъыллист:

— Ма амар, ма ама-а-а-р, Дуглас, дæ низтæ!..

Бынæй та нæры Дугласы тохы хъæрахст:

— Фæлæуут, фæлæуут!.. Ей-ей!.. О-о!.. Хæцут ыл, цæвут æй!

Асинтыл цыма бæхты рæгъау фæтæрынц, афтæ гыбар-гыбур æмæ тæпп-тæппай ризы бирæуæладзыгон хæдзар...

Стæй æвиппайды дуне фегуыппæг, фæлæ та уысмы фæстæ хъустæ ацахстой æндæр хъæлæба. Дуглас бинаг асинæй фæстæмæ куыд фездæхт, афтæ уынгæй зыв-зывгæнгæ æрбатахт иу тымбыл дур, йæ къярцц фæцыдис асины æфсæйнагыл, цæхæртæ акалдта æмæ цылау ныззылдис æрбахизæны бетон астæрдыл.

Дуглас лæф-лæфгæнгæ мæ рæзты сæппай сдугъ кодта уæлæмæ. Йæ дæргытæ пижамæйы фæдджитæ ныппака сты фæйнæрдæм, йæ фæлмæн дзабыртæй иу асиныл аздад кæмдæр... Уæле райхуыст дуары гуыпп: Дуглас бамидæг йæ фатеры.

Æз ме 'муд æрцыдтæн. Акастæн дæлæмæ, хæдзары æрбахизæнмæ. Мидæмæ дзы ничи бырста. Араст дæн уырдыгмæ, ахызтæн æддæмæ. Мæнæ хæдзары размæ лæууынц Дугласы уазджытæ сæ дыууæ дæр. Рихиджынæн йæ къухы æндæр тымбыл дур, лæууы хæстæввонгæй. Боцъоджынæн йæ къухтæ йæ уынгæг хæлафы дзыппыты тыст, афтæмæй лæууы æмæ йæ дзабыры цыргъ бырынкъæй ратул-батул кæны агуырийы тымбыл къяртт.

Уæле, фæндæм уæладзыджы рудзынг байгом, æмæ дзы Дуглас рагудзицц кодта:

— Куыд у, ницы уæ фæрыст уыцы гæпдугъæй?

Рихиджын ницы сдзырдта. Ату кодта. Йæ дур аппæрста, хæрынкбайы æвзаг бадыдагъ кодта æмæ йæ ауагъта йæ дзыппы. Стæй аздæхт æмæ, йæ къухтæ йæ синтыл, афтæмæй араст уæлæмæ, базары 'рдæм. Йæ фæдыл ахъеллау кодта боцъоджын дæр.

ГÆЛÆУТÆ

Тасолты кæртæй æвиппайды райхуысы бирæ адæмы алыхуызон хъæр-хъæлæба, стæй бæстæ агуыппæг ваййы, æмæ та цъус фæстæдæр ныссæххæтт кæны æнæхъола хъæрахст.

Уый уæртæ Тасол абондæргъы цæгъдæн кæны йе скъæты мыстыты, æмæ уырдыгæй хъуысынц уыцы тай-тай æмæ фæдиси хъæр. Сæрд фæцис, адæмæн ницы уыйбæрц кусинаг базад, æмæ ардæм сæмбырд сты æрмæст æнахъом сывæллæттæ нæ, фæлæ усгур лæппутæ дæр. Скъæты дуармæ уæрæх кærты лæууынц ас лæгтæй дæр чидæртæ. Иу-цалдæр зæронды бадынц

кауы рæбынты æмæ хæдзары тыргъы чи къодахыл, чи дурыл, кæнæ дæлгоммæ фæлдæхт куыфыл.

Ныр кæдæй нырмæ хъарм, æнæкъæвда бонтæ ахаста. Ахæм рагвæззæг нæм дзæнæт у. Адаргъ веййынц æнæдымгæ хур бонтæ. Сæрд цыма сног веййы, хуры фæлмæн тынтæ хъавгæ рæвдауынц дуне.

Мидæгæй, скъæты Тасолимæ иумæ архайынц цалдæр лæппуйы — къуындæг у æмæ дзы фылдæрæн фезмæлæн нæй — йæ къухы кæмæн лæдзæг, кæмæн зæронд уисойы къуыдыр, кæмæн хъæдын фыййаг. Тыргъы, гом дуары раз цæттæйæ лæууынц иннæтæ, уыдонæн дæр сæ цæвæнгæрзтæ — сæ къухты. Дарддæр кæрты стыгуыр сты сывæллæттæ, кæсынц гæппæввонгæй мидæмæ — скъæты талынг хуылфмæ...

Ногæй та срæмыгъта сонт хъæрахст, адæм схархаса сты:

— А!.. а... а!.. О...о...о!.. О...о...о!..

— Цæв æй!.. Цæв æй!.. Цæв æй!..

— Фæирвæзы, фæирвæзы!..

— Фæлæу-ут!.. Стæ, цæвын дæ!..

— Уæуу!.. Уæуу!.. — кæйдæр сывæллон къæхты бын фæцис æмæ нырдиаг кодта. Нынниудта Тасолы куыдз дæр, рæдыдæй йыл æруад кæйдæр фыййаджы цæф, æмæ хъыс-хъыстæнгæ хæдзары тыргъы бамидæг.

Ног мысты мард чидæр систа йæ къудийы цармæй æмæ йæ сисы фарсмæ дæргъæй æрæвæрдта иннæ мæрдты уæлæ. Тасолы куыдзæй, æвæццæгæн, йæ цæф айрох æмæ та рацыд адæмы 'хсæнмæ. Йæхи хъавгæ баласта мыстыты мæрдтæм, басмыста сæм æмæ сæ ныууагъта. Мард мыстытæ йæ не 'ндавынц, æнхъæлмæ кæсы, кæд та рагæпп кæндзæн къæсæры сæрты удыгас мыст. Йæ хъустæ ныццыргъ кодта, къуди нырраст, йæ фындзыхуынчътæ сæхи мидæг лыстæг ризынц, асæррæтæввонгæй лæууы. Уæртæ цалдæрæй сæ хъус дарынц сыхы иннæ куыйтæ дæр, фæлæ æввахс нæ уæндынц. Скарз ис цуаноны монц адæм æмæ куыйты зæрдæты.

Тасол, йæ къухы бел, афтæмæй гуыбырæй рахызт скъæтæй, йæ астæу араст кодта, асæрфта йæ ныхы хид æмæ бадзырдта йæ фыртмæ:

— Лæппу, дон ма мын адар.

Зæрдæтæй чидæр ачъыртт кодта йæ тамакойы дон:

— Тасол, дæ мыстытæ æмбисонды хæрзхаст сты. Цыма сæм зилгæ чынди.

— Дæлдæр фæуæд се скæнæг! Исты фос та куы уаиккой, уæд сæ ме скъæтмæ чи уагъта, — æмæ фæстæмæ баздæхт скъæтмæ.

Æмæ ма мыстытæ дæр мыстыты хуызæн куы уаиккой. Раст гæдыйы йæстæ. Махмæ сæ уырыссаг мыстытæ хонынц. Дыгуры та сæ, æнхъæлдæн, гæлæутæй зонынц. Кæмдæрты цыма уырытæ дæр хуыйнынц. Фæлæ махмæ уыры, зæххы бын цы куырм мыст цæры, уый у. Æвзаг хъæуæй-хъæумæ дæр фæлтæргай у. Махмæ, цæвиттон, дзурынц, уырыссаг хуы æмæ ирон хуы дæр, уырыссаг нас æмæ ирон нас дæр, кæнæ уырыссаг хъуг æмæ ирон хъуг дæр... Цæвиттон, уырыссаг нас нæм хонынц бæзджын цъар кæмæн нæй, уыцы нас. Уый асæй дæр тынг стыр ваййы. Ирон хуыйæ бирæ стырдæр у, уырыссаг нæм цы хуы хонынц, уый дæр. Иу цыбыр ныхасæй, æнахуыр стыр зайæгой кæнæ-иу цæрагой нæ фыдæлтæ уырыссаг рахуыдтой...

Ацы стыр мыстытæ нæ ауæрдынц карчы цъиутыл, фаджысæй сафынц фосы кæвдæс: уидзынц дзы хоры нæмгуытæ, ардыгæй хæссынц сæ ахстæттæм хъæмп æмæ хосы лыстæг. Æгæр куы сбирæ ваййынц, уæд бабырсынц хæдзармæ дæр, байгæрдынц хоры гонтæ, ссады голджытæ, скæрдынц уазæгдоны райст-бавæрд сыгъдæг хуыссæнтæ, фаджысдон кæнынц къуымтæ.

Ногæй та срæмыгъта хъæрахст:

— Мæнæ ис, мæнæ ис, мæнæ ис!..

Астæрды бынæй расæррæтт ласта иу æнахуыр æнæкъуди мыст, æрзылдис скъæты къуымты, адæмы къæхты бынты æмæ фæстæмæ астæрды бын смидæг ис.

Тасол мæцъис атъыста астæрды фæйнæджы бын æмæ йыл схæцыд хæрдмæ. Фæйнаг раджы нымбыд фосы фаджыс æмæ мицъырайæ. Фæркгай схаудис рыгкæлгæ, æмæ йæ быны разынц мысты ахстон фондз æви 'хсæз æнæхъуын сырхбын лæппы-нимæ. Нырма цæстæй дæр нæ кæсынц æмæ куырмæй, уæззау-гай фæбырынц фæйнæрдæм. Лæппутæй сæ чидæр æрбамбырд кодта фыййагмæ æмæ сæ скъæты дуарæй рахста далæ кæртмæ. Тасолты зæронд уасæг дзы иуы йæ бырынкъ фæцафта æмæ йæ хъуыдаттæнгæ хæдзары фæстæ фаджысы рагъмæ аскъæфта. Иннæты дæлæсыхы скъуынинаг лæппу Сыми цъæхснаг уисæй иугай æрбамардта.

Ахстонæй алырдæмыты цыдис цалдæр хæрзнад къанау-вæндаджы. Чи йæ зоны, цал азы дзы радугъ-бадугъ кæнынц дыууæрдæм мыстытæ фæлтæрай-фæлтæрма. Афтæ хæрзфадат

æмæ бæстон арæст сты, цыма адонмæ дæр инженертæ ис. Сæ систæ æмæ сæ бын сты дзæбæх фæлыст фæлмæн лыстæг зыгуымæй. Фæндæгтæй иу комкоммæ цыдис кæвдæсы цур сисы бынмæ. Лæппутæй иу белæй ракъахта сыджыт, æмæ дзы разынд мыстыты фæстауæрцдон: лыстæг зыгуымæй фæлыст сур лыхъхъ, йæ мидæг — цалдæр къусы дзаг мæнæуы нæмгуытæ.

— Адæймаджы фæллой кæмыты сæфы! — зæгъы Тасол. Æнæуи дæр бæрзонд æмæ фидæрттæ конд у, фæлæ ныллæг скъæты та æцæг уæйыджы хуызæнæй зыны. Иу къухæй æнцой кæны мæцъисыл, иннæмæй дауы йæ халасхæццæ рихи æмæ æдзынæг кæсы мæнæуы нæмгуытæм. Лæппутæ сын сæ арæхтæ авгæдтой къæртамæ, иннæ æд сыджыт фыййагæй ракалдтой кæртмæ, æмæ сыл уым кæрчытæ амбырд сты.

Хур раджы акъул, астæрды фæйнæджытæй ма æртæ баззад сæ бынаты. Тасол мæцъисæй схæцыд кæройнаг фæйнæгыл æмæ йæ срæмыгъта. Йæ бынæй рагæпп ласта æрдæбоны æнæкъуди мыст. Арадугъ-бадугъ кодта къæхты бын, стæй йæхи фехста скъæты къасæры сарты кæртмæ.

— Ай-ай-ай!..

— Уæртæ, уæртæ, уæртæ!..

— Фæлидзы, фæлидзы, фæ... Цæв æй, цæв æй!..

— Аирвæзт!.. Цæвут æй, цæвут æй!..

Сыми фæцарæхст æмæ йæ уисойы къуыдырæй ныххафта. Мыст фæтæппæлæг, нал стæлфыд. Сыми йæм æркæстытæ кодта, рафæлдæхта йæ уæлгоммæ:

— Унæфы, фæсуни, — фындзæй дзуры чысылæй фæстæмæ. Сыми дæр æй уымæн хонынц фæсномыгæй.

Сыми уайтагъд хæдзары сисы бынæй æрбадавта зæронд, æнæбын къæрта æмæ йæ æрдæлгом кодта мыстыл. Æвæццæгæн ын къæрта рагацау бæрæг уыд, æвæццæгæн, развæлгъау конд уыд йæ æбуалгъ фæнд.

Сывæллæттæ амбырд сты къæртайы алыварс, кæсынц цымыдисæй. Стæй æмхуызон схор-хор кодтой:

— Тæлфы!.. Тæлфы!..

— Райгас и, райгас и!..

Мыст æцæгдæр æрчыцыдта. Æрфæлдæхт йæ гуыбыныл æмæ арабыр-бабыр кодта къæртайы къуымты. Йæ цæппузыры хуызæн сау цæстытæй фыдæх каст скодта хæрдмæ, лæппутæм, арвыцъæхмæ. Стæй слæууыд йæ фæстаг къæхтыл, раззæгтæй банцой

кодта къартайы фарсыл, уәләмә сивәзта йәхи, смудгә ара-
дав-бадав кодта йә цыргъ бырынкъ әмә та ногәй цалдәр зыл-
ды әркодта къартайы кыуымты. Хъабатыр мыст уыд, мәгуы-
рәг. Нә тъизыдта, йә бынымизынты нә фәци фыртәссәй,
фәлә агуырда аирвәзыны амал.

— Ничи йәм кәсы, тәрсгә дәр нә кәны!

— Тәрсгә бәргә кәны, фәлә...

— Бирә тәрәнты фәцис, әвәццәгән.

— Йә къудийы хәлмаг ын уынут?

— Цыдәр ын әй аскъуыдта хәрзәрәджы, кәнә та йын
кәмдәр ныффидар әмә йә уым ныууагъта.

— Мыст йәхәдәг кәм аләса, уым йә къуди куыд ныффи-
дар уыздән?

Чидәр уисәй нывнәлдта къартайы хуылфмә. Мыст балыгъд
чысыл фалдәр, фәлә йыл уисы кәрон куы андәвд, уәд әм
мәстыйә йә цыргъ дәнәгтәй фәләбурдта әмә йә ныууыгъта.

Уәдмә та Сыми әрбадугъ кодта кәцәйдәр. Йә къухы —
фәтәгены авг. Фаләрдыгәй, ләгтәй кәцыдәр тызмәгәй әрба-
дзырдта:

— Уәртә ләппу, цы кәныс фәтәгенәй? — уый, әвәццәгән,
фембәрста Сымийы налат фәнд.

Фәлә Сыми уәдмә мыстыл фәтәген әркалдта, зынг ыл
ацагъта әмә къарта йә къахәй иуварс ныккъъуырда.
Сывәлләттә фәпырх сты, әмә мыст йәхи аппәрста дәләмә
— уыцырдәм развәндаг сәрибар уыд. Ныр, бецау, райхъуыст
йә фәдисы цъыс-цъыс. Зынгимә хәцын хъабатыр зәрдә дәр
нә фәразы.

Ләгтә алырдыгәй схыл кодтой. Әрдәбоны ләг загъдгәнгә
фәцис Сымимә:

— Дә цәстытә дын бахәрәд, кәд куыд әрра дә!..

Тасолы ус, йә къухты әхсыры аг, әрләууыд хәдзармә ба-
хизәны:

— Гъә йә тәригъәд дә уа, йә тәригъәд, әндәра кәдмә
цъиуты сайд уыздына!..

Мыст, мәгуырәг, афтә цырда згъоры ләджирттәджы тәәпән
хәлттыл, әмә арты фәздәгджын пиллон йә фәдыл ныддаргъ,
йә сәр та арты гуылфәны сау-сауидәй зыны... Сывәлләттә
йә фәдыл тәхынц хъәрахстгәнгә. Тасол дәр хәләбама ра-
хызт әддәмә әмә уайдзәфгәнгә кәсы уыцырдәм.

Сывæллæттæй чидæр тыхстхуызæй цъæхахст кæны:

— Донмæ фæирвæзы, донмæ!...

Сыми дыууæ гæппæн мысты раз февзæрдис. Мыст дæр æвиппайдй цæхгæр фæзылдис рахизырдаем.

Тасол ныббогъ кодта:

— Зыгуымдон, Сыми, бындурзылд куыд фæдæ! — æмæ уæлæ ратæхы.

Фæлæ уæдмæ мыст цæхæркалгæ æхсидавай фæтары ис зыгуымдоны æхгæд дуары бын.

Адæм цавддурау фесты.

Уысмæ фæстæ зыгуымдоны хъуарийы бынæй уæззаугай слæст цъæх фæздæджы зылын-мылын уаццаг...

Зыгуымдон йæ тæккæ цармæ тыхнад уыд хус хъæмп æмæ хосæй...

ЙЕ 'ФХÆРД НÆ НЫББАРСТА

(Ивгъуыд дуджы хабæрттæй)

Хур æрцæйныгуылд, афтæ цалдæр хохаг ироны бахæццæ сты Къуары донмæ æмæ æрбадтысты уæлбыл. Дзауы комæй ардаем фистагæй дард фæндаг у. Уымæй дæр абоны тæвд хур бæстæ сыгъта, æмæ дзæбæх бафæлладысты. Сæ хызынтæй систой сæ фæндаггаджы муртæ. Тæккæ дыууæ хоры астæу хохаг ирон хæдзары кæрдзын кадавар у, æмæ хызынты дæр ницы уадиссаг разындис — кæмæ нартхоры кæрдзын, кæмæ дыууæ сæбæччы хоры ссадæй, цыхты къæрттытæ... Бæлццæттæй иумæ разынди арахъхы авг дæр сыкъаимæ. Анызтой фæйнæ, цыдæртæ ахордтой...

Нæ бæлццæттæ сæ фæндаг дарынц Гудзареты ирон хъæутæм хос кæрдынмæ. Ацафон нæхимæ хохы ницы уыйбæрц куыстаг ис. Хосгæрдæн нæма æрбалæууыд, æмæ ардыгæй уæдмæ Уыцыфарсы ирæттæм иу-чысыл хойраг сфæрæз кæнын стыр æххуыс у хорхъуаг бинонтæн.

Ацы уæлбылмæ дзæбæх зыны уæртæ Къуары фаллаг фарсæй Карел, стыр гуырдыаг хъæу æмæ æфсæнвæндаджы станцæ. Нæ бæлццæттæн сæ фæндаг уыцы хъæуыл у.

Ардаем æрвыл хуыцаубон базармæ æрæмбырд ваййы дуне адæм Гуырдызстоны, стæй Хуссар Иры æввахс хъæутæй дæр. Ам ис быран. Уый бон-изæрмæ хæлттæ хæссæгау кæны Къуары дыууæ былы 'хсæн, ласы адæмы, фос, дзаг уæрдæттæ.

Быран ныртаккæ ранкъуыст доны фаллаг фарсæй, æмæ нæ бæлцæттæ дæр базмæлыдысты — нырма сæ бирæ цæуын хъæуы. Систой сæ цæвджытæ æмæ фæуырдыг кодтой быраны лæууæнмæ. Æрмæст дзы иу бæлццон нæ атагъд кодта. Стæвдтæ конд уæйыг лæг лæууы йæ цæвæджы хъæды æнцой æмæ æнæдзургæйæ кæсы Карелырдæм нæ, фæлæ дæлардæм, доны галиу фарс бæлæсты 'хсæн цы гуырздзиаг хъæу æрныгъуылд, уымæ.

— Садзгæ дæ ныччынди, Цамел, цы ныхъхъил дæ рагъыл? — сдзырдта йæм йе 'мбæлтгæй иу.

— Сымах уал цæут, æз дæр уæ баййафдзынæн. Дæлæ мын уыцы хъæуы иу натлиа ис æмæ йæ абæрæг кæнон, — загъта Цамел æмæ йæ къухæй ацамыдта хъæуырдаг.

Бæлцæттæ иу-чысыл алаууыдысты дыгъуырццæгæй, стæй араст сты сæ фæндагыл. Цамел уæлдай ныхæстæ нæ уарзта.

Цамел йæ цæвæг йе 'ккой баппæрста æмæ ныххызт дæлвæндаг. Уым цъалайы аныгъуылд бæлæсты аууон æмæ йæ ных сарæзта хъæумæ.

Мæнæ гъе, уыцы дзæгъæйлаг хуым. Хуым нæ, фæлæ æнæхъæн хъугом. Цъæх-цъæхид нартхор змæлы дымгæйы улафтмæ, сыбар-сыбур кæны. Лæгбæрц фæцыдис хæрдмæ, дзæгъæл баззайа йæ хицауæй! Мæйы размæ ацы нартхор рувгæйæ Цамелæй дзæбæх хид ра-цыдис. Уæдæй ардæм йæ маст дуры хуызæнæй лæууы йæ гуыбыны, фынæй йæ нæ уадзы, æнцой йын нæ дæтты. Ногæй та йæ цæстытыл ауайынц, уыцы æдзæсгом æлдар æй æгады тард куыд фæкодта йæ кæртæй æмæ йын йæ мызд æххæстæй куыд нал бафыста, уыдæттæ.

— Фаг дын у фондз сомы, мæ хæдзар, — дзырдта уæд хуымы хицау.

Фидыд та туманыл уыдысты. Цамел хæргæ фондз лæджы æмбæрц кодта æмæ кусынмæ та ноджы диссагдæр уыдис. Стæй йæ кусæн дзаумæттæ дæр раст йæхимæ гæсгæ. Къæпи дардта — йæ ком уыдисн æмæ æрдæг. Схæцынтæм ыл хæрæг нæ тых кодта. Ныр уæддæр чысыл фæцудыдта, фæлæ йæ лæппуйæ æцæг уæйыгæй хъауджыдæр нæ уыд.

Æниу куыдфæнды дæр уыдаид, гуырздзиаг æлдармæ хардзау каст иу лæгæн уыйбæрц мызд бафидын. Дыууæ боны къæпийы куыстæн! Гъа, цæвæгæй дæр ма куы уыдаид, фæлæ къæпийæ...

— Дæ фондз сомы дæхирдыгæй фесты æмæ дæ фæндаг агур, — нæ ивта йæ ныхас хуымы хицау.

Охх, куыд сыгъдис фирмæстæй Цамел! Дыууæ боны йæ астæу не сраст кодта, тагъддæр фæуон, зæгъгæ, æмæ туманимæ ма хæдзар бацагурон. Ныр æй æгадæй æрвитынмæ хъавынц сæ дуарæй. Мæстæй куыд нæ атона! Кæй æппарынц æгады ранмæ? Цамелы! Æй, куыд амарди, гъе!

Уæд йæхи бæргæ баласта Цамел фысыммæ. Цæстытæ цæхæртæ калынц, цæнгтæ ныддымстысты. Цас æрбацъæлтæ кæнинаг у Цамелæн ацы къуызыппа æлдар! Фæлæ йæхи уромæ:

— Мæ куысты мызд мын хæрамæй цæмæн исыс, æлдар?

— Дæ мызд айстай æмæ ныр фесæф ардыгæй, цалынмæ дыл куййтæ не суагътон! — хъæр кодта фысым, сыдз-мыдзы цæугæйæ.

Цы бакодтаид мæгуыр Цамел, цы йæ бон уыд? Куыд самадтаид тох æлдаримæ дард æцæгæлон хъæуы? Ницыуал загъта. Йæ къæпи йе 'ккой бавæрдта æмæ рараст ис. Иу хатт ма акаст фæстæмæ æмæ афтæ бакодта:

— Хуыцау алцы дæр уыны. Стæй æз дæр нырма нæ амардтæн.

Æмæ сабыр къахдæфтæй рараст ис йæ хæдзармæ. Фæсте ма йæм æрбайхъуыст:

— Цу, цу, ирон, æз дæр ам уыдзынæн...

Уый иу мæйы размæ уыд. Ныр мæнæ лæууы уыцы дзæгъæйлаг хуымы цур. Лæууы æндзыгæй. Цæстытæй кæсгæ бæргæ кæны, æви йæ хъуыдыты искуы хæты, уый зонæг ничи у, стыр Хуыцауы йеддæмæ.

Æппынфæстаг базмæлыд, фæйнæрдæм акаст æмæ чысыл фалдæр къутæрты арфмæ йæхи байста. Уым йæ цæвæг зæххыл æрæвæрдта, йæхæдæг уæлгоммæ æрхуыссыд нæууыл æмæ ныууæфыд...

* * *

Хур раджы аныгуылд. Мæй стыр бур-бурид тымбылæгæй дзæвгар стылдис арвыл. Бæстæ æмырæй лæууы, ныхъхъус ис. Сæрдыгон æхсæв цыбыр у, æмæ алчи куыствæлладæй ныффæлдæхт йæ хуыссæны. Мæй æрттывтытæ кæны.

Цамел рахызт къутæртæй, йæ цæвæг дæргъмæ хæссы æмæ бацыд нартхоры хуыммæ. Цæвæджы гуырцъ зæхмæ ныббыцæу кодта, æрæнцад цæвæгхæдыл. Цасдæр фæлæууыд æнæ сым, æнæзмæлгæйæ. Стæй систа йæ цæвæг, арф ныззæмбыдта æмæ йæ уæззаугай расæрфта кæройнаг нартхоры рæнхъытыл.

Дуне æгуыппæгæй лæууы. Æрмæст ма кæцæйдæр хъуысы æхсæвы цысыцъысаджы æнæбары уасын. Æфсирхъус нартхор лæууы æдзæмæй Цамелы раз. Йæ сыфтæ уæлдæфы сабыр улæфтмæ зына-нæзына базмæлынц, цыма цыдæр бæллæх банкъардтой æмæ кæрæдзийæн сусу-бусу кæнынц, кæрæдзийæн хъус-хъус кæнынц сæ тасы æнкъарæнтæ. Цыдæр æгъдауæй хаты уыцы тас Цамел йæхæдæг дæр Хъæуон кусæг лæгæн зæхх æмæ фосимæ у йæ цард æмæ сын сæ рыст дæр æмæ сæ цин дæр зæрдæйæ хаты...

Цамелæн цыма йæ цæстытæ бауымæл сты. Тагъд-тагъд сæ асарфта æмæ цæнгтæ дардыл айвæзта. Расарфта цæвæг иу хатт... Дыккаг хатт... Æртыккаг...

Цæвæг уæззаугай дыууæрдæм кæны, цæгъды æфсирхъус нартхор. Æмæ афтæ зыны Цамелмæ, цыма æнахъом сывæллæтты цæгъды. Æмæ ноджы тындзы, тагъд кæны, цыма йын исчи йæ уайыг цæнгтæ ацахсдзæн æмæ йæ байргъæвдзæн.

Иу зылд æркодта Цамел хуымы алыварс æмæ æрлæууыд, йæ дысæй йæ хид асарфта æмæ йæ цæст ахаста йæ уисыл. Цъæх-цъæхид нартхоры хъæдтæ хуыссынц æнгомвæрдæй бæзджын уисы. Мæйрухсмæ æвзистхуызæй ферттивынц. Стæм хатт дзы иуы сыф æнæбары базмæлы æххуысмæ сидæгау...

— Хыррыст... Хыррыст!.. — кæрды Цамел нартхоры хуым.

Мæй æдзынæгæй кæсы дунемæ, нартхормæ, Цамелмæ. Цæдæггай стулы арвы астæумæ.

— Хыррыст... Хыррыст!..

Иу мæйы размæ дыууæ боны дæргъы цы хуым фæрыфта Цамел, уый ныр йæ цæвæгæй адаста. Æмæ рацыд хуымы кæронмæ, йæ цæвæг æрсагъта зæххы, йæхæдæг дурыл æрбадтис æмæ йæ ныхы хид йæ армы чылæй расарфта. Уый фæстæ йæ цæст ахаста нартхоры хуымыл. Хуымы астæу ма цагъды уæлдай лæууынц цалдæр рæхснæг хъæды. Цамел уыдон барæй ныууагъта. Цæмæн? Чи у йæ зонæг! Чи зоны, æмæ сын тæригъæд фæкодта, гъе та æлдары фыдæнæн.

Бады Цамел дурыл. Бады куыстæвлæдæй. Йæ цæст хæссы иу уисæй иннæмæ. Йæ маст райста, фæлæ нæ цин кæны, тыппыр у йæ зæрдæ.

— Гъе уæууæй, гъе, Цамел! Дæ гуыбын кæрдзынæй куы никуы бафсæстис, уæд дæ цонг куыд нæ бахуыскъ, дæ цæст куыд нæ бакуырм! Куыд дæ батардта дæ зæрдæ! — арф ныуулаффыд æмæ сæр нынкъуыста.

Сыстад уæззаугай. Бабаста йæ цæвæг цæвæгхæдмæ, баккой йæ кодта æмæ араст фæстæмæ сæхимæ, хохмæ. Нырма сабыргай цыд, стæй фæтагъддæр кодта — фыдбылызæй цы нæ ис, адæмы цæст стыр у, æмæ цас тагъддæр адард уа ацы бæллæхæй, уыйас хуыздæр уыдзæн йæхицæн дæр æмæ йæ мæгуыр бинонтæн дæр...

* * *

Бон цæх кодта, афтæ æрбахæццæ ис Цамел гуырднег хъæу Никозмæ. Ардыгæй Чъыребама иу верст дæр нал у, фæлæ бас-тади, йæ фидар зæнгтæ дыдæгътæ кæнынц йæ быны.

Иу хæдзары дуармæ фæндаггæрон иу усы торнеимæ архайгæ куы фæдта, уæд уыцырдæм фездæхт. Ус торнейæ хæрдмæ калд-та тæвд кæрдзынтæ. Цамел ын салам радта æмæ афтæ зæгъы:

— Хорз ус, дард фæндагыл рацыдтæн æмæ бастадтæн. Мæнæ дын абазы æмæ мын кæрдзын бахæрын кæн.

— Кæрдзынтæ мæнæ дæ разы сты, табуафси. Хуыздæр мæм цæттæ ницы ма ис, — æмæ уыцы ныхæстимæ ус абазы йæ кæлмæрзæны кæрон алхынцъ кодта.

Цамел лæугæйæ цыппар кæрдзыны фæтары кодта. Йæ иу къухы мидæг атымбылтæ кодта фæндзæм кæрдзын дæр, иннæ къухæй æрдæлгом кодта афтид тæскъ æмæ йыл æрбадтис торнейы фарсмæ. Ус исдуг джихæй аздад — никуы фæдта ахæм диссаг. Абазы райхæлдта кæлмæрзæны кæронæй æмæ йæ фæсагъта Цамелы къухы:

— Дæ нывонд фон, кусджытæ мын ис, æмæ мæ кæрдзынтæ не сфаг уыдзысты. Фæлтау айс дæ абазы æмæ фæндараст фæу!..

Рацыдис Цамел уырдыгæй, уæдæ цы кодтаид. Ныр фæхъуыртхъом ис æмæ йын ницыуал у...

Хур йæ был сдардта, æмæ Цамел дæр Чъыребама æрбахæццæ. Ам йæ зæрдæ ницæуыл уыйбæрц дардта, уымæй дæр афтæ сæумæ раджы, æмæ базармæ дæр нал фездæхт, афтæмæй аходæн афонты Чъехы балæууыд. Йæ хо ардæм уыд чындыцыд æмæ йæ фæндаг ууылты акодта.

— Цамел, Гудзаретмæ куы фæцыдтæ знон, уæд кæцæй фæдæ? Мацы бæллæх ныл сæмбæла? — тарсхуызæй йæ афарста йæ хо.

— Фæлтау мын исты куы ахæрын кæнис, мæ уæрджытыл ма тыххæй лæууын. Уымæй бæллæхдæр ма цы уа!

Магда хорз зыдта йе 'фсымæры хабар. Уайтагъд ын иу дынджыр

хъæдын къус мисынай айдзаг кодта, йæ разы йын авæрдта цалдæр нартхоры кæрдзыны æмæ арахъхъы дурын.

Цамел нартхоры кæрдзын амуртæ кодта æмæ йæ æрызгъæлста мисыны къусмæ, йæ фæдыл — дыккаг кæрдзын дæр. Кæрдзынты ссæст мисыны сæрыл дзæбæх куы сцъупп ис, уæд æй стыр хъæдын уидыгæй арæхстгай змæнтыныл схæцыд. Цæмæй ссæст фæйнæрдæм ма калдаид, уый тыххæй къусы былтæ хъахъхъæны йæ армы тæапъæнæй. Змæст куы фæцис, уæд сыкбайы арахъхъ æркодта, тагъд-тагъд цыдæртæ акуывта æмæ йæ ахуыпп ласта. Стæй уæд æргуыбыр ис къусмæ.

Цалынмæ Магда йæ миты фæдыл къуымты дыууæ-æртæ зылды ракодта, уæдмæ Цамелы уидыгæн къусы быныл йæ хус хырытт ссыди.

— Авæрин ма дын уыцы мисынай, цалынмæ дын исты хæринаг кæнон, уæдмæ? — афарста йæ Магда.

— Уæллæй, афтæ бастадтæн, æмæ Къуары дон мисын куы festa, Гуры къуылдым — нартхоры кæрдзын, Гуры хид та — уидыг, уæддæр, æвæццæгæн, хæрдхуыз нал бауыдзынæн, мæ дзæбæх хо!

1988 аз

ДЫ ДÆ МÆ МАД

ÆНÆ МÆН ДÆР

Чи буц ваййы йæ куырыхоны зондæй,
Кæмæн æрвадæй хуыздæр нæй,
Чи байрайы йæ саулохаджы кондæй,
Æз та дæн буц, мæ Ирыстон, дæуæй.

Нæй мады уарзтæн ницы хæртæй ивæн, —
Мæнæн ды дæ мæ мад.
Фыды зондæй фæзонæм ивгъуыд, фидæн, —
Мæ фыды зонды банкъардтон дæ ад.

Нæй мадызæнæджы ныфсæн ыссарæн, —
Ирыстон, ды — мæ ныфс.
Нæ ваййы, Ир, æмкъæйтты æхсæн арæн, —
Дæуимæ не скæндзынæн арæн æз.

Хъæбул нæ абоны цин у, нæ фидæн, —
Мæнæн дæумæ — мæ каст,
Æмæ дæу тыххæй туджы хъалон фидæм,
Дæ фыдызнæгтæн макуы 'рцæуæд барст.

Бырсынц, æрдонг æрдонджы ивгæ, гуырды,
Сæ тæрхон нын — бындзагъд!
Цæстхауд кæнынц дæ фидыцæй. Мæгуыр дзы —
Сæхи сæртæ. Æндæр та, Ир, ды тагъд

Æртхутæгæй ыстæхдзынæ, цъæх маргъау,
Ыскалдзынæ цæхæр.
Нæ абоны фыддуг ысуыдзæн аргъау,
Историйы цалх разилдзæн цæхгæр,
Æнæ мæн дæр уæд рай, Ирыстон, цæр!

БУЗНЫГ, МÆ МАД

Мады гуыбыны
фылдæр вæййынц хъулæттæ...

Бирæгъ йæ хъæвдынтæн
хæрын кæны йæхи...

Дзæргъ та йæ хъыбылты
бахæры йæхæдæг...

Бузныг, мæ гыццыл мад,
мах бирæгътæй фестæм.

2003.10.05

ДИПТИХ

1. ЧЫСАНГОМ

Цæй, нæртон лæг, æрбахиз мæ уæрдонмæ,
Исты 'фсон ма скæн, —
Ацъыкк кæндзыстæм махмæ, Чысангоммæ.
Уым цъæх дзæнæт у махæн.

Уым бæгъатыр Антъоны нæргæ номыл
Бон дæр уаз цырагъ судзынц.
Уым Уасо æмæ номдзыд Хацыроныл
Адæм таурæгътæ дзурынц.

Уым зæхкусæг арм — ардуаны бæсты,
Табутæ йын хъæудзæнис.
Уым дæм сæнæфсир мин сау къæйных цæсты
Расыг ныкъуылд кæндзæнис.

Уым дæ 'нæзонгæ исчи куы фæхона,
Ууыл дисмæрдтæ ма кæн.
Акув, аназ-иу, нуазæн — æлутонау,
Стæй нæртон зард ныццæлхъ кæн.

Саулагъз, саудзыкку сатæг чызг бахуддзæн,
Хурты хур у йæ бакаст.
Ау, лæппу ма дæ? Уарзтæй дæ басудздзæн —
Мады Майрæм дæм ракаст!

Цæй, нæртон лæг, æрбахиз мæ уæрдонмæ,
Исты 'фсон ма скæн.
Ацъыкк кæндзыстæм махмæ, Чысангоммæ.
Уым уæлдзæнæт у махæн!

2. ГАДЖИДАУ

Табу, Стыр Хуыцау, дæхицæн —
А зæххы нæ кæныс хицæн.
Уыд дзæнæт раттын дæ нысан:
Радтай нын дзæнæт-зæхх радтай —
Чысан, Чысан...

Табу, Стыр Хуыцау, дæхицæн —
Адæмы нæ кæныс хицæн.
Иуæрдыг цæуæт — дæ нысан:
Гъе, æмæ сæ раджы радтай —
Чысан, Чысан...

Табу, Стыр Хуыцау, дæхицæн —
Ма бауадз нæ Иры зæхх ныххицæн.
Не знæгтæн бæрæг — сæ нысан:
Бауайд сæхи кæд тагъддæр
Чысан, Чысан...

Табу, Стыр Хуыцау, дæхицæн —
Знаг дæ цæфæй кæны уисæн.
Систон дзæбидыры сырх сæн —
Знæгтæн ма баззайæд макуы
Чысан, Чысан!..

* * *

Гуырджæй рахæсгæ тæпп удæн
Чи дæтты а царды зонд?
Ме 'мбæстон адæм, мæ удæн
Ничи аивдзæн йæ конд.

Сабийæ ардæм мæхицæн
Иу хъуыддаг уарзта мæ цæст:
Адæмæй ма кæнон хицæн,
Алкæд куыстыл куыд уон хæст.

Мачи мæм кувæд Хуыцауау,
Иунæг хорзæх дзы куырдтон:
Сахъ фæдисонтæн, хуындзауау,
Семæ æмвынгон куыд уон.

Кувон сыгъдæг удæй зæдтæм,
Чызджытæм. Хуымтæ уæнт зад.
Азæлдау, хъуыса мæ сæнттæм
Уæлыгæс сабиты зард.

Бирæты сæртæ мыл риссынц.
Гъемæ, фæцæрæнт фæрнæй.
Хохы бæрзæндмæ кæй сисынц,
Уымæн æнæрхаугæ нæй!

1998.19.03

СЫХÆГТЫ ЧЫЗГ

Радзырд

Дард Хурыскæсæнæй нæхимæ цыдтæн. Уыд декабры фæстаг бонтæй иу... Свердловскы фæйнæ лæвары балхæдтон хиуæттæн, афтæмæй фæстæмæ вагзалмæ ратагъд кодтон. Вагоны раз лæууың, æнхæлмæ кæсын... Иу фондз минуты ма уыдаид поезды арастмæ, афтæ мæ хъустыл ирон ныхас ауад. Мæнæн æхсызгон куыннаæ уыдаид æмæ акастæн ныхасгæнджытырдæм. Уыдон уыдысты дыууæ чындздзон чызджы. Сæ хид сæ тæрныхтыл дæлæмæ уади: æвæццгæн, байрæджыйæ тарстысты æмæ тагъд-тагъд кодтой, сæ дыгай кхухты дæр чумæдантаæ æмпгухгæйæ.

Ныр дæс азæй фылдæр ирон дзыхи дзырд нæ фехъуыстон, æмæ хъустæ фестадтæн. Фæлæ уæдмæ уыдон фæмидагсты. Ссарон сæ, зæгъгæ, схызтæн вагонмæ. Æмæ дын мæнæ мæ купейы!

Æз сфæнд кодтон: иронау не'мбарын...

Цæудзæн сыл фæйнæ æртæ æмæ ссæдз азы бæрц. Сæ иу — саулагъз, саухил, хæрзхуыз, иннæ та бурдзалыг, нарæгдæр, чысыл бæрзонддæр, кæнæ та, к'æсхуыр-дæр кæй у, уымæ гæстæ афтæ зыны.

Чызджытæ алы ныхæстæ кодтой, сæ хæссинагтæ æфснайгæйæ. Æрбадтысты, фæхъус сты, æрбакæстытæ кодтой мæнмæ дæр. Сæ иу хъазæн къамтæ систа, фæрсæгау мæм æрбазылдта йæ цæстытæ, ома, дам, ахъазис мæхимæ æви куыд, зæгъгæ.

Хъазгæйæ нæ алчидæр йæ фындзы бын цыдæр зарæг кодта, афтæмай æрвыстам нæ рæстæг...

— Цы 'нахуыр хъæлæс ын ис, — иронау загъта саулагъз чызг. Бурдзалыг бахудти:

— Нæлгоймаджы хъæлæс цы вæййы, уый йын у.

— Раст хæлд фæндыры хъæр кæны, — нæ саст саудзалыг.

Мæн хъæрæй схудынмæ бирæ нал бахъуыд, куыддæрæй ма баурæдтон мæхи.

— Йæ ас, йæ бакастæн ницы у...

— Цы дзы ссардтай, уагæр?.. Йæ былтæ мæгуыр лæгæн — физонæг фæ! Уæд мын æй Дзамболатимæ барыс?

Æз сцыппæрдзæстыг дæн, уыцы ном фехъусгæйæ. Чызджытæ загътой мæ ном...

— Цы йын æмбарын дæ Дзамболатæн, — куыдфæндыйы хъæлæсыуагæй загъта бурдзалыг чызг.

— Цы дын загъта, Зариффæ, кæд, дам, ссæудзæн сæхимæ?

— Ног азмæ, дам, сæхимæ хъуамæ уа.

Чызджытæ кодтой мæн æмæ мæ хо Зариффæйы кой.

Мæ зæрдыл æрбалæууыдысты мæ хо Зариффæйы фыстæджыты ныхæстæ, де ссыдмæ дын мах дзæбæх чызг дæр равзæрстам, дæ зæрдæмæ, дам, фæцæудзæн, зæгъгæ.

Саулагъз чызг йе 'мбалмæ дзырдта, Сона, зæгъгæ, уый та йæ хуыдта Аминæт. Сонамæ бакаст æмæ цæмæндæр афтæ зæгъы:

— Æмæ уыцы Дзамболат кæд ирон дæр нæу, уæд та?

— Куыд нæу, уæдæ Дзамболат ном уырыссагыл æвæрынц?!

— Уæд йæ мад ма уæд, йæ мад уырыссаг!

— Цæмæн? Уым чи цардис, уыцы ирæттæй, дам, у йæ мад.

— Йæ къам дын нæ радта Зариффæ?

— Ис мæм, — загъта Сона æмæ йæ чысыл хызынмæ нывнæлдта, дæтты йæм иу чысыл къам.

— О, у ирон æнгæстæ! — æмæ мæм Аминæт æрбакаст. Æз бынтон старстæн, æртæккæ мæ базондзæн, зæгъгæ.

— Сывæллонæй ист сты иумæ, хо æмæ æфсымæр, — загъта Сона.

Цасдæр рæстæджы фæстæ базонгæ стæм. Мæхи сын схуыдтон æндæр номæй.

— Æмæ Дзамболатæн ус нæма уыд? — мæ кой та райдыдтой чызджытæ.

— Нæ зонын. Йæ фыды йын фæзмыдта, куыддæр схæццæ

уа, афтæ, дам, ын куывд æмæ чындзæхсæв иумæ кæндзынæн.

Мæскуыйы дæр Дзæуджыхъæумæ цæуæг поезды иумæ сбад-
тыстæм. Чызджытæ сæ ныхас дарддæр кодтой.

— Æмæ Зариффæ дæ кой ницы хуызы скæндзæн? — йæ
мидбылты худгæйæ Сонамæ бакаст Аминæт. — Куывдмæ дæ
уæддæр хондзæн...

— Æмæ гъа... Мæныл ма уыдзысты...

— Цы куыстгæнæг у, цы? Дæ Дзамболатæй зæгъын. Цы
дæсныадыл хæст у?

— Дохтыры... Стæй йæ мæ Дзамболат цæмæн схуыдтай? Дæу
та цæуылнæ у?..

— Кæцырдыгæй?!

Дарддæр æз сæ ныхæстæм гæсгæ базыдтон, Сона скъолайы
ахуыргæнæгæй кæй кусы, Аминæт та колхозы бухгалтерæй.
Свердловскы та уыдысты Аминæты хистæр æфсымæрмæ...

Райсомæй хихсæнæй куы 'рбацыдтæн фæстæмæ, уæдмæ чыз-
джытæ уыдысты дарæсы. Мæ зæрдæ фæкъæпп ласта: цыма
Сонайы ай размæ дæр кæмдæр федтон... Æмæ кæм? Æвæццæгæн,
никуы. Фæлæ, мæ лæппуйы бонты мæхицæн мæ зæрдæйы кæй
сныв кодтон, уый ныр мæ размæ куы фæцис, уæд мæм рагæй
зонгæ фæкаст... Æз та ногæй бакастæн Сонайы æрвыг цæстытæм.
Цыма кæмдæр сæ арфы мæ цардамонд бамбæхст... Цыма мæ
уарзондзинад, мæ царды хъысмæт уыцы цæстыты мидæг ис,
афтæ мæм дзырдта мæ зæрдæ. Афтæ тыхст æмæ амондджын
никуы æнкъардтон мæхи... Фæлæ-иу Сонамæ куы бакастæн, уæд-
иу ме 'муд æрцыдтæн...

Ацы хатт сихор иумæ скодтам. Стæй чызджытæ æрымысы-
дысты цыдæр æнахуыр хъазт — «флирт» цыдæр æй хуыдтой.
Цыбыр ныхасæй, фæрстытæ æмæ дзуæппытæй хъазын. Цып-
пæрдигъон гæххæттытыл иуырдыгæй — дидинджыты нывтæ,
чъылдымæй та исты фарст, кæнæ та дзуапп...

Розæ, зæгъгæ, мæм Аминæт авæрдта къам. Æз дзы бакастæн:
«Сæрибар дæ, æви нæ?» «Сирень», — загътон ын æз æмæ йæм
уый ныв бадаргъ кодтон — йæ фæстæ фыст: Дæу куыд фæнды?»

Æз ахъуыды кодтон, мæнæ, зæгъын, мын цæй хорз фадат
фæцис. Æмæ нывы фæрцы загътон Сонайæн. «Æз дæу уарзын».
Уый мын дзуапп ратта: «Мæ зæрдæ мын цæмæн риссын кæныс?»

— Мæрдты бирæгъ цыдæр у... Бафæрс-ма йæ, цы дæ, зæгъы,
хæссы Ног бон æхсæв Кавказмæ?

— Ёмæ мæм ахæм къам нæй, — батыхст Сона...
Ёз тамбурмæ тамако дымыны æфсон мæхи райстон...
Мæ бацыдмæ та чызджытæ кодтой Дзамболаты кой.

— Ёз æй дæуæн дæттын йæ фароны фистимæ, — загъта Аминæт.

— Ёз та — дæуæн!..

— Дæуæн дæ сыхаг у, Зариффæ йын дæу хъуамæ банымудза...
Ёртæйæ дæр æрхызтыстæм Дæргъкъохы станцæйы, нæ чумæ-
данты уæлхъус лæууæм, кæрæдзимæ ракаес-бакæс кæнæм: хъуа-
мæ ныронг ам уыдаид Дзæуджыхъæуæй Алагирмæ автобус.

— Цæй, чызджытæ, фенынмæ уал, — загътон сын, сыгъдæг
иронау, автобус кæй æрбахæстæг, уый ауынгæйæ. Чызджытæ
сагъдауæй аздадысты, стæй ныххудтысты. Автобусы кæрæдзи
нал «зыдтам»...

Мæ фыды хæдзары уыд куывд гуыпп хъазтимæ.

— Гъе ныр ма нæ чындзаг дæр куы уайд, — цинтæ мыл
кодта фыд...

— Чындзаг дæр ам ис! — цингæнгæ йæм бадзырдта Зариффæ.

— Стæ-ма, кæцы у?

— Уæртæ нæ сыхæгты чызг Сона!

Мæйы фæстæ баиу кодтам нæ амонд. Ахæм чындзæхсæв,
æвæццæгæн, Алагиры æрæджы ничиуал скодта...

ДЫУУÆ ÆМДЗÆВГÆЙЫ

УАЛДЗЫГОН КЪÆВДАТÆ

Уалдзæг знон дæр-ма 'лхæдта мæ зæрдæ:
Мæй-иу ратылд æнæбын цъæх арвмæ,
Тæхгæ стъалытæ калдтой цæхæртæ,
Дард Æрфæн-иу æрфардæг мæ размæ.

Абон — донласт къуымбилæй йæ пæлæз.
Арв йæхиуыл цы федта кæуынай!
Фехста знæт Терк йæ дæттæ дæлæуæз,
Уылæн абухы дуры рæбынай.

Сонт тыхдымгæйæ уазал æвзагæй
Арвыл сагъуыйынд дондзаст æврæгътæ.
Балы дидин куы сбуп вæййы цардæй —
«Тонынд» арæх уæларвæн йæ фæрстæ!

Хъавы, уæлæ-ма, рухс тын цыдæртæ —
Къуымбил ранæй-ран артау ыссудзы.
Æмæ бабуп и, баууæнд, мæ зæрдæ,
Гом — дæ фæзындмæ, уалдзæг, мæ рудзынг.

* * *

Мах нæ Лæгтыдзуары дæр йæ раны ссардтам —
Арц, кæйдæр цæстмæ, йæ уаз къухы ныссагътам!
Нал уадзы Хуыцау ирон фарны цалх уазмæ,
Нал уæнды æд арц нæ минæвар йæ размæ.

Не 'рхъуыды — хæрам, уæларв фæхъæстæ хинæй,
Стыр аргъæй кæнæм зæрдæлхæнæнтæ динæй.
Сау диссаг быхсыс, о Лæгтыдзуар, нæ фыдæй —
Нал уадзы дæ арц фыдæлты дин æвыдæй...

Нæй дзаджджын хайыл былысчылтæй æнаддæр,
Худ йæ раны нæй — цы гæнæн ма ис дарддæр?

2006.15.11

БИАЗЫРТЫ Кромвел

АФОНТЫ АФОН

* * *
 Хæрисæн
 хохæй
 зæххытæ
 схай кодта
 Хуыцау.

Бынатыхицауы номæй
 зæрдæ мидæмæ дзуры —
 хæрисмæ.

УАЛДЗÆГ

Гæлæбу.
 Æргъаггъуыз,
 Леуахигъуыз,
 Æрвгъуыз,
 Бургъуыз,
 Урсгъуыз
 ...Æмæ...
 Урсбын,
 Бæрзгъуыз,
 Æвзаргъуыз,
 Лæфинтæгъуыз,
 Æхсинæггъуыз
 Гæлæбу.

Æмæ гæлæбуйау, —
 иугай гæлæбугъуыз къабатæ ивгæ, —
 бæллыди тæхынмæ уалдзыгон уæлдæфы гыццыл чызг.

* * *

Алондоны донвæдты
 фæззæг,
 Ацæмæзы уадындзы
 лыстæг згъæлæнтау,
 дурæй дуры 'хсæн
 нызгъæлди.

Нæй, Агуындæ змæлæг нæй.
 Сылгоймагау нымæтимæ архайын,
 бæргæ, куы арæхсин мæхæдæг.

АРВЗÆХХЫРÆСУГЪД

Æццайæн

Ды —
 уалдзæгаразæг
 дæ уындæй.

Æз —
 фæззæгамонæг
 мæ удæй.

Ды —
 уалдзæгамонæг
 дæ удæй.

Æз —
 фæззæгаразæг
 мæ уындæй.

Арвзæххырæсугъд,
 Æз Дæу Сæуæхсидæй уынын.
 Æз Дæм Зæрæхсидæй кæсын.
 Дæуæн худаистæй æз кувын.

* * *

Дзабионæн

Нæ райгуырæны зиæнттæй
лидзæгау,
дæ уд
Уырысы быдырты
кæмдæр,
рахау-бахаутæй
дзæгъæл,
уагъылыгъуыз,
уынæргъы.

Уæрæх
бирæгъниуæн быдырыл
уæззау, уынгæг мит уары.

* * *

Фæззæг,
цыбыр цардæй стыр цау,
мæнæн зæгъинагтæ
ацы хатт
Алондонæн
фæдзырдта;
æмæ ныр цы кæнон,
кæм ис
йæхæдæг,
уый бæрæг нæй,
ацу
æмæ йæ халасы бардарæгæй
цасфæнды
агур!

Нал и маргътæхæг мæ сæрмæ,
нал и мæлдзыгызмæлæг мæ разы,
нал зонын Алондоны æвзаг иртасын.

РАЗӘНКТҘАРӘН

Сәуәхсид
ыссыгътон
мәхәдәг:
уа мын
хурхәтән мәхицән,
судзон хурхәтәны
мәхәдәг.

Зәрәхсид
басыгътон
мәхәдәг:
уа мын
талынг дәр мәнән,
әрмәст мәхицән.

Мәйы рухсмә
арфәй-арфмә
быдыры
мәлдзой әртхутәдҗы ләгәрстон.

НАЛ И ЛОНИ

Афонты афон,
мә фәззәг,
мә улы цалх
иугай
йә фәрсчытә
сафы.

Нал и Лони.

Афонты афон,
мә фәззәг,
Хурмә дәр схәццә
мә зәрдәйы
рыст.

Нал и Лони.

Афонты афон
мæ фæззæг
фæссихор æд сыфтæр
æрфистæг
мæ цуры.

Нал и Лони.

Тæфæрфæс мын кодта
фæссихор
Мæскуыйы бын
Хур
бæрзыты сисыл
æнцæйттæй.

Нал и Лони.

Æрдхордæн
йæ табæты зæгæлтæй
суанг зонгуытæм,
зæвæттæм
фестаг зæгæлдзæф
мæ буар.

Нал и Лони.

* * *

Бацарди йæ зæххарвыл хур
æмæ дардта
скверы кæрдæгæй
дидинджыты дингæнæг
къаппа-къуппа
бур.

Уыдысты дунеон динтæ
Алондойнаг дидинæгимæ
æмдин.

СÆРИБАР

Номарæн

Аллойнаг Паспортæн

О Прис-Хох,
цæстурсæй
сæрибармæ,
саугуырмау,
цыдтæн.

О Прис-Хох,
мæ цæстæй
ракастæн
дæ рухсмæ.

Дæумæ цæугæйæ,
дæумæ цæуынаей
мæнмæ
дæ рухс цыди.

Дæумæ цæугæйæ,
дæумæ цæуынаей
мæнмæ
дæ рухс цæуы.

Дæумæ цæугæйæ,
дæумæ цæуынаей
мæнмæ
цæрын æрцыд.

О Прис-Хох,
дæ ранæй
«Рухс цæуа!»-йæн
мæ тых, мæ монæй
нывонд кæнын
мæ цард.

Райгуырæн,
ды мын
фæллой кæнай
фæрнæй
фæйлауаг
Урс-Сырх-Бур
тырысайы
фæйлауынмæ.

О Прис-Хох,
ды мын
Зæххыл
Урс-Сырх-Бур
тырысайæ
цæрай.

Ганс ГРИММЕЛЬСГАУЗЕН

«СИМПАИЦИССИМУС»

(Скъуыддзаг романæй)

Дуне, хæрзбон! Уымæн æмæ дæуæй нæй ныфс æвæрæн, нæй дыл зæрдæ дарæн; дæ быууаты бабын и знон, нæ къухæй хауы абон, фидæнæн та никуы и 'рцæуæн; иугъæдон цы у, уый дæр хæлы, æппæты фидардæр цы у, уый ныррыг ваййы, æнусондæр цы у, уымæн дæр æрцæуы кæрон; афтæ, ды мæрдты 'хсæн мард дæ, æндæр ницы дæ мур дæр, æнусты дæргъы нын нæ дæттыс сахаты бæрц цард дæр.

Дуне, хæрзбон рау! Уымæн æмæ ды дæ уацары райсыс мах æмæ нæ сæрибар нæ уадзыс; ды нæ сбæттыс, фæлæ нæ халыс нæ баст; ды бацæуыс нæ хъыджы, рæвдыд дæ нæ зонæм; ды стигъыс нæ царм, фæстæмæ æрду дæр нæ дæттыс; ды мах зылын кæныс æнæ аххосæй, нæ хъусыс нæ рæстдзинадмæ, уæддæр дæ тæрхон хæссыс; марыс нæ рæстæй, ныгæныс нæ цæрдудæй. Нæй дæ мидæг иу цин æнæ хъыг, фидыд æнæ хæрам, уарзт æнæ гуырысхо, æнцой æнæ тас, бæркад æнæ хъуаг, намыс æнæ чъизи, исбон æнæ тыхтона, æхсæны фæлтæр æнæ тыхстæй, хæлард æнæ цæстмæмитæй.

Дуне, хæрзбон рау! Уымæн æмæ дæ галуаны дзырд дæттынц, æххæст æй нæ кæнынц, — уый мæт сæ нæй; уым хорз куыстæн нæй аргъ æмæ кад; рæвдауынц нæ, цæмæй нæ ныммарой; бæрзонд нæ сисынц, цæмæй нæ равзилой; уæхск нæм бадарынц, цæмæй нæ асхойой; цыт нын кæнынц, цæмæй нæ цъыфы сæвдулой; исынц хæс, фидгæ абабау; æфхæрынц æнæ хатырæй.

Дуне, Хуыцауы уазæг у! Уымæн æмæ дæ хæдзары къæхты бын кæнынц разагъды лæгты, сæ сæргъы æвæрынц æвзæрты, хорзæхтæ калынц гадзрахаттыл, æнувыдты дарынц фæсдуар; фыдгæнджыты уадзынц сæрибарæй, æназымты æфхæрынц карзæй; куырыхон æмæ арæхстджынты сурынц сæ куыстæй, готлектæн та фидынц бæзджын мызд; уым æууæндынц дыдзæстомыл, раст æмæ намысджын нымады нæу; æмæ алчи йæ фæндон тæры, кæны, кæй цы фæнды, уый, цы хъæуы, уый та иу дæр нæ кæны.

Дуне, хәрзбон рау! Уымән әмә ам иу дәр нә хәссы әцәг ном; къяйныхы хонынц ныфсхаст, тәппуды — уәззаузонд, тәссонды — сабырдзинад уарзәг; бынхоры хонынц рәдау, әлгъины — хәдзардзин, фәлитой дзәгъәлдзыхы хонынц мәлгъәвзаг, мадзурайы та — къяутты 'мә әдылы; сылваз әмә къяленцы ном — уарзаг, хәлд — уәздан, мәстыгәр — тәвдтуг, хәларзәрдә — әнәсәр; афтә, ды әвзыгъды әвдисыс магусайә, магусайы — әвзыгъдәй.

Дуне, хәрзбон рау! Уымән әмә ды цыбәл кәныс алкәй дәр: кадмондагән ныфс әвәрыс цыт әмә кадәй, тыхстән ног хәрзтәй, хъалән әлдары хорзәхәй, әнарәхстән хорз бынатәй, чъындыйән хәзнатәй, гуыбындзәлән цәлминасәй, хъахбайән әхцон цинтәй, туджджынтән маст исынәй, къярныхтән әдас әмбәхсәнтәй, әрыгәттән бирә цардәй, кънйазы хъузәттән иугәндзон аудынәй.

Дуне, хәрзбон рау! Уымән әмә дә галуаны бынат нә арынц рәстдзинад әмә әнувыддзинад. Демә ныхасыл чи схәца, уый әрцәудзән саст әмә уыздән фидиссаг; чи дыл баууәнда, уый фәуыздән сайд; дә уагыл чи ныххәца, уый бахаудзән мондәгты уацары; чи дә тәрсы, ууыл әрхаудзән фыддәр цәфтә; йә зәрдәйы кәмән ныххауай, уымән фестдзынә марг, йе 'ууәнк дыл тынгдәр чи бафтауа, уымә худинаг әрхаудзән фылдәр. Ды дә ахаст нә ивыс, — цы ләвәрттә дын хәссынц, уыдонәй, цы ләггәдтә дын кәнынц, уыдонәй, цы рәвдауән ныхәстә дын кәнынц, уыдонәй, цы әнувыд дыл сты, уымәй, цы хәлар зәрдә дәм дарынц, уымәй; ды уәддәр сайыс, къяхты бын кәныс, хъахбай әмә әнаккаг кәныс, әвзидыс, сафыс әмә алкәй дәр рохуаты уадзыс; уыйадыл алчи дәр кәуы, дзыназы, хъәрзы, разы нәу, йә ныфс сәтты әмә сәфтмә цәуы. Дә мидәг ләг цы фендзән әмә цәуыл сахуыр уыздән, уый — знәгтау кәрәдзийы удтә хәрын, мәнгардәй мәнгтә ләхурын, хъәддаг монцтә уарзт әнхъәлын, базарәй кәрәдзи стигъын, фәлывдәй адгур курын, әлгъаг митән кәрон нә зонын.

Дуне, Хуыцауы фәдзәхст у! Уымән әмә, дә фәдыл чи цәуа, уый йә бонтә батондзән рохуаты, әвзонгад — рафт-бафты, гәпп кәндзән кауы сәрты, уайдзән фәндәгтыл әмә фәсвәдты, кәмтты әмә хәхты, хъәдты әмә тыгъды, дәтты әмә денджызты, уайдзән къявдайә-хурәй, сәрдәй-зымәгәй. Йә ләджды кар бадомдзән, цәмәй къяха әмә дон кәна әрзәт,

фада æмæ кæрда дуртæ, фæлдаха хъæд æмæ дзы араза дзау-мæттæ, садза халсар æмæ хор, йæхи сайа фæндтæ æмæ бæллицтæй, кæна тæрхæттæ æмæ уынаффæтæ, кæна талф-тулф æмæ хъаст, уæй æмæ базар, цæмай æрвита йæ рæстæг загъд æмæ хъаугъаты, хæсты æмæ сайды. Зæрондæй мах бахус кæндзысты хъыгтæ æмæ гæвзыкдзинад, нæ уд нын скæндзæн æрдуйæ нарæгдæр, нæ комытæф кæндзæни смаг, нæ цæстом — æнхырдтæ, нæ астæу — къæдз, нæ цæстытæ — мынæг, нæ сæр — гæмæх, нæ уæнгтæ риздысты, нæ фындз тæдздзæн, уы-дзыстæм уæзхъус, къодахау нал æнкъардзыстæм узæлд æмæ ад, æрмæст хъæрдзыстæм, нæ тых сæтдзæн, уæлхæдæй æмбий-дзыстæм, иу ныхасæй, хъаймæты бонмæ нæ царды ницы уыздæн фыдæбон, мæт æмæ хъыгтæй уæлдай.

Дуне, хæрзбон рау! Уымæн æмæ ам рæстæй ничи цары. Æрвылбон марынц фыдгæнджыты, скъуыдтæ кæнынц уæйгæнджыты, ауындзынц къæрныхты, стигъджыты æмæ фæлитойты, сæ сæртæ къуырынц лæгмартæн, судзынц кæлæнгæнджыты, æфхæрынц мæнгæрдты, хъоды кæнынц змæнтджытыл.

Дуне, Хуыцау дæ хъахъхъæнæд! Уымæн æмæ дæ фæсдзæ-уинтæн сæ цин æмæ сæ хуыздæр куыст у магусайæ царын, кæрæдзийæ хынджылæг кæнын æмæ фидистæ калын, чызджы-ты рæдийын кæнын, сылгоймæгтимæ хи ирхæфсын, къамтæй хъазын æмæ хъултæ уилын, селфуткæтимæ сæн нуазын, сыхæг-тимæ кæрæдзи тонын, дам-думтæ тауын, фыдвæндтæ мысын, хæсджынай проценттæ стигъын, ног модæтæ скъæрын, ног хинтæ æвзарын, царды ног хъæнтæ уадзын.

Дуне, хæрзбон рау! Уымæн æмæ дæуæй ничи у разы æмæ рæвдыд. Мæгуыр чи у, уый тырны мулкмæ; хъæздэг чи у, уый ссивы ноджы фылдæр; ныллæг чи лæууы, уый бæллы бæрзонд бынатмæ; æфхæрд чи у, уый архайы маст исыныл; хицауы хъу-зон чи у, уый фæнды æлдариуæг кæнын; хæтаг чи у, уый хъæуы æрмæст нæрæмон тых.

Дуне, хæрзбон рау! Уымæн æмæ дæ мидæг ницы ис иугæндзон. Арв æрцæвы бæрзонд мæсыг, ивылд дон аласы куырæйттæ, бæласы хæры калм, хор хæрынц мыстытæ, дыргъ — зулчъытæ, дарæс — рæмпæг; фос мæлынц рахæнай, адæймаг — низтæй. <...> О дуне, дæ мидæг иу куыд кæны, иннæ афтæ нæ кæны; уымæн æмæ иу куы кæуы, уæд иннæ худы; иу нæты, иннæ райы; иу мархо дары, иннæ сойтæ сдæры; иу куывд хæры, иннæ сыдæй

мæлы; иу бæхыл скъæры, иннæ фистæгæй хырхы; иу дзæнгæда цæгъды, иннæйы нæй дзурыны бон; иу хъазы, иннæ кусы; иу райгуыры, иннæ амæлы. Уыйадыл иу куыд цæры, иннæ афтæ нæ цæры; иу сæргъы лæууы, иннæ лæггад кæны; иу амоны дин, иннæ хизы хуытæ; иу хицæутты раз æркъæдз, иннæ — гутоны хъæды; иу цæуы денджызты, иннæ хæты сур зæххыл армукъайæ армукъамæ; иу удхар кæны куырдадзы, иннæ змæнты зæхх; иу кæсаг ахсы доны, иннæ — цъиутæ уæлдæфы; иу сау куысты йæ хид калы, иннæ давы æмæ стигъы бæстæ.

О дуне, Хуыцау — дæ хъахъхъæнæг. Уымæн æмæ дæ хæдзары рæстæй нæ цæрынц, сæ удисæн дæр æнцон нæ ваййы. Иу амæлы авдæны, иннæ — æрыгонæй йæ хуыссæны, æртыккаг — ауындзæныл, цыппæрæм — карды бын, фæндзæм — марæн цалхыл, æхсæзæм — арты, æвдæм аныгъуылы сæны, æстæм — доны, фарæстæмы хæры йæ гуыбын, дæсæмæн дарынц марг, иуæндæсæм фæтæппæлæг ваййы æваст, дыууадæсæмы хæссы хæст, æртындæсæмы сафы хингæнæг, цыппæрдæсæм та йæ мæгуыр уд дæлдон кæны чернилæстоны.

Дуне, Хуыцау — дæ ирвæзынгæнæг! Уымæн æмæ мæ зæрдæ фæцъæх и дæ ныхасæй! Цы цард нын дæттыс, уый у ницæйаг æмæ дзæгъæлы балц, уый у фæливаг, тæссонд, карз, гуымиры, тагъддзу æмæ мылазон уæвынад, уый дзаг у хъуæгтæй æмæ рæдыдтæй, уымæ гæсгæ йæ хъуамæ хониккам цард нæ, фæлæ мæлæт, — уым мах мæлæм æрвылуысм рæстæгмæ уæвынады æвзæрдзинæдтæй, сæфæм мæлæты алы фæндæгтыл. Ды хъæстæ дæ мæлæтæй, уæддæр дæм фаг нæ кæсы, мæлæт цы хъыг хæссы, уый, фæлæ бирæ адæмты сайыс дæ узæлдæй, дæхи сын буц кæныс мондæгтæй æмæ мæнг ныфсытæй; дæ къухы ис сызгъæрин нуазæн, уымæй сын нуазын кæныс маст æмæ сайд, уымæй сæ кæныс куырма, къуырма, æрра, къупри æмæ сæрзилæджджын. О, куыд фæрныг сты, дæуæй дард чи лидзы, йæхи ацы хин æмæ æдзæсгом фæлитойæ чи хизы, уыдон! Уымæн æмæ ды махæй скæныс тар ныккæнд, тæссаг сæрсæфæн, масты дзæкъул, æмбыд холы, бырæтты чи лæзæры, йæ мидæг тæфгæнаг чъизитæ кæмæн ис, ахæм чъиллон мигæнæн; уымæн æмæ нæ дæхимæ басайыс, нæ тых нын басæттыс фæлмæцынæй, рæвдауынæй, æртхыирæнтæй, цæфтæй, удхæрттæй æмæ залымы æфхæрдæй, стæй нын æваст нæ рыст буар бакæныс ингæны хай, нæ уд та баппарыс змисæй мæсыджы. Уымæн æмæ кæд адзалаен мадзал

най, уæддæр лæг бæлвырдæй нæ зоны, кæд æмæ куыд амæлдзæн, уый, нæ зоны, магуыраг, йæ уд кæдæм атæхдзæн æмæ йæм цытæ кæсы, уый. Додой йæ къона кæны уæд магуыр удæн, фæлæ, о дуне, уый не 'ндавы дæу! Уый дын кодта лæггад, хатти дæ хъæзн æмæ дæ монцты фæдыл; ныр рæхджы æнæнхъæл тасæй куы фæхицæн уа мæнгæфсон буарæй, уæд ыл амбырд уыдзысты, удæгас буарæн цы хæлæрттæ æмæ фæсдзæуинтæ уыд, уыдон нæ, фæлæ цъаммар знæгты æрдонгтæ, уыдон æй тæрдзысты Чырыстийы æрвон Тæрхонмæ. Уыйадыл, о дуне, Хуыцауы фæдзæхст у, уымæн æмæ æз фидарæй зонын, ды мæныл гадзрахатæй рацæудзынæ, дæхи мыл атигъ кæндзынæ, мæ магуыр уд карз тæрхонгæнæджы раз куы 'рлæууа, канд уæд нæ, фæлæ æппæты тæссагдæр тæрхон «Судзут, хъодыгондтæ, æнусон арты!» куы ныннæра, уæд дæр.

Хæрзбон у, дуне! Æлгъаг, æлгъин дуне! О æмбийаг сæфты буар! Уымæн æмæ дæ фæрцы, дæуæн фæсдзæуин æмæ лæггадгæнæг кæй уыд, уый азарæй æнæхуыцау тæригъæдджын уд уыдзæн æнусон æлгъысты хай, уыйадыл уый æвзардзæн рæстæгмæ цинты бæсты иугæндзон хъызæмар, æфсæсты бæсты æнæфсис æххормаг, хъæздыгады бæсты кæуинаг магуырад, сгуыхт æмæ цыты бæсты æнæнцой хъæрзын, хъарæг æмæ дзыназын, сындзын арт æмæ æгæрон хъыгтæ.

О дуне, Хуыцау дæ хъахъхъæнæд! Уымæн æмæ æлгъыст æнæбарст уд нæ бахаудзæн дзæнæтон бæстæм, бахаудзæн дæлимонты дзæмбыты, уыдон æй цæстыфæныкъуылдмæ смидæг кæндзысты зындоны тары; уым уындзæн æрмæст хæйрæджыты æмæ æлгъыстыты мукъутæ, хуыдалынг æмæ хуыдуггæнæн фæздæг, æнæрухс арт, хъусдзæн тарст хъæртæ, ниуд, дæндæгты къæс-къæс æмæ æнæуаг ныхас. Уыцы сахат зæрдæдарæн нал уыдзæн хатыр æмæ хорзæхыл, нымады нал уыдзæн зæххон кад æмæ намыс; царды уæлдæр чи схызти, уымæн фылдæр сты йæ тæригъæдтæ, уыйас æппæрст æрцæудзæн дæлдæр æмæ карздæр уыдзæни йæ удхар. Бирæ кæмæ 'рхауы, уымæн йæ хæстæ дæр — бирæ, бæрзонддæр чи схызт, о æлгъин æлгъаг дуне, уымæ æрхаудзæн фылдæр æфхæрд æмæ хъызæмар; уымæн æмæ афтæ домæ Хуыцауы рæстдзинад.

Дуне, Хуыцау дæ хъахъхъæнæд! Уымæн æмæ кæд буар цасдæр рæстæг лæзæрдзæн æмæ æмбийдзæн дæ мидæг, уæддæр Тæрхоны бон схæцдзæн йæхиуыл æмæ фæстаг тæрхонæй сиу уыдзæн

удимæ зындоны цæхæры. Æмæ уæд дзыназдзæн магуыр уд:
«Æлгъыст фæу, дуне! Уымæн æмæ цыбæлтæй æз ферох код-
тон Хуыцауы дæр æмæ махи дæр, мæ царды бонтæ радтон
цинтæн, хæрамæн, æвзæр æмæ æгад митæн. Æлгъыст фæуæд,
Хуыцау мæ цы сахат сфæлдыста, уый! Æлгъыст фæуæд, дæ
мидæг цы бон райгуырдатæн, уый, о æлгъин дуне! О хæхтæ, сау
къæдзæхтæ, рафæлдæхут маеныл æмæ бамбæхсут мæн нывонд
Уæрычы фыдæхæй, тæрхонгæнæджы тæрхæгыл чи бады, уый
цæсгомæй! О сар æмæ додой, æнусон марой!»

О дуне! Чъизитæй дзаг дуне! Æз тобæ зæгъын, лæгъстæ дын
кæнын, дæ ныхмæ хæцын, цæмæй мæм ды мацæмæй дарай дæ
бар. Уый нæ, фæлæ æз дæуæй нал æвæрын ныфс, уымæн æмæ
ды зоны мæ фæндон: «Æз кæрон скодтон мæт æмæ тыхстæн;
хæрзбонтæ ут, ныфс æмæ амонд!» <...>

Джыккайты Шамилы тæлмац

2005 азы 1 январь

«КРИТИКОН»-ÆЙ

(Скъуыддзаг)

Уынын: зæхх тымбыл нал у, уымæн æмæ ныззылынтæ-мылынтæ; мæрыл æдæрсгæ æрлæууæн нæй, къæхты бынæй аирвæзы; фылдæр адæм чъизитæ, хъылматæ дзæнæт хонын райдыдтой, лæгау лæгтæ ма ис æрмæст иугæйттæ; дуне фæздæг фестад, æмæ йæ дымгæ фæйнæрдæм ыскъæфы. Уынын: хуры зæххы паддзах ничиуал хоны, мæйы та — успаддзах, планетæты цыд ныссуйтæ, Бонвæрнон раздæр фæндагамонаг уыди, ныр йæ рухсæй цæстытæ къахы, сæузæрин худгæйæ кæуы; дыргътæ фесты дидинджыты разæй, хъоппæджытыл сындзытæ æрзад; раст ныззылынтæ, зылын та раст ысси; дæ фæсхъус куы аныхай, уæд дæ къултæ фехъусдзысты; æппæты разæй цы хæрын хъæуы, уый æппæты фæстæ хæрын райдыдтой; нысанта — хæрх, фæрæзтæн та сæ кой дæр нæй: сызгъæрины уæз нал и, бумбулийыл бафтыди; хорз миниуджытæ дæм цас фылдæр уа, уый бæрц дын къаддæр бантысдзæни; къæсхуыртæ цардæй къæртт æппарынц, дæлæмæдзыдтæ уæлиæутты бадынц; хуыснæджытæ царды хицæуттæй агæпп ластой, æлдæрттæ цагъартæ систы, цагъартæ — цумагæнджытæ; сæрбæрзонд уæвынæй сæргуыбыруæнтæхыл уæвын — пайдадæр, фæкалдтæ — схæцæг дыл нæй; стугыхтытæ нымады никæмæуал сты, кад та бонджынтæ æлхæнынц; æфсарм — къæхты бын, хæларзæрдæтыл та худгæйæлынц; искæмæн йæ гамхуд систай — топпытæм дæ ныддардзысты, кæд цæстфæлдахæг дæ — куырыхон дæ рахондзысты; кæд зондæй архайыс — къуырцдзæвæнмæ дæ фæндаг, зæринком разагъды лæгмæ хъусæг нæй; рæстæг радзур-бадзуртыл ацæуы, æрттиваг бонтæй сау азтæ рауайы; чызг нымудзæг лæппуæджы сæрра кæны, стæй йæ гаффуттæй фæуадзы; æппæт хæзнатæ дæр — Парижы, къуыдиппытæ æзфæраздæронæй Парижмæ афардæг ысты.

Ногæй та уын зæгъын: дуне æддæг-мидæг ауади, фæуæл-гоммæ, схъомпал: хæларзæрдæ нымады никæмæуал у, æхсар-джынæн йæ фæндаг — æхгæд, æдзыттæ — цытджын; стуртæ адæймæгты хуызы бацыдысты, адæймæгтæ та стуртæй дæлдæр æрхаудтой; исджынæн — намыс, æнæис та — куыдзæмгад; зон-дылæгтыл нымад сты, зондджынтæ нæ, фæлæ галуанджынтæ; чызджытæ ниуынц, зæронд устытæ схъиуынц; домбæйттæ мехъхъ кæнынц, сагтæ сæ амæддæгты фæйнардæм рæдувынц; уасджыты бæсты кæрчыты хъихъырихъухъу хъуысы; бирæ зæххы хицæуттæн дуне скъуындæг, æлдæртты та фырмагуырдæй дур хæрдмæ сурь; дарддзæст ницыуал уыны, æлхуыйтæ зыгъуыммæ зылынц; мадæлтæн тырынтæ нал гуыры, дзидзи-дайтæн æхсыр нал и; ницæйæгты буц дарынц стыр хæзнатау, сæнтдзæфтæ æмæ рæучитæ хизынц хохмæ; æнамондты фенын, нæма райгуырынц, афтæмæй, йæ хъул сах кæмæн абадт, уыдо-ны та — сæ мæлæты фæстæ; хъуыдыйы мыггагæй кæмæ ницы ис, уый йæ дыдзæхсæн ныхæстæй адæмы рæвдауы, æмæ йæ уыдон дæр уæлæрвтæм сисынц.

Дунейы цæрджытæ се 'хсæнæй Рæстдзинады куы фæсырд-той, хъоды йыл куы бакодтой æмæ йын йæ бынаты Зылыны куы сæвæрдтой, фыссы Лукианы хæлар (Тертуллин, Квинт Сеп-тими Флорент. — *Тæлмацгæнæг*), уæд Сæйраг Парламент афæл-вæрдта Рæстдзинады фæстæмæ дунемæ раздахын — адæмæн сæхи фæндыд афтæ, уымæн æмæ сæ сæрæн нал уыдысты сæ фæсдзæуинтæй, сæ кусджытæй æмæ суанг сæ устытæй дæр: бæстæ байдзаг сайæгойтæй, фæлитойтæй, цæстфæлдахджытæй. Дуне Вавилонæй дæлвæд-уæлвæд ницыуал ныууагъта, иу ин-нæйы нал æмбæрста — вавилойнагты цæрмыстыгъд бакодтой: «нæ»-йæ «о» дзырдтой, «сау»-æй та «урс» — сæ иу ныхасыл дæр æууæнк нал уыд. Иууылдæр удаист хъæрахст кодтой: «Рæстдзинад! Раздахут нын Рæстдзинады!»

Хъуыддаг саразын къухы æнцонтæй кæм бафтыдаид? Фыц-цаг уæвын никæй фæндыди. Суанг ма стыр хорзæхæй дæр зæрдæ бавæрдтой, фыццагдæр раст ныхас чи зæгъа, уымæн, фæлæ — абабау! — кæд исчи бахаста йæ ныф! Æмæ цынæ мадзал арæз-той, адæмы цы хуызы нæ фæлвæрдтой! Нæй, нæ кастысты коммæ! «Цæмæй Рæстдзинады раздахай, уый тыххæй хъуамæ адæймагæн йæ риумæ бахиза, хъуамæ уидæгтæ ауадза зæрдæйы.

Фæлæ уымæн цы амалæй и скæнæн?» Политиктæ ныццахгæрмæ сты, ахæм хабарæн, дам, уæвæн нæй: «Кæцæй райдайæм? Италийæ? Уый худæг уайд; Францæй? — О, æрцагътой дын францæгтæ; Англисæй? — Кой дæр æй ма кæн; Испанийæ? — Уый ахъуыдыйаг у, фæлæ цыма уым дæр тынг зынтæй рауайдзæни».

Бирæ рабадтыты-бабадтыты, бирæ дæлæ-уæлæты фæстæ иу уынаффæмæ æрцыдысты: рæстдзинады иуцасдæр фæхъæстæ кæнын хъæуы сæкæрæй, цæмæй йын йæ маст асæтта, ноджы йыл хъуамæ ауадзæм амбрæ, науæд йæ хъæхъхъаг тæфæй адæм фæйнардæм лидзæг фæвæййынц. Гъемæ дын æм алы хъацæнтæй дзæбæх куы базылдысты, уæд æй сызгъæрин кæхцы ауагътой (авджын дзаумайæ Хуыцау бахизæд — æддæмæ зындаид!) æмæ йæ алкæй дзыхмæ дæр хастой. Рагацау сæ-иу, ай-гъай, баууæндын кодтой, Китайæ, стæй ноджы дарддæр бæстæтæй ласт æвдадзы хос у, йæ цуры шоколадтæ, цайтæ, шербеттæ-йедтæ ницы сты, зæгъгæ.

Куыстой бæлвырд фæткмæ гæсгæ. Фыццаг бацыдысты паддзæхтæм, ома кæд хуымæтæджы адæм хицæутты фæзмиккой. Фæлæ-иу дзы монархтæ куыддæр сæ 'взаг атылдтой, афтæ йын-иу йæ мастад рахатыдтой (уыдонæн сæ фондз æнкъарæны æппæтæй ифтонгдæр, ифтыгъддæр сты, уæлдайдæр сæ хъустæ æмæ смудæнтæ), æмæ-иу сæ зæрдæ схæццæ. Иуæй-иуты хъуыры дзы иугай æртæхтæ аирвæзт æмæ йæ фæстæмæ рату кодтой, стæй, дам ма ныр дæр тутæ кæнынц. Чи-иу дзы фæхъæстæ, уый та-иу сдзырдта: «Мæнæ цы маст у!» Уæд-иу ын дзуапп радтой: «Ай Рæстдзинад у, Рæстдзинад». Уый фæстæ рахызтысты ахуыргæндтæм. «Адон дзы æнæ уæлдай ныхасæй баназдзысты, — загътой нуазæн хæсджытæ, — сæ цард-цæрæнбонты йæ куы агурынц». Фæлæ фæрæдыдысты: ахуыргæндтæ дæриу æй куы федтой, уæд ыл-иу сæ былтæ акъуырдтой, теоретикон рæстдзинад, дам, нын фаг у, практикон та ма нæ чердыгæй хъæуы. Рæстдзинад уыдонæн æрмæст сæ хъуыдæджы ис, æрвылбонны хъуыддæгты та сын хъыгдарыны хос йеддæмæ ницы у. «Цом зæрæдтæм æмæ æнахъомтæм, уыдон уарзынц рæстдзинад». Куыннæ стæй! Куыддæр ын-иу йæ ад бамбæрстой, афтæ-иу сæ былтæ фесчылтæ сты, сæ дæндæгтæ-иу кæрæдзимæ ныхъывтой: «Мæн ницæмæн хъæуы! Мæнæ дзы мæ сыхагмæ фæкæсут». Кусджытæм æй бахастой — никуы æмæ ницы. Куы,

дам, дзы фæххæстæ уæм, уæд цыппар боны фæстæ стонгæй ныхххæндæлтæ уыдзыстæм. Хуыйджытæ дæр ыл нæ барвæссыдысты. Сæудæджерта та бынтон ныццæхгæрмæ сты: уынын дæр, дам, нын æй ма фæкæнут. Лæггадгæнджытæ, фæсдзæуинтæ дæр æй сæхимæ æмгæрон нæ бауагътой. «Адде йæ кæнут! — загътой сылгоймæгтæ. — «Хинæйдзаг куынæ уа ус, уæд йæ уадултæ фæлурс».

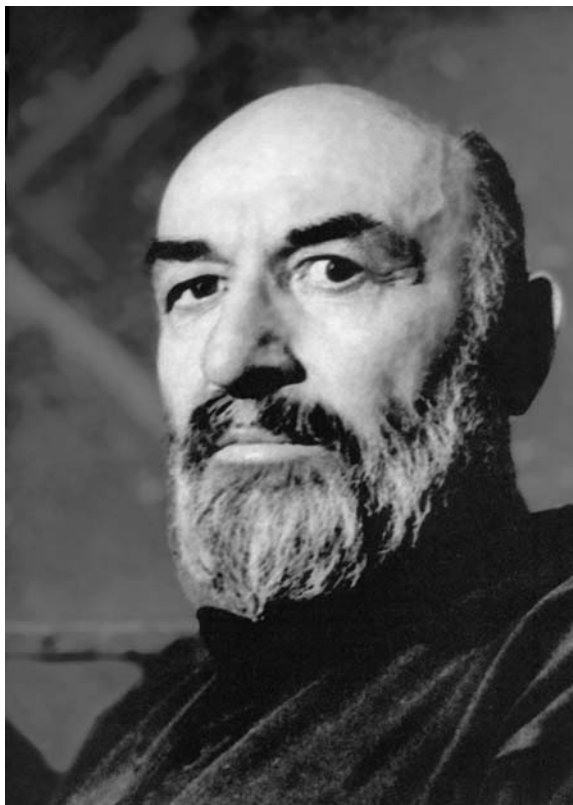
Гъе, афтæ алы куыстыты лæуд, алы хъуыддæгтыл хæст адæмтыл фæзылдысты нуазæны хицæуттæ, фæлæ дзы иуы дæр нæ бафæндыди Рæстдзинадæй фæххæстæ уæвын. Боныфæстагмæ сфæнд кодтой сабиты бафæлварын. Райдыдтой дзидзидайтæй, уымæн æмæ йын стырджерта йæ ад раиртæстой, стæй йæ, сæ мадæлты фæзмгæйæ, нæ куымдтой нуазын. Ноджы æрхатыдысты бынтон зондцухтæм, хæрз æдылытæм — уыдон дзы æнæ раæ-бакæйæ ныххырхтой. Дзидзидайтыл сайд æрцыди: фыццаг адджын хъуыртт сæм хорз фæкаст; æдылытæ йын ницы бамбæрстой æмæ æмбисонд фесты — кæхцæй атонын нал куымдтой, цалымæ Рæстдзинадæй сæ хыттынтæ нæ байдзаг ысты, уæдмæ. Гъемæ ныр, маст у, нæу, уæддæр та сæ хъæлæсæй сирвæзы бар-æнæбары, искæмæн хъыг уыдзæн æви нæ — нымады дæр сæм нæу, срацугъынц æй. Иутæ йæ дзургæ кæнынц, иннæтæ — хъæр.

Сабитæ æмæ зондцухтæ... Уыдон ысты ныр Рæстдзинад-падзахы фæсдзæуинтæ, лæггадгæнджытæ, иузæрдыг фæдонтæ.

Бес-Уæгъуыры бархи тæлмац

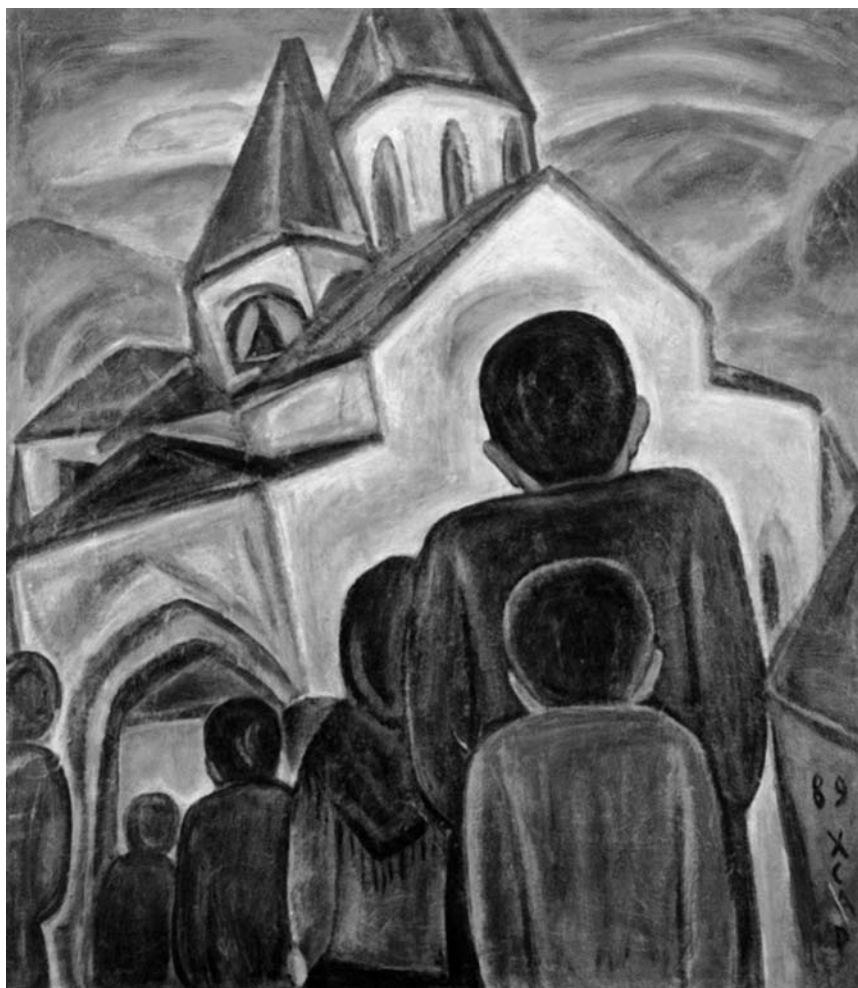
«МАХ ДУДЖЫ» РАВДЫСТ

*Нæ равдысты —
Гасситы Хсары куыстытæ*

Узæг — Хуыцауы узæг.

Аргъуанмæ фæндаг.

Сугәтджытә.

Заронд Чъреба.

Зæхх æргæфсти.

Ван Гогы сурәт.

Кәсгон нывгәнәг
Виктор Абаевы сурәт.

Әнхәлмә кәсгәйә.

Фынәй куыройгәс.

Музыкантга.

Адамон скульптор Кәркусты Сикьойы сурәт.

Фатәгенуәйгәнәг.

Уынгæг бонты хæлæрттæ.

Автосурет.

АХУЫРГÆНÆГÆН ÆХХУЫСÆН

МАЙРÆМЫХЪУАТЫ Фатимæ

ИЗЛОЖЕНИЙЫЛ КУЫСТ

Изложенийыл куыст вазыгджын кæй у, уымæ гæсгæ бирæ къуылымпытæ сæвзæры ахуыргæнджытæм.

Куыст фæрæвдздæр кæнынаен зæрдылдаринаг у, изложени цы текстæ гæсгæ фыст цæуы, ууыл урокты рагацау бакусын. Ахуыргæнæг хъуамæ урокай урокмæ скъоладзауты зонгæ кæна тексты орфографиимæ, йæ лексикæ æмæ дзырдарæзтимæ, тексты структурон амад æмæ йæ синтаксисон хицæндзинæдтимæ. Афтæ, иу урочы дзырдуатон диктанты хуызы равзарæн ис тексты орфограммæтæ, иннæ урочы синтаксисон æвзæрст ракæнæн ис тексты хъуыдыйæдтæй 1—2, дзырдты арæзт; æртыккаг урочы текстæй ист дзырдтæн ссарæн ис синонимтæ, антонимтæ, равзарын æнгом дзырdbæстытæ æмæ а. д.

Практикæ куыд æвдисы, афтæмæй текстыл рагацау куы бакуыстауы, уæд ахуырдаутæн зынгæ æнцондæр фæвæййы йæ ныффыссын, хæрзхъæддæр рауайынц сæ куыстытæ. Бæлвырд лæмæгъдæр разынынц, ахуыргæнæг урокты системон куыст цы текстыл нæ бакæны, уый бындурыл фыст изложенитæ.

Иумæйагæй скъоладзауты изложени фыссынмæ бацæттæгæнæн куыст хъуамæ арæзт цæуа ахæм системæмæ гæсгæ:

1. Ахуырдауты текстæ байхъусынмæ разæнгардгæнæн беседæ.

Радзурын хъæуы авторы тыххæй (литературон уацмысæй скъуыддзаг куы уа, уæд), кæнæ та скъоладзауты базонгæ кæнын хъæуы тексты темæимæ баст цаутимæ. Беседæйы рæстæг ахуыргæнæг хъуамæ пайда кæна тексты лексикайæ, æнæзонгæ дзырдтæн сæ нысаниуæг амонгайæ, сæ растфыссынадыл дзургæйæ. Зæрдылдаринаг у, ахæм дзырдтæ æмæ дзырdbæстытæ рагацау кæй фæхъæуы фæйнагыл ныффыссын.

Ахуыргæнæджы бон у цæстуынгæ æрмæгæй спайда кæнын: тексты æнæзонгæ дзырдтæ, цы предметтæ кæнæ фæзындтæ

нысан кәнынц, уыдоны нывтә әвдистәйә бацамонын; тексты мидис әргомгәнәг сюжетон нывтә равдисын әмә а.д.

Скьоладзауты текстмә ләмбынәг байхъусын кәнынән ахуыргәнәг хъуамә радта цавәрдәр цымыдисон хәс, зәгъәм: «Байхъусут текстмә әмә зәгъут, цавәр ләгдзинад равдыста Тлаттаты Чермен әлдәрттимә тох кәнгәйә?», кәнә: «Уәдә цәмән равзәрста Хъантемыраты Ирбег ахәм дәснийад, уый мын зәгъдзыстут текстмә байхъусгәйә», кәнә: «Цәмән афтә хуыйны текст? Куыд ма йә ис схонән?» әмә әнд.

2. Ахуырдауты текстимә базонгә кәнын (текст фыццаг каст бакәнын).

Ацы куыст бакәнән ис цалдәр хуызы :

- а) ахуыргәнәг йәхәдәг кәсы текст;
- ә) сывәлләттә хъусынц магнитофоныл фыст текстмә;
- б) скьоладзаутә сәхәдәг кәсынц чиныджы фыст текст.

3. Тексты мидисы цыбыр әвзәрст.

Йә фәрцы ахуыргәнәг хъуамә раиртаса, скьоладзаутә текст куыд бамбәрстой, цас хәстәг ын айстой сә зәрдәтәм йә сәйраг хъуыды. Ацы куыст хъуамә бирә рәстәг ма ахәсса — раттын хъауы әрмәст 2—3 фарсты.

4. Тексты структурон әвзәрст.

Текст канд тематикон иугонд нәу, фәлә ма у структурон иугонд дәр. Уымә гәсгә йын әнәмәнәг урочы бакусын хъауы йә композицион арәст әмә йә амады хицәндзинәдтыл. Куыст ахадгәдәр рауайдзән, текст алы скьоладзауән дәр йә разы куы уа, уәд.

Структурон анализ кәнгәйә равзарын хъауы:

- а) цавәр у текст йә функцион хуызмә гәсгә (таурәгъон, әрфыстон, хъуыды-тәрхәттә)? Цәмәй бәрәг у?
- ә) цал абзацы ис тексты? Цәмән дихгонд у абзацтыл?
- б) цавәр микротемәтә (ВСИ) ис абзацты? Сәргәндтә сын раттәм;

в) куыд баст цәуынц хъуыдыйәдтә кәрәдзиуыл, цавәр баст-дзинадәй (цәгон әви параллелон)? Сбәрәг кәнут бастдзинады мадзәлттә әмә а.д. Скьоладзауты ләмбынәг әркәсын хъауы тексты иумәйаг амадмә, йә хъуыдыйәдты фәткәвәрдмә, райдайән әмә кәронбәттән хъуыдыйәдтәм.

5. Текстæн пълан аразын. Пълан аразгæйæ ма текст каст цæуы иу хатт, бакæсæн æй ис хицæн хæйттæм гæсгæ дæр.

Пълан йæ мидисмæ гæсгæ ваййы хуымæтæг кæнæ вазыгджын; йæ синтаксисон арæзмæ гæсгæ — иувæрсыг кæнæ дывæрсыг, фарстон æмæ таурæгъон хъуыдыйæдтæй; текстæй ист цитатæтæй; хи æрхъуыдыгонд хъуыдыйæдтæй, кæнæ та текстæй ист цитатæтæй дæр æмæ хи æрхъуыдыгонд хъуыдыйæдтæй дæр кæм фембæлы, ахæм. Арæзт æрцæуы абзацты райдайæн хъуыдыйæдтæй дæр.

Пъланы куыст стыр æххуыс у скъоладзауты изложени фыссынмæ цæттæ кæнынæн. Пайда кæнын дзы хъæуы суанг райдайæн скъолайæ фæстæмæ. Æххуыс у ныхасы рæзтыл бакусынæн, хъуыдытæ логикон æгъдауæй раст æвæрыныл фæцалх уавынæн, тексты мидис, йæ структурæ хуыздæр бахъуыды кæнынæн.

Пълан аразгæйæ хъуыды кæнын хъæуы тексты функционалон хуызыл (таурæгъон, æрфыстон, хъуыды-тæрхæттæ). Зæгъæм, таурæгъон тексты пъланы æнæмæнг хъуамæ уой:

1. Архайды райдайæн, кæм æмæ кæд æрцыд, уый æвдисæг хай.
2. Архайды райхæлд, йæ цыд æвдисæг хай (сæйраг хай).
3. Æппæты ахсджиæгдæр цау, тексты кульминаци.
4. Хъуыдыты балхынцъ, кæронбæттæн.

Æрфыстон тексты схемæ (пълан) хъуамæ арæзт æрцæуа ахæм хæйттæй:

1) Иумæйагæй предметы тыххæй (йæ ном, чи кæнæ цы у æмæ а.д.)

2) Предметы æууæлтæ, йæ характеристикæ (йе 'ддаг бакаст, йæ мидхарактеристикæ).

3) Предмет цæмæн хъæуы (кæд æнæуд у, уæд).

4) Мæ ахаст предметмæ.

Текст-хъуыдыйы схемæ :

1) Тезис (ныффидаргæнинаг хъуыды).

2) Аргументтæ (хъуыды фидаргонд кæй фæрцы цæуы, уыцы хъуыдыйæдтæ).

3) Хатдзæгтæ.

Пъланы хуыз баст у изложенийы хуызимæ дæр. Зæгъæм, текстмæ хæстæг изложенийæн хъуамæ уа бæлвырддæр пълан, тексты мидис æххæстдæрæй равдисынæн чи феххуыс уа, ахæм.

Пъланы сæргæндтæ хъуамæ дзурой тексты стилистикон ахуырстыл дæр.

Пъланыл кусгæйæ, æххæстгонд цæуынц алыхуызон архæйдытæ:

- текст йæ хъуыдымæ гæстæ хицæн хæйттыл адих кæнын (микротематæм гæстæ);
- алы хайы темæ æмæ сæйраг хъуыды дæр сбæрæг кæнын;
- хæйттæн сæргæндтæ æрхъуыды кæнын;
- сæргæндтæ раст фæткыл равæрын;
- пъланы мидис тексты мидисæн цас дзуапп дæтты, ууыл ахъуыды кæнын.

6. Тексты æвзаджы анализ.

Æркæсын фæхъæуы тексты аивгæнæн мадзæлттæм, сæ функционалон нысаниуæгмæ, ома цæмæн сæ спайда кодта автор, цавæр у сæ аивгæнæн тых. Тексты 'взаджы хицæндзинадтыл дзургæйæ, раиртасын фæхъæуы йæ стилистикон ахуырст дæр: цавæр стильмæ йæ ис ахæссæн æмæ цæмæн, цæй фæрцы (дзырдтæ, дзырdbæстытæ...) æвдыст цæуы уыцы стилистикон ахаст.

Тексты мидис хъæздыгдæрæй раггом кæнынæн феххуыс вæййынц лексикон фæлтæрæнтæ, зæгъæм, дзырдтæм кæнæ дзырdbæстытæм синонимтæ ссарын æмæ æнд.

Изложени ныффыссыныл хорзырдæм фæзындзæн, синтаксисон синонимтыл куыст. Зæгъæм, комкоммæ ныхас фæрссаг ныхасы хуызы раггом кæнын; фæрссагмион здæхт цы хуымæтæг хъуыдыйады ис, уымæй вазыгджын хъуыдыйад саразын; дывæрсыг хъуыдыйадай иувæрсыг кæнæ æнæххæст хъуыдыйад саразын æмæ а.д. Синтаксисон синонимтыл куыст феххуыс вæййы изложенийы тексты аивдзинад фæбæрзонддæр кæнынæн — ахуырдаутæ фæфиппайынц, хъуыдытæ раггом кæнынæн сæ аразмæ гæстæ алыхуызон чи у, ахæм хъуыдыйæдтæй пайдагæнæн кæй ис, æмæ уый хъæздыгдæр кæй кæны ныхас.

Тексты æвзаджы хицæндзинадтыл кусгæйæ, ахуырдауты раггмæ рахæссæн ис хæслæвæрдтæ: текстæй ист хъуыдыйæдты сраст кæнын дзырдты рæнхъæвæрд, кæронмæ ахæццæ кæнын текстæй ист хъуыдыйад, иу вазыгджын хъуыдыйад синтаксисон æвзæрст раканын.

7. Текстæй пъланы хæйттæм гæстæ æнцойгæнæг дзырдтæ, дзырdbæстытæ, хъуыдыйæдтæ рафыссын.

Изложени фысгæйæ, пъланы хай хуыздæр, бæстондæр равдисынæн кæцы дзырдтæ, дзырdbæстытæй хъæудзæн спайда кæнын, ууыл ахъуыды кæнын. Ахуыргæнæг хъуамæ сывæллæтты хъус æрдара тексты хайтты, йæ аразæг хъуыдыйæдты баст-дзинадмæ, сæ бастдзинады грамматикон мадзæлттæм.

8. Текст хи ныхæстæй радзурын.

Текст хи ныхæстæй дзырд цæуы кæнæ хайгай (пъланы хайттæм гæсгæ), кæнæ та æнæхъæнæй. Зæрдылдаринаг у, методикайы бирæтæ кæй дзурынц изложенийы текст сывæллæттæн хи ныхæстæй дзурын кæныны ныхмæ: скъоладзаутæй иуæй-иутæ фæдзурынц се 'мбæлтты хъуыдытæ. Уымæ гæсгæ, ацы куыстæй пайда кæнын хъæуы къласы цæттæдзинад, сывæллæтты арæхстдзинадмæ гæсгæ.

9. Ахуырдаутæ чъизи фыст кæнынц изложенийы текст.

10. Фыстытæ ахуыргæнæджы æххуысæй кæнæ та хибарæй кустгæйæ срæст æмæ баххæст кæнын.

11. Текст сыгъдæг фыст ныккæнын

Скъоладзауты изложени фыссынмæ бацæттæгæнæн урочы пълан

1. Изложенийы текст.

Сæныччы балц

Иу хатт чысыл сæныкк сфæнд кодта йæ мадимæ хизынмæ ацæуын. Райсомæй бæргæ рæвдз уадис йæ мадимæ, фæлæ си-хормæ хæстæг фæллайын байдыдта æмæ æрхуыссыд иу къæдзæхы сæр:

— Уæддæр æй сæййафдзынæн æмæ уал ам чысыл аулæфон.

Хуыссы чысыл сæныкк къæдзæхы сæр. Хæххон рог дымгæ йын йæ фæлмæн хъистæ фæйлауы, йæ хъусы йын цыдæртæ асусу-бусу кæны. Афтамæй сæныкк тарф фынай куыд бацис, уый зонгæ дæр нæ бакодта.

Уæдмæ сæныччы мад дæр фæхъуыды кодта йæ уарзон хъæбулы сæфт. Хорзау нал фæци. Фездæхти фæстæмæ æмæ йæм бауасыд. Фæлæ йæ сæныкк никуыцæй разынд. Мад та фæстæмæ тигъмæ æрбауад, уырдыгæй аракæс-бакæс кодта æмæ та уынгæг хъæлæсæй бауасыд. Сæныкк уæддæр йæхицæн тарф фынай

кæны къæдзæхы сæр цъæх кæрдæг æмæ дидинджыты тæфмæ.

Æвиппайды сæныччы сæрмæ зылын райдыдта стыр хæххон цæргæс. Уæлейы, къæдзæхы скъуыдæй та стыр сау калм ралæст. Цæргæс калмы ауыдта. Йæхи йыл дурау рауагъта æмæ сыл тох бацайдагъ.

Уалынмæ сæ уынæрмæ сæныкк фехъал æмæ хæрдмæ фехъиудта. Цæргæс æмæ калмы куы ауыдта, уæд тынг фæтарст. Сæ сарты куыд агæпп кодта, уый æмбаргæ дæр нæ бакодта. Мад æй уайтагъд ауыдта æмæ йæ размæ разгъордта. Куы баиу сты, уæд æй хъарм æхсырæй бафсæста.

2. Тексты темæ æмæ йæ сæйраг хъуыдыйыл арæзт беседа.

Текстмæ гæстæ изложени скæныны размæ скъоладзаутимæ хъæуы цыбыр беседа саразын. Ныхас цæудзæнис хæхбæсты цæрагойтыл, сæ царды уавæртыл.

Зæгъын хъæудзæни, хæхбæсты цæрагойтæн тæссаг кæй у сæ цард, алыхуызон фыдбылызтæ сæм æнхъæлмæ кæй кæсынц, иудадзыг дæр сæ кæй хъæуы къæрцхъус уæвын. Уæлдай зындæр та ваййы лæппынвосæн, хъуамæ иудадзыг дæр хизой сæ мадæлты фарсмæ, кæннод сын тæссаг у фесæфынæй, бирæгъты æмæ цæргæсты амæддаг фæуынæй.

Беседæйы рæстæг ахуыргæнæг скъоладзауты зонгæ кæны фæйнæгыл фыст дзырдтимæ æмæ дзырdbæстытимæ, амоны сын сæ нысаниуæг, сæ растфыссынад. Лæвæрд текстæй фæйнæгмæ рахæссæн ис ахæм дзырдтæ æмæ дзырdbæстытæ:

сæныкк, балц, хизынмæ ацæуын, сæййафдзынæн, хæххон, асусу-бусу кæны, тарф фынæй баци, хорзау нал фæци, тох бацайдагъ, фыртæссæй.

Ацы дзырдтæ æмæ дзырdbæстытæ амынд цæуынц синонимты æмæ дзырдарæзтон æвзæрстыты руаджы, кæнæ та дзырдтæ уырыссаг æвзагмæ ратæлмац кæныны фæрцы.

Скъоладзауты текстмæ байхъусынмæ сцыбæл кæнынæн сæм рагацау раттын хъæуы фарст: «Цымæ цавæр фыдбылыз æнхъæлмæ касти, цы чысыл сæныччы тыххæй уын бакæсдзынæн, уымæ та? Ацы фарстæн дзуапп ратдзыстут текстмæ байхъусгæйæ».

3. Ахуыргæнæг кæсы текст.

4. Текст фыццаг хатт бакæсыны фæстæ скæнын хъæуы цыбыр беседа:

1. Уæдæ цавæр фыдбылыз æнхæлмæ кастис чысыл сæныкмæ?
 2. Цы фервæзын кодта сæныччы?
 3. Цавæр æнкъарæнтæ уæм сæвзæрд текстмæ байхъусгæйæ?
 (Сæныкмæ тæригъæддзинад; тасдзинад; цин кодтам, сæныкк йæ мады кæй ссардта, ууыл æмæ а.д.).

4. Цæмæн хуыйны текст «Сæныччы балц»?

5. Тексты структурон æвзæрст.

1) Цавæр у текст йæ хуызмæ гæсгæ? (таурæгъон текст: цаутæ кæрæдзийы ивынц, фылдæр дзы æмбæлы мивдисджытæ).

2) Текст таурæгъон кæй у, ууыл цавæр æууæлтæ дзурынц?
 (Ис дзы таурæгъон тексты элементтæ: дзырдтæ *иу хатт*, *уæдмæ*, *уалынмæ*, *æвиппайды*).

3) Цал абзацæй арæст у текст? Цæмæн? (Тексты ис æхсæз абзацы). Алы абзац дæр æвдисы ног хъуыдыйы райдайæн. Абзацтæ кæрæдзийæ хицæн кæнын хъæуы сырх рæнхъæй фысгæйæ. Абзацы райдайæнтæн равзæрдзыстут дзырдтæ *иу хатт* (1-аг абзац), *уæдмæ* (3-аг абзац), *æвиппайды* (4-æм абзац, *уалынмæ* (5-æм абзац).

4) Цæуыл цæуы ныхас фыццаг абзацы, дыккаджы, æртыккаджы, æмæ а. д.?

5) Бакæсæм-ма абзацы фыццаг хъуыдыйæдтæ. Цы бафиппайдтам?

(Абзацы фыццаг хъудыйæдтæм гæсгæ радзурæн ис тексты мидис, хъуыдыйæдты фыццаг дзырдтæ та æвдисынц цауты (хъуыдыты) ивынад.

6) Раттæм сæргæндтæ абзацтæн:

1. *Сæныкк йæ мадимæ хизынмæ ацыд.*
2. *Сæныкк къæдзæхы сæр бафынæй.*
3. *Мад йæ сæныччы агуры.*
4. *Цæргæс æмæ калмы тох.*
5. *Сæныкк фехъал æмæ йæ мадмæ азгъордта.*

Фиппаинаг: Абзацтæн сæргæндтæ дæттыныл куыст, текстæн пълан аразыныл куыстимæ æнгом баст кæй у, уымæ гæсгæ сæ кæнæн ис иумæ дæр.

7) Тексты алы хъуыдыйад дæр йæ фарсмæ лæууæг хъуыдыйадимæ баст цæуы иумæйаг хъуыдыйæ, логикон æгъдауæй æмæ ма цавæрдæр грамматикон мадзæлтты фæрцы. Æркæсæм-ма дыккаг абзац аразæг хъуыдыйæдтæм.

Хуыссы чысыл сæныкк къæдзæхы сæр. Хæххон рог дымгæ йын йæ фæлмæн хъистæ фæйлауы, йæ хъусы йын цыдæртæ асусу-бусу кæны. Афтæмæй сæныкк тарф фынаг куыд бацис, уый зонгæ дæр нæ бакодта.

Куыд баст цæуынц кæрæдзиуыл абзацы хъуыдыйæдтæ? Цавæр дзырдтæй? Тиретæй хицæн кæнгæйæ рафыссут хъуыдыйæдтæ кæрæдзиуыл бæттæг дзырдтæ: сæныкк — йын, йæ; афтæмæй, йын — сæныкк.

Тексты структурон æвзæрсты фæрцы скъоладзаутæ бафиппайдзысты, хъуыдыйæдтæ кæрæдзи фæдыл хуымæтæджы æвæрд кæй нæ цæуынц, фæлæ баст кæй сты логикон æгъдауæй æмæ ма, сæ бастдзинад тыхджындæр чи кæны, ахæм дзырдтæй, дзырдастытæй: фæлхатонтæй, номивджытæй, фæрсдзырдтæй æмæ а.д.

6. Текстæн пълан аразыныл куыст.

Текстыл бакусынæн скъоладзаутимæ бацæттæ кæнæн ис цалдæр хуызы пълантæ. Уыдон сты:

а) Таурæгъон хъуыдыйæдтæй арæст пълан:

1. Сæныкк сфæнд кодта йæ мадимæ хизынмæ ацæуын.
2. Сæныкк къæдзæхы сæр бафынаг.
3. Мад йæ лæппыны агуры.
4. Цæргæс æмæ калмы тох.
5. Сæныкк йæ мадыл сæмбæлд.

æ) Фарстон хъуыдыйæдтæй арæст пълан:

1. Цы сфæнд кодта иу хатт сæныкк ?
2. Кæм бафынаг сæныкк?
3. Мад йæ лæппыны куыд агуырдта?
4. Цæргæс æмæ калм куыд тох кодтой?
5. Сæныкк йæ мадыл куыд сæмбæлд?

б) Абзацы райдайæн хъуыдыйæдтæй арæст пълан:

1. Иу хатт чысыл сæныкк сфæнд кодта йæ мадимæ хизынмæ ацæуын.

2. Хуыссы чысыл сæныкк къæдзæхы сæр.

3. Уæдмæ сæныччы мад дæр фæхъуыды кодта йæ уарзон хъæбулы сæфт.

4. Æвиппайды сæныччы сæрма зылын райдыдта стыр хæххон цæргæс.

5. Уалынмæ сæ уынæрма сæныкк фехъал, хæрдмæ фесхъиудта.

Пъланы хуызтæй алкæмæн дæр ис йæхи хицæндзинæдтæ, йæхи нысаниуæг. Арæзт цæуынц бæлвырд æгъдæуттæм гæсгæ.

7. Тексты æвзаджы анализ.

Тексты ссарын аивгæнæн дзырдтæ, дзырdbæстытæ. Лæвæрд тексты уыдон сты: *хæххон рог дымгæ, фæлмæн хъистæ фæйлауы, йæ хъусы йын цыдæртæ асусу-бусу кæны, тарф фынæй бацис, фæхъуыды кодта, хорзау нал фæци, уынгæг хъæлæсæй бауасыд, йæхи дурау рауагъта, тох бацайдагъ*. Бацамонын сын хъæудзæн сæ нысаниуæг, ссарын сын синонимтæ, æрдзурын, кæд сæ фæпайда кæнæм, ууыл.

8. Лæвæрд бæттæгтæм гæсгæ тексты бындурыл саразын дыууæ вазыгджын хъуыдыйад: *Куы — уæд*.

Æрмæст мивдисджытæй пайда кæнгæйæ æртыккаг абзацы цаутæ радзурын: *фæхъуыды кодта, хорзау нал фæци, фездæхти, бауасыд, никуыцæй разынд, æрбауад, аракæс-бакæс кодта, бауасыд, фынæй кæны*.

Зæгъын, куыд æвдисынц мивдисджытæ, цаутæ кæрæдзи куыд ивынц, уый.

9. Хъуыдыйады срæст кæнын дзырдты рæнхъæвæрд:

Фæхъуыды кодта мад уæдмæ сæныччы дæр йæ уарзон хъæбулы сæфт.

10. Хъуыдыйæдтæ кæронмæ ахæццæ кæнын:

1) *Райсомæй бæргæ рæвдз уадис йæ мадимæ, фæлæ сихормæ хæстæг*

2) Уæдмæ сæныччы мад дæр

3) Мад та фæстæмæ тигъмæ æрбауад,

11. Хъуыдыйад синтаксисон æвзæрст ракæнын.

Уалынмæ сæ уынæрмæ сæныкк фехъал æмæ хæрдмæ фесхъиудта.

12. Хъуыдыйæдтæ, къæлæтты æвæрд дзырдтæй пайда кæнгæйæ, кæрæдзиуыл бабæттын.

Уæдмæ сæныччы мад дæр фæхъуыды кодта ... уарзон хъæбулы сæфт æмæ хорзау нал фæци. Фездæхти фæстæмæ æмæ ... бауасыд. Фæлæ никуыцæй разынд. ... та фæстæмæ тигъмæ æрбауад, уырдыгæй аракæс-бакæс кодта æмæ та уынгæг хъæлæсæй бауасыд. ... уæддæр йæхицæн тарф фынæй кæны къæдзæхы сæр цъæх кæрдæг æмæ дидинджыты тæфмæ.

(йæ сæныкк, сæныкк, йæм, йæ, мад)

13. Атасындзæг кæнын цæстгомон номивæг уый йæ æлвæст формæтимæ. Зæгъæм:

Н. чи? уый.

Г. кæмæй? уымæй, дзы.

Д. кæмæн? уымæн, ын, æмæ а.д.

Номивджыты цыбыр формæтимæ саразын дзырdbæстытæ, тексты мидæг сæ пайдагонд кæм æрцыд, ахæм хъуыдыйæдтæ синтаксисон æвзæрст раканын. Ацы куыст ма скъоладзаутæн иу хатт сæ зæрдыл æрлæууын кæндзæн æлвæст номивджыты растфыссынад сæ фарсмæ æвæрд дзырдтимæ (ахуырдауты фысгæ куыстыты сæ арæх бафиппайæн ис иумæ фыстæй).

14. Текст хи ныхæстæй радзурын кæнын.

Скъоладзаутæн текст хи ныхæстæй радзурын кæнæн ис планыл æнцой кæнгæйæ, кæнæ та, текстмæ гæсгæ рагацау цы сюжетон нывтæ цæттæгонд æрцыд, уыдонмæ гæсгæ. Ацы куыст æнтыстджындæрæй сæххæст кæнынæн сывæллæттæн планы алы хаймæ гæсгæ дæр раттæн ис æнцойгæнæн дзырдтæ дæр.

15. Текст тетрæдты ныффыссын кæнын.

Ранымад хæслæвæрдтæй уæлдай ма ахуырдаутимæ баххæстгæнæн ис æндæрхуызы куыстытæ дæр. Зæгъæм: дзырдты морфемон æвзæрстытæ, тексты пунктуацийыл куыст, орфограммæты æвзæрст æмæ æнд.

АРВИСТОН

ТЕАТРÆЙ — АХÆСТОНМÆ

Мæскуыйаг сылгоймаг йæ куыстæй сæхимæ куыд здæхт, афтæ йæ размæ фæци æнæзонгæ лæппу, кардæй йæм бартхыраен кодта æмæ йын йæ хызын байста. Уыйадыл сылгоймаг æнæ документтæй æмæ æнæ 'хцайæ аздади. Ноджы йæ хызыны уыдысты, уый размæ Терезæ Дуровайы театрма цы билеттæ балхæдта, уыдон.

— Сабиты фæфыдæнхъæл кæнын мæ нæ фæндыди, — радзырдта нын Ольгæ, — æмæ та ногæй билеттæ самал кодтон уыцы театрма. Бацыдтæн залмæ æмæ ауыдтон: мæ раздæры билетты цы бынæттæ амынд уыд, уым дыууæ лæппуйы бады. Æз милицæмæ бадзырдтон телефонæй.

Цыбырзонд стигъæджы уайсахат рацыпп ластой, æмæ йæ фыдракæндыл басасты.

ЗÆВÆТÆЙ ÆМÆ ДÆНДАГÆЙ

Колумбийы сæйраг сахар Боготæмæ хæстæг иу хъæуы цæрæг зæхкусæг Карлос Поло Асеведойы æндæр хъæумæ ласын бахъуыди дон боцкътаты. Йæ сыхагæй сабыр æмæ коммæгæс хæрæг ракуырдатæ...

Райдайæны хайуан æнцад-æнцойæ ласта боцкътатæ, фæлæ дын иуахæмы æввахс кæцæйдæр йæ хъустыл ауади сыл хæрæджы уаст. А «сабыр» хайуан дын уый айхъуыста цы — раст æй цыма хæйрæг ацардыдта, уыйау йæ фæстаг къахæй лæджы рариуыгъта. Уымæн, мæгуыр, зæххыл йæ тæпп фæцыди. Сыстынмæ куыд хъавыд, афтæ та йæм хæрæг фæлæбурдта æмæ йын йæ фындз арæдывтæ!

Ныртæккæ зæхкусæг ис рынчындоны — хъуамæ йын скæной пластикон операци.

БАУЫРНÆД УÆ...

* * *

Зæххыл цæрæгудæй цы ис, уыдонæн сæ 70 проценты сты бактеритæ.

* * *

Æхсæнкъæн йæ дæргъ 3 миллиметры йеддæмæ нæу, гæшп та кæны 30 сантиметры, ома йæ дæргъæй 100 хатты фылдæр. Адæймаджы бон та дæргъмæ 3 метрæй фылдæр гæшп кæнын нæу, хæрдмæ та æппæты фылдæр — 70 сантиметры.

* * *

Гну чи хуыйны, уыцы антилопæты рæгъау абалц кæны дон агурæг æмæ 100 километры дæрддзæгмæ рахаты, къæвда кæм цæуы, уый.

* * *

Домбæйттæ суткайы дæргъы фынай кæнынц 20 сахаты. Холы ссарынæн, хæрынæн, тæзгъойæн æмæ сæ лæппынтæм зилынæн ма сын баззайы æрмæст 4 сахаты.

* * *

Æрвылаз америкаг хирургтæ операцийы фæстæ сæ рынчынты мидæг ферох кæнынц, буарæн æцæгæлон чи у, ахæм истытæ 1500 бæрц. Фылдæр хатт бинтæй комрæзтæ.

* * *

Уызынæн йæ пульс минутмæ кæны 200 цæфы, фæлæ зымæджы куы бафынай ваййы, уæд ын дыууæ цæфы йеддæмæ нал фæкæны. Адæймагæн та йæ пульсы цæфты нымæц у 60 — минутмæ.

* * *

Хеопсы пирамида у 2,3 милуан дурæй амад, алкæй уæз дæр — дыууæ тоннæйы æмæ 'рдæгæй 15 тоннæйы онг. Мидæгæй афтид куы уайд, уæд дзы æнцонтæй бацæуид Стыр театр.

* * *

Зæххон царæгудты 'хсæн сатæлæгæй фылдæр дæндæгтæ
никамæн ис — 25 мины.

* * *

Уæрæсейы мидхъуыддæгты министри хæдивæг Александр
Чекалины ныхæстæм гæсгæ, мæнг хостæ парахат кæнынæй дунейы
бæстæты 'хсæн УФ ахсы дыккаг бынат.

* * *

Кæй ницанæбæрæг ахъаз сты дзæбæх кæнынæн, стæй æгæр
маргхæстæ кæй сты, уымæ гæсгæ дунейы фылдæр бæстæты
нæ пайда кæнынц мæнæ ацы хостæй: Адельфан, Визин, Диба-
зол, Какарбоксилаза, Кавинтон, Нистатин, Ортофен, Рибок-
син, Стрептоцид, Церебролизин. Махмæ та сæ парaxатæй нуа-
зын кæнынц рынчынтæн.

*(Уæрæсейы бæлвырдгæнæн медицинæйы сæрма-
гонд æхсæнады æвдисæнтæм гæсгæ. «Российская
газета», 2007, №33)*

КÆД ФÆХУДЫ ХУЫЦАУ

(Æмбисæндтæ)

ХИВÆНД САБИ

Чысыл Мæри йæ мадимæ æрбацыди денджызы былмæ.

— Мамæ, змисы ахъазон?

— Нæ, мæ къона. Дæ дуду цацатæ счъизи кæндзынæ.

— Мамæ, доны аразгъор-базгъор кæнон?

— Нæ, нæ. Схуылыдз уыдзынæ æмæ дæ узал бацæудзæни.

— Мамæ, сывæллæттимæ ахъазон?

— Нæ, нæ. Утæшпæт адæмы 'хсæн фæдзæгъæл уыдзынæ.

— Мамæ, сæлдæг ма мын балхæн.

— Нæ, нæ. Узал сæлдæгæй дæ хъуырæн исты уыдзæни.

Чысыл Мæри йæ кæуынæй нал æнцайы.

Мад, йæ цуры цы сылгоймаг лæууы, уымæ раздæхт æмæ
дзуры:

— Ахæм дзы хивæнд сывæллон никуыма фенди!

ХУЫЦАУ ЦÆЛГÆНÆНЫ

Мад йæ гыццыл лæппуйæн:

— Цæлгæнæнæй гуылтæ куы давтай, уæд Хуыцау уым кæй уыд, уый зоныс?

— Зонын.

— Давгæйæ дæ кæй федта, уый дæр зоныс?

— Зонын.

— Æмæ дæм куыд кæсы — цы дын дзырдта?

— Загъта мын: «Æз æмæ дæу йеддæмæ ам ничи ис, æмæ мæнæн дæр иу гуыл райс».

МАДЫ НАД

Чысыл лæппу уынджы дугъы уайæгау кæны. Йæ размæ иу лæг фæци. Фæрсы йæ:

— Кæдæм ныййарц дæ уагæры?

— Нæхимæ, — дзуапп радта саби. — Цæмæй мæ нана ранæ-ма, уый тыххæй тагъд кæнын.

— Уый та куыд? Цæмæй над баййафай, уый тыххæй фæди-сонау уайын хъæуы?

— Нæ. Фæлæ баба мæнæй раздæр куы бахæццæ уа, уæд мæ уый нæмдзæн. Уый дзæхстытæ та бирæ риссагдæр сты.

«БЕНЗИН»

Гыццыл лæппу горæтæй хъæумæ фыццаг хатт æрцыди. Фæндаггæрон лæугæйæ ауыдта: иу зæронд лæг йæ бæхуæрдон æрурæдта дуканийы цур, йæхæдæг мидæмæ бацыди. Саби бæхмæ бæстон кæстытæ кæны — уый размæ ахæм цæрæгой никуыма федта. Иуафон хайуан йæ доныхуыпп акалдта. Уалынджы лæг дæр дуканийæ рахызт æмæ уæрдоны сбадти. Гъа ныр араст уа, афтæ йæм лæппу дзуры, бæхмæ амонгæйæ:

— Мистер! Мистер! Мæнæ дын ай дæ бензин иууылдæр куы акалдта, уæд ма куыд ацæудзынæ?

ДÆХÆДÆГ ДÆХИ КУЫНÆ ДÆ

Буддæ дзырдта:

— «Ай мæ зæхх у, адон мæ фырттæ сты...» — Ахæм ныхæстæ

æрмæст æдылы фæкæны. Адæймаг йæхæдæг йæхи куына у, уæд «мæн у, мæн у» куыд хъуамæ кæна алцæмæй æмæ алкæмæй?

Махæй иу дæр никацы дзаумайæн у хицау. Æрмæстдæр рæстæгмæ сты нæ къухы. Искæмæн раттынаен дæм æвгъау куы кæсой, уæд сæ цагъар суыдзынæ.

Зынаргъ дын цы у, ууыл хæц, доныл куыд хъуамæ хæцай, афтæ: дæ къух куы 'рбатымбыл кæнай, уæд дон æрбайсæфдзæ-ни; куы йæм фæлæбурай, уæд дзы бынтон æнахай фæуыдзынæ; куы йæ суадзай, уæд та дæу бауыдзæни.

ХÆЗНАТÆ

Иу зæхкусæг фæцæйцыди хохаг лæгæты цурты. Раст уыцы сахат лæгæтæн йæ зæрды æрæфтыд йæ диссаджы миниуджытæ равди-сын — йæ хæзнатæй искæй сбонджын кæнын. Зæхкусæг лæгæтмæ бацыд æмæ дзы ауыдта зынаргъ дурты рæдзæгъдæ. Фырцинаей сæ йæ голджыты æвгæнын байдыдта, уымæн æмæ уый размæ фехъуыста: лæгæт æрмæст цыбыр рæстæг аззайы гомæй.

Йæ хæргæфс цас фæрæзта, уый бæрц ыл куы самадта æмæ лæгæтæй иуцасдæр куы ауад, уæд йæ зæрдыл æрбалæууыд, йæ лæдзæг уым кæй ферох, уый. Раздæхт æмæ лæгæты фæмидæг. Уымæн та раст уыцы рæстæг йе 'хгæнынафон æрцыд, æмæ лæг мидæгæй аззади. Уæдæй фæстæмæ йæ ничиуал федта. Йе 'мзæхкусджытæ ма йæм иу дыууæ азы фенхъæлмæ кастысты, фæлæ уымæн йæ кой, йæ хъæр дæр нал уыд. Йæ хæзнатæ йын ауæй кодтой æмæ кæйдæр хардзæй схъæздыг сты.

Цъиу хъæды йæхицæн ахстон куы фæаразы, уæд ын иунæг къалиу фаг у. Саг йæ дойны куы фæсæтты, уæд, йæ ахсæны цы фæцæуы, уымæй фылдæр нæ баназы.

Мах та нæ рæбынтæ уымæн фæдзаг кæнæм, æмæ нæ зæрдæтæ афтид сты.

ЛУЛУ

Инспектор æррадонмæ бацыд æмæ ауыдта — иу рынчын йæ бандоныл хъеллау кæны æмæ райгондæй дзуры: Лулу, Лулу...

— Цы 'рцыд ацы лæгыл, цы кæны? — фæрсы инспектор дохтыры.

— Уыдон ын йæ ус Лулуйы митæ сты — ахицæн дзы, æмæ ай цинай мæлы.

Уалынджы æндæр уатмæ бахæццæ сты — йæ къултæ фæлмæн цæмæйдæр астæрд. Иу лæг дзы лæууы, йæ сæр къулыл хойы æмæ хъæрзæгау дзуры: Лулу, Лулу...

— Ауыл та цы бæллæх æрцыди, цы «Лулу-Лулу» кæны?

— Ай та уыцы æнарайы Лулуйы ракуырдатæ.

КÆД ФÆХУДЫ ХУЫЦАУ

Хуыцау фæхуды дыууæ хатты. Фæхуды, дохтыр мадæн зæрдæ куы бавæры, ма тыхс, дæ фырты дын адзæбæх кæндзынæн, зæгъгæ, уæд. Хуыцау йæхицæн фæзæгъы: «Æз сабийы мæхимæ ракаынмæ хъавын, уый та афтæ 'нхъæл у, хос ын ссардзæни!»

Хуыцау ноджы фæхуды, дыууæ æфсымæры сæ зæххы хай куы байуарынц æмæ куы фæзæгъынц: «Ай мæн у, мæнæ ай та — дæу». Уæд Хуыцау та хинымæры афтæ фæзæгъы: «Дун-дуне æгасæй дæр мæн у, адон та йын сæ иу хай сæхи хонынц!»

Иу лæгæн фехъусын чынди, дон, дам, раивылд æмæ дын дæ хæдзар аласта. Уый бахудт æмæ афтæ: «Уымæн уæвæн нæй! Мæ хæдзары дæгъæлтæ мæ дзыппы куы сты!»

ДЗЫРДДЗÆУГÆ ЛÆГТЫ НЫХÆСТÆ

ÆВЗАДЖЫ ТЫХХÆЙ

Литературæйæн æнæ зæххæй, æнæ райгуырæн бæстæйæ, æнæ адæмæй, æнæ 'взагæй цæрæн нæй. Мах æвдисæнтæ æмæ ахъаз-гæнджытæ стæм, кæй ранымадтон, уыдонæй алкæцыйы сæфтæн дæр. Змæстытæ нæм нал и, уыйхыгъд нæм хæлы, хъуынайау згъæлы, мыггагыскъуыд кæны алцы дæр.

Михаил Роцин

...Адæмæн се 'взаг æрмæст хъуыдытæ, цæстæй уынгæ нывтæ не 'вдисы, канд коммуникацион фæрæз нæу. Æвзаг йæхæдæг фыц-цаджы-фыццаг фæлдисæг æмæ аразæг у. Зæгъæм, дун-дунейы ном цæмæн нæй, уый адæймагмæ нымады нæу. Уыцы хуызы æркæстгæйæ, ахсджиаг у Библийы иу хабар, ома Хуыцау адæймагæн бафæдзæхста, æппæт цæрагойтæн дæр нæмттæ ратт, зæгъгæ.

Афтæ мæм кæсы, æмæ æвзагмæ хауынц, символтæ чи сси, уыцы культурон фæзындтæ дæр, зæгъæм, канд æмбисæндтæ, фразеологизмтæ, хицæн дзырdbæстытæ æмæ цитатæтæ нæ... фæлæ æнæхъæн фæлгонцтæ дæр: Обломов, Фамусов æмæ а.д... Æвзагмæ хауынц, «æвзаджы цæст цыдæриддæр ауыдта, æвзаджы хъомысæй цыдæриддæр сфæлдыстæуыди, уыдон».

Дмитри Лихачев

Адæм, Мыггаг сæрæгас уыдзæни, цалынмæ йе 'взаг цæстыгагуыйау хъахъхъæна, уæдмæ. Æвзаг ын рардæуыди тæккæ райдайæны. Дзырд. Æрмæст уый хъахъхъæны Мыггаджы истори, Культурæ, Æгъдæуттæ. Хъахъхъæны нацийы.

Æрмæстдæр дзырд.

Уæ зæрдыл уын æрлаууын кæндзынæн: Дзырды фæрцы здæхтой мæрдтæй, хæцыдысты низты ныхмæ, туг-иу ныллæууын кодтой. Дзырд сидти сгуыхтытæм. «Уый Дзырд зоны!» — загътой-иу, йæ хъуыддæгтæ рæстмæ кæмæн цыдысты, ахæмæй.

«Райдайæны уыди Дзырд, — фыст ис Иоанны Евангелийы. — Уый уыди царддæттæг, æмæ уыцы цард адæмæн уыди рухс».

Цал æмæ цал хатты-иу радавтой сæ дзыхы ацы зонды ныхас! Раскъæф-баскъæф æй кодтой æнæрхъуыдыйæ, æбæрнон хуызы, цыма сæйрагдæр йæ зæгъын у!

Майя Ганина

КАДЫ ТЫХХÆЙ

Кадмæ æххуырсты ма бацу.

Чжуан-Цзы (нæ эрæйы агъоммæ IV—III æнустæ)

Мæнг кадæй буц æмæ сæрыстыр чи у? Æрмæстдæр мæнг æмæ рынчын адæймаг.

*Гораций (нæ эрæйы агъоммæ I æнус —
мах эрæйы I æнус)*

Нæ кадæн æппæтæй стырдæр ахъазгæнæг цы у, уый зонут? Табу нын чи кæны, уæлиаумæ нæ чи исы, уыдонæй дæрдты лидзын.

Саньяль-Дюбе (XVIII—XIX æнустæ)

Кад у æнаппайда товар. Йæ аргъ стыр у, йæ хъахъхъæнын та — зын.

Оноре Бальзак (XIX æнус)

Йæ удæгасæй кад чи агуры, уый тæригъæддаг хæддзуйау фæлæууы царды кувæндоньы дуармæ æмæ, æлгъ нæ кæны, афтæмæй алы дзæгъæлхæтæджы чъизи комулæфты дæр ахсы æппæлæн ныхас.

Ричард Шеридан (XVIII—XIX æнустæ)

Гъай у, фарон тынг зындгонд чи уыд, ахæм фыссæг.

Жюль Ренар (XVIII—XIX æнустæ)

Адæм сахуыр сты, сæртæн нæ, фæлæ сæргæхцытæн кад кæнын.

Зыгмунт Красиньски (XIX æнус)

Хæдыстыд канд тæхгæ нæ кæны, фæлæ хилгæ дæр.

Эдмунд Берк (XIX æнус)

Кад у, цæсгом чи бахæры, ахæм маскæ.

Джон Апдайк (XX æнус)

Цас талынгдæр уа, уыйбæрц стъалы уæвын æнцондæр у.

Станислав Ежи Лец (XX æнус)

ДИПЛОМАТИЙЫ ТЫХХÆЙ

Дипломати: райгуырæн бæстæйы сæрвæлтау сайыны патриотон аивад.

Амброз Бирс, америкаг фыссæг

Дипломат уый у, ницы зæгъыны размæ дыууæ хатты чи ахъуыды кæны.

Алекс Дрейер

Идеалон дипломат: уæздан зæрдæ кæмæн ис, ахæм профессионалон цæстфæлдахæг.

Вильгельм Швобель, немьцаг ахуыргонд

Дипломаты дæсныйад райсын кæй фæнды, уый хъуамæ ба- зона æртæ хъуыддаджы: францаг æвзаг, дзыхыл хæцын æмæ гæды ныхас кæнын.

Карл Берне, немьцаг публицист

Дипломат «о» куы зæгъа, уæд уый амонь «чи зоны»; «чи зоны» куы зæгъа, уæд уый амонь «нæ»; «нæ» куы зæгъа, уæд уый та дипломат нæу.

Æнæзонгæ автор

Зын сахат æнæ фæсырх уæвгæйæ сайынмæ чи нæ сарæхса, уый æвзæр дипломат у.

Стефан Цвейг

Тæккæ æнаккагдæр митæ кæнынмæ æмæ тæккæ æнаккагдæр ныхæстæ тæккæ æхцондæр уагыл мæлгъæвзагæй дзурынмæ куы арæхсай, уæд уый хуыйны дипломати.

Æнæзонгæ автор

Дипломаты дæсныйад у цæстфæлдахæджы дæсныйады хæрзхалдих. Сæ дыууæйы дæр хъæуы бæрзонд мигæнæнтæ. Уым цы сусæгтæ ис, уыдон се'ппæт дæр зындгонд сты иннæ дипломаттæ æмæ цæстфæлдахджытæн.

Уилл Роджерс, америкаг сатирик

Дипломатийы истори райдайæнæй кæронмæ у æнаккагдзинады истори.

Жан Мари

ФÆТÆГТЫ СФÆЛДЫСТАД

Æрæджы Мæскуыйы рацыди А. Ватлин æмæ Л. Малашенкойы чиныг «История ВКП/б/ в портретах и карикатурах ее вождей». Уый хорз æвдисæн у, компартийы разамонджытæ дæр ахудын, ахъазын кæй уарзтой, уымæн: арæзтой юмор-сатирæ-сарказмхæстæ нывтæ, портреттæ, шаржтæ. Суанг ма-иу Сталинмæ дæр бауæндыдысты. Цыди сæрмагонд журнал дæр, «Пушка», зæгъгæ. Фæлæ большевикон фæтæгтæн сæ «худæн бонтæ» бирæ нæ ахастой — иуæй-иутæ нæ быхстой ирони. Зæгъæм, Н. Бухаринын «Пушка»-йы карикатурæ куы фæзынд, уæд тынг смæсты æмæ æрдомдта, цæмæй автор карз æфхæрд æрцæуа: кæд æнапартион у, уæд æй æрцахсæнт, кæд партион у, уæд та йын йæ хъуыддаг партион тæрхондонмæ раттæнт. (Афтæмæй Бухаринæн йæхицæй фылдæр ничи кодта йе'мбæлтты сатирикон сурæттæ, карикатурæтæ). Цалдæр мæйы фæстæ Г. Орджоникидзе партийы рады пленумы загъта: журнал æхгæд æрцыди, редакторы йæ куыстæй систой, карикатурист ахст у. Фæстагмæ фæтæгтæй бирæтæн сæ сæртæ цы баййæфтой, уый та алчи дæр зоны.

Ворошилов. Бухарины конд ныв.

Вот так надо
написать Бухарина,
Калинина и Вильямса
с напильниками, чтобы
подточить меч.

Меч разящий

Дзержинский. Шарж Бухарина. 30 июня 1925 г.
Авторская подпись: «Меч разящий пролетарской диктатуры, или Дзержинчик на страже революции». Наверху — надпись рукой Дзержинского: «Надо сбоку нарисовать Бухарина, Калинина и Сокольников с напильниками, подтачивающими меч».

Пятаков. Сталины конд ныв.

Пятаков

Коба раят

Зиновьев. Бухарины конд ныв.

Сталин.
Бухарины конд ныв, скодта йæ Полит-
бюройы æмбырды 1929 азы апрелы.

Межлауы конд ныв. Фыст ыл ис :
«Советон кусæджы эволюци (Дарви-
ны теоримæ гæсгæ). Рæзы: фæстаг —
æмбырдты бадынæн, гуыбын та —
цайæн».

ИРОН
ПОЭЗИЙЫ
АНТОЛОГИ

УАЛЫТЫ ЛАВРЕНТ

(1938)

Уалыты Елиозы фырт Лаврент райгуырди Хуссар Ирыстоны Уалыты хъæуы. Бакасти Громы астæуккаг скъолайы. Æртæ азы фæцис æфсады, стæй бацыди Цæгат Ирыстоны Къостайы номыл педагогон институтмæ æмæ райста ахуыргæнæджы дæсныйад. Куыста Олгинскæйы астæуккаг скъолайы, газет «Рæстдзинад»-ы редакцийы, Цæгат Ирыстоны радиойы. Ныртæккæ кусы чиныгуадзæн «Ир»-ы редакторæй.

Джишпы рауагъта къорд поэтикон чиныджы. Сæ зынгæдæртæ: «Зæрдæйы уадындз» (Орджоникидзе, 1983), «Артдзæст» (Дзæуджыхъæу, 1994), «Мæ дуне» (Дзæуджыхъæу, 1999), «Дуджы гакк» (Дзæуджыхъæу, 2007).

* * *

**Æз мæ хæлæртты сафын,
Радгай сæ сафын:
Удмæ фемхиц ис
Удхайраг сау фын.
Хур мæ удæй æфтиуы,
Тар мыл узал æфтауы.
Æз мæ хæлæртты сафын.
Æз мæ хæлæртты уарын
Дымгæтæн,
Фæндæгтæн,
Мæрæн, —
Æмæ зилы мæ сæрмæ
Саубазыр халон.
Уый хæстæгæй-хæстæгдæр кæны
Мæ фыды къæсæрмæ,
Мæ цæрæн мæсгуытæ мын халы!**

* * *

Ды ме знагтæм ма хъус,
Мæ хæлæртты ма фæрс:
Бæласыл фос ысуадысты, æмæ бахус.
Ды ме знагтæм ма хъус.
Фæнды дæ мæ удмæ ныккæсын?
Уæд бамбар:
Цы фæдзуры къутæрæн маргъ,
Къутæр цæмæн узы маргъæн йæ ахстон,
Цæмæн тайы тары мыдадзын цырагъ
Аргъуаны къулыл ныхæстæй..
Кæд мæ нæ бамбарай
Уыдоны фæстæ, —
Курын дæ, ма мын кæн аргъ
Искæй ныхæстæй.
Дæ зæрдæйы бафæрс.
Ма тæрс,
Зæрдæйæ растдæр
Ничима радта дзуапп
Уарзтæн!

АРФÆ

Бузныг, хъæды маргъ,
Ды мæм къалиуæй авдæнмæ зарыдтæ,
Уыдтон дæ мæ фыны
Æхсæв уа,
Йе боны рæбыны,
Ыстæй-иу куы цыди
Фæззыгон уарынтæ,
Уæд-иу дæм æхсайдта мæ зæрдæ.
Бузныг, кæй мæ кодтай ахуыр
Тæхын дæр, зарын дæр.
Æз дæу фæзмгæйæ
Бон уа, æхсæв уа
Мæ зæрдæйы сагъæстæ зарыдтæн..
Суадонæн — арфæ:
Куы-иу дзы нуæзтон, —

Кастән-иу джихәй йә арфмә,
Уыдтон дзы стьалыджын арв дәр.
Әмә мын-иу кодта йә тарфәй,
Йә хәл-хәләй аргъау,
Йә сатәгәй тахтән
Сусәны тәвды дәр маргъау.
Йә сыгъдәг мә риуы фәхастон әз дисән,
Уымәй әхцон уыд мә удән.
Мән чи зоны, уыдон,
Мән чи уарзы, уыдон — әвдисән...
Зәрватыкк, бузныг!
Хәс фидауы йә фыстәй:
Иу әмә дын дыууә хатты
Нә байтыгътон рудзынг
Мә уатмә, мә тыргъмә:
Хуыцаумә ды хастай
Тыхст ләгән йә фыстәг
Ыстьалыджын арвы тыгъдадмә.
Уый дәр куынна,
Фәлә дын бузныг:
Ахуыр нә кодтай амайын, аразын
Цәрынән хәдзар,
Адәмән уымән дә уарзон, хәлар!

ӘППӘЛӘМ

*Әппәләм нә зондәй, нә фыдәлты кадәй,
Әргәвды нә не знаг нә фыдәлты кардәй.
Дзылләты тәрхоны кәй бадәм әгадәй,
Нә уынәм гәс уый дәр нә фыдәлты кадәй.*

Әрдхорды ныхәстәй

Зәхх кәм вәййы хъәздыг,
Уым аскъуыйы тугыл йә тылләг,
Әмә дзы нә малы фыргуыстәй мәгуыр ләг.
Фыдәлтәй әз хъуыстон: «Ис зонд әмә зәхх.
Кәм ысты, фәхәссы нә амонд уым цъәх».
Кәд афтә у 'цәг, уәд нә Ирән

Ысфæлдисæг радта куырыхонтæ бирæ.
Хуыцау æмæ зæдтæн ыстæм мах æрвæдтæ,
Уæд, æвæцпæгæн, не стæм
Историйы дугъы бырæттæ,
Сæ цард у æвæсмон аланты ирæттæн,
Сыгъдæг у сæ цæсгом фыдæлты æфсæдтæн
Фæстæгты фæстагæтты раз дæр.
Кæд афтæ у 'цæг —
Цæуыл у нæ сагъæс?
Размæ!
Хорз у æппæлын, ыстауын,
Зонд, сæ рухсæй куы гуырой
Хурæмсæр фарны хъуыддæгтæ,
Куы ысса дæхи хор дæ куырой,
Дæ зæххыл куынæ уай æддæгтæй.
Хорз у æппæлын, фыдæлты тыгъд быдыртæ тауын,
Дæ дзугтæ куы хизой æгæрон уыгæрдæнты тауыл,
Ноджы хуыздæр та — æгъдауыл
Паддзæхты дæ фынгмæ куы хонай,
Ронг сын куы фыцай дæ аджы,
Куы дæ хоной уыдон сæ хъонах.
Æвæцпæгæн, афтæ уыд
Дугты ыссывды 'хсæн раджы —
Доны, Дунайы дæлвæзтæ
Куы хуыдтой фыдæлтæ сæ бæстæ,
Лæгдзинад куы домдтой хъуыддаджы,
Зæххы тымбылæг куы барстой
Сæ бæхты цæхæркал цæфхæдтæй,
Се стыр зæрдæйæ хуыцæуттæн
Цыдæртæ куы барстой,
Суанг æфхæрд дæр,
Æцпæгæлон адæм сæхицæн куы 'взæрстой
Алантæй паддзæхтæ,
Сæхи ныл куы бастой,
Куы сæм уыди кадджын нæ зæхх дæр.
Хорз у æппæлын, де знаг куы дзура:
«Хуыцауимæ иу у сæ туг
Æмæ уымæн у

ИРÆТТЫ ДУГ!»

...Æви афтæ нæ уыди кæддæр!? —
Хæлармæ — хæларæй,
Хæраммæ цæттæ
Уыдысты сæ æрттигъ-фæттæ...
Хорз у æппæлын, дæ бæсты куы гуыра
Сослантæ, Гæбата, Черментæ...
Куы сæ хона де знаг
Æрвнаерæг паддæхтæ,
Куы дын уарзой де 'взаг,
Ысдырдхъом куынæ уой дæ фыдæлты зæхмæ...
Куынæ уа ирæттæй
Æдзытæй цытджынтæ,
Сæтойтæ, бырæттæ,
Æхцайы цагъартæ,
Зæнджынай æбартæ.
Хорз у æппæлын,
Фæлæ дæм ныр уый та куыд кæсы? —
Ызнаг дæ æргæвды дæ райгуырæн къæсы,
Дæ бæстæ дын судзы, ыстигъы, рæмудзы,
Дæу чи уыд æнусты, ныр уыцы зæхх исы, —
Дæ цæссыг дæ русыл...
Дæ æрдзæй нæма дæ мәлинаг, —
Бындзарæй дын тоны дæ удаг.
Хорз у æппæлын, куы зонай,
У сау зæхх дæ дарæг,
Дæ быдыр, дæ хуымы куы кусай
Æмæ дзы ды зарæг
Фыдæлты æвзагыл куы хъусай,
Ызнагæн æдзухдæр
Куы уынай йæ чъылдым,
Куы дзурай, фырхъалæй тамако ыздухгæ:
«Фæтæхы мæ туты, мæ чъырттым!»
Хорз у æппæлын, куы уынай дæ бæсты
Скифтæн сæ бæсты
Чи цæвы де знаджы ных,

Чи у йæ дзыллæйы иугæнæг тых!
Дæ бæсты цæрайæ куы цæрай дæхæдæг,
Дæ бæсты цæрайæ куы цæра дæ фæтæг.

ДÆ РУХС

Æз федтон дæу фæцæйцæугæ, дæ рухс
Ныгуылгæ хурау ивылди дæ фæстæ.
Кæд у мæ сæр Сæнайы сæрау урс,
Уæддæр мæ гуыр æрбалвæстон дæ цæстмæ.

Уыдтæ кæддæр зынг бæллицты тыхтон,
Æмæ-иу фесты ме 'хсæвтæ æгъуыссæг.
Амуры арты уыдон æз сыгътон,
Фæлæ мæм ды нæ фæзындтæ æххуысмæ.

О Стыр Хуыцау, цы бавзæрста мæ уд,
Уый мин удæн дæр фаг уыдаид мастæн.
Уæларвон зæдау дæ ныр дæр рæсугъд.
Æвæццæгæн, зæрондгæнæн нæй уарзтæн.

Æндæр мæ риуы ног цы ссыгъта арт,
Æваст цæмæй фæрæсугъддæр мæ цард?

НЫФС

Мæ фыстыты æз агуырдтон мæхи,
Фæлæ Хуыцауæй хи ссарын зындæр у.
Тæхуды, æмæ чи саразы хид
Йæ зæрдæйæ йæ зæрдæмæ æндæрæн.

Мæ фæндагыл к'æйдур дæн æз — мæсыг.
Сæттын æй мургай, халын æй, — кæм ис?
Мæ фыдбылыз мæм уый сæрæй кæсы,
Æмæ мын у мæ хъуыддæгты сæрниз.

Фæлæ кæм нæ дæн Нарты тугæй сæрст! —
Мæ уæлахиз нæ агурын цæссыгæй.
Йæ бындурæй æрцæудзæн уый ыссæст,
Æмæ кæсдзынæн Мæсгуыты Мæсыгæй.

Цъары фæрстыл:

1. Фæдис.
2. Хистæр.
3. Æлвисæг.
4. Кафт.

* * *

Технический редактор	Виктория БОРАЕВА
Корректор	Заира КАРАЦЕВА
Компьютерный набор	Марина КИРГУЕВА
Компьютерная верстка	Ирида КОДЗАТИ
Дизайн	Залина ГУРИЕВА

* * *

Журнал зарегистрирован в региональном Управлении ГК РФ по печати в РСО-А.
Регистрационный номер Ш-0132

Журналы цы æрмæг рацæуа, уымæй æндæр мыхуырон оргæн куы пайда кæна,
уæд хъуамæ амынд уа, «Мах дуг»-æй ист кæй у, уый.

Журналмæ цы къухфыстытæ цæуы, уыдон редакци рецензи нæ кæны,
стæй сæ автортæн фæстæмæ нæ дæтты.

Учредители: Комитет РСО-Алания по печати и делам издательств,
Союз писателей РСО-Алания

Подписано к печати 23.04.07. Формат издания 60х84 1/16. Бум. офсет. № 1. Гарнитура
шрифта МузI. Печать офсетная. Усл. п. л. 9,76. Учетно-изд. л. 7,58.
Тираж 1600 экз. Заказ № 2556.

Адрес редакции: 362025, г. Владикавказ, ул. Фрунзе, 24.
Телефоны: 53-69-66; 53-31-58; 53-69-62; 53-31-24, 53-65-86.
E-mail редакции: mahdug@mail.ru

Отпечатано в ОАО Республиканском издательско-полиграфическом предприятии им. В. А. Гассиева
362011, г. Владикавказ, ул. Тельмана, 16.

